KAIS.KÖN.HOF BIBLIOTHEK
76.363-B
Neu-

Digitized by Google

76363-B.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z22937990X

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Lit. kod Drag. Albrechta u Zagrebu.

SV. CIRIL i METOD.

Slavenski apostoli.

Digitized by Google

NA USPOMENU

TISUĆU-GODIŠNJICE

sv.

CYRILLA I METHODA

SLOVJENSKIH APOSTOLAH,

napisao

Ivan Krst. Tkalčić,

svećenik nadbiskupije zagrebačke.

U ZAGREBU.

Tiskom i troškom Albrechtovim.

1863.

Digitized by Google

Proslovimo ljude glasovite, i naše otce u njihovom rodu. Mnoga je slavna djela od vieka učinio Gospodin svojim veličanstvom radi njih . . . Njihova su tjelesa pokopana, i počivaju u miru, ali njihovo ime živi od roda do roda. **Knj. crkovn. g. XLIV.**

Digitized by Google

Predgovor.

Narod slovjenski, premda svimi sposobnostmi od Boga nadaren, nije se ipak popeti mogao na višji stepen savršenstva, budući mu ono manjkalo, što je temelj i stup svake sreće, izobraženosti i blagostanja, t. j. sv. vjera. — A i kašnje, kada se je jur oteo bio poganstvu i preporodio po sv. kršćenju, nije mu ipak ta njegova vjera žudjenim plodom urodila, pošto tudjom i nerazumljivom riečju navješćena, u njihova srca duboko pronići nije mogla.

Iz toga njihovoga položaja izbavi ih doskoro »čovjekoljubc bog, strojai vsja i neostavljeja človječa roda bez razuma, . . . pomilovav rod slovjensk, posla im svjatoga Kostantina filosofa, naricaemago Kirila, muža pravedna i istina . . . i Methodia brata ego;« koji uzamši častni krst i sveto evangjelje, slovjenski napisano, zaputiše se širokim svietom slovjenskim, koga i uz pripomoć božju, ne samo što izvedoše iz tmine neznanstva, već, pošto mu i jezik »koj ot boga dobrje stvoren bist« uvedoše u štovje trojednoga boga, tim mu izhodiše miesto i u krugu drugih izobraženih narodah, dà pribrojiše ga „k velikim narodom, koji slave Boga svojim jezikom.«

Najvažniji indi moment u slovjenskoj povjesti jest apoštolsko djelovanje sv. braće Cyrilla i Methoda, jer se od to doba počima duševni razvitak slovjenskoga naroda.

Digitized by Google

I evo tomu upravo ljetos tisuća godina teče, kada to, za čitavo Slovjenstvo od neprecienjene koristi sveto djelovanje započeše; pa toga se i upravo sada cielo Slovjenstvo harno spominje, i u veliko slavi onu horu i one muževe, kojim od Boga dano bijaše stvoriti velikih i koristnih promjenah u Sveslovjenstvu.

Toga radi spremismo se i mi Hrvati, — koji smo kraj toga, još tako srietni, da nam je povjerena baština sveslovjenskih Apoštolah, slovjensko najme bogoslužje — da što ljepše proslavimo uspomenu ovih za Bogom najvećih dobročiniteljah; da pako prigodom sladke one uspomene, prije tisuću godinah započetoga djelovanja, svoj rod bar čim tim nadarim, odlučih objelodaniti žitje obajuh Apostolah, a zatim i povjest slovjenskoga bogoslužja, želeć tim svakoga našinca — komu to još nepoznato bi bilo — pobliže upoznati sa životom svete braće, koja su od najdrevnijih vremenah, pa sve do dana današnjega, u živoj i miloj uspomeni gotovo kod svih Slovjenah. —

Kod sastavljanja ovoga djela bile mi u pomoć osim legendah, još knjige, i to: Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův« od Šafařika; veleslavno zatim djelo: Viek i dielovanje sv. Cyrilla i Methoda« od Dra. Fr. Račkoga; te ona njemačka »Geschichte der Slavenapostol Cyrill und Method« od Dr. I. Ginzela; napokon upotriebio sam Farlatiev «Illiricum Sacrum« i ine spise.

Pisah u Sisku na dan sv. Kvirina, sisačkoga biskupa 1863.

Ivan Tkalčić,
sisački kapelan.

Digitized by Google

Glava I.

Konstantin i Method medju Neslovjeni.

Grad Solun kod istoimenoga zaljeva egejskoga mora u Macedoniji bijaše ono sretno mjesto, gdje su sveslovjenska Apostola dva ugledala svjetlo božje. O njihovu otcu Lavu kažu legende (životopisi svetih), da je bio plemenita roda, drugčije imućan čovjek, i da je obnašao važnu službu „drugara carskoga“ t. j. prvoga čovjeka za strategom ili carskim namjestnikom; po krvi bio je Grk, a imao sedmero djece, najstariji zvao se Method, a najmladji (rodjen 826.) Konstantin. O njihovoj mladosti neimamo ništa izvjestna, jer što legende pripoviedaju, ima se inokazno (alegorično) razumievati, kao: da Konstantin nije htio sisati dojke, da bude s dobra korena dobra mladica.

Kako nam staropanonska legenda pripovjeda, snivao je Konstantin u sedmom ljetu čudan san. Njemu se naime pričinilo, da su ga okružile najljepše solunske djevice, i da mu strateg zapovjedio, izabrat si za suprugu onu, koja bi mu se najbolje dopala; a on to i učini, izabrav si najljepšu i najdražestniju medju svimi djevicami po imenu Sofiju ili mudrost preporučiv se njezinu ravnanju i pomoći! Djeca tako odlične obitelji imala su se toli u roditeljskoj kući, koli u javnih učionah svomu staležu primjereno odgojiti, Konstantin, kada ga roditelji poslaše u školu, od svih svojih suučenikah najbolje je napredovao radi svoje vrlo hitre pameti, tako, da su se tome svi čudili. Legende kazuju sliedeći slučaj, koji ga je na neumornu marljivost ponukao. Pošav jednom Konstantin na polje, uzme sa sobom sokola, da njim hvata manje ptice. Nu čim ga izpusti iz ruke, dune

Digitized by Google

silan vihar i odnese mu ljubljenu zvier. Radi gubitka obljubljenoga sokola tako se nježni mladić razžali, da nije dva dana ništa okusio. Pa upravo taj slučaj dao je pravac cielomu njegovomu žitju, jer otresav tugu i nemir skloni se u samoću, promatrajuć kako je pogibeljno obljubiti kakav mu drago stvor, i kako se lasno može izgubiti, što čovjek tako brzo i strastveno obljubi!

Jedva Konstantin zaboravio ovu tugu, kada ga stigla još veća. Razboli mu se naime otac Lav; i bivši na umoru, plačuća žena, koja je vrlo milovala Konstantina, upita si muža „kako ima biti odgojen“ A on joj reče: „vjeruj mi ženo! nadam se u Boga, da mu bude dao takova odgojitelja, koji će i njega odgojit i sve kršćane.“ I zatim na veliku žalost pobožne supruge i djece izdahne.

Čast i odlikovanje, koje je otca riesilo, prodje i na djecu mu, koja bijahu vrlo pažena i od istoga carskoga dvora; jer car Methodu „pošto uvidi bistar um njegov, dade držat kneževinu slovjensku“ te ga imenova strategom Strumjanah *). To bijaše od velike važnosti za cielo Slovjenstvo, jer tako je proučio sve slovjenske običaje, i po malo priviknuo na nje.

Mladji pako Konstantin nastojao je sa svom silom okô nauka u roditeljskoj kući, pri čem je vazda najveću slast ćutio „učeć se na izust knjige sv. Grgura bogoslova“ čigovu mudrost sav sviet priznaje; toga indi odabra si za zaštitnika i vodju.

Ljepota, mudrost i marljivo učenje mladoga Konstantina čulo se na daleko, da i isti „carev odgojitelj ili logothet Theoktist, (koj bijaše bezdvojbeno veliki prijatelj pokojnomu otcu Konstantinovu Lavu), poslà po njega, da bi se s carem (t. j. s Konstantinom starijim, nezakonitim sinom cara Theofila) učio.“ Oko god. 839. dodje Konstantin u Carigrad, gdje se je neobičnom marljivošću bavio jedino s nauci. Ovdje za tri mjeseca prouči cielu slovnicu, zatim prihvati Homera, i dade se na zemljomierje, a u Lava i Fotija vježbao se u svih mudroslovnih strukah, kraj toga radio je neumorno na računici, zviezdoslovju i gudbi (musiki).

U to vrieme umre car Theofil (20. Siečnja 842.); mjesto malodobnoga carevića Mihalja upravljala je mati mu Theodora, kojoj uz bok podano bijaše vieće, a u istom nalazio se i veliki dobročinac Konstantinov Theoktist. U ovo upravo doba bjesnila je po iztoku

*) Strumjani bijahu Slovjeni, koji se poslje pobjede, koju nad njimi održa g. 688. Justinian II., naseliše oko rieke Strume u Macedoniji.

Digitized by Google

imenito u Carigradu kipoborska bludnja,*) a njoj na čelu carigradski patrijarka Jann, ili Ivan Gramatik. (bivši njekoč učitelj cara Theofila, koj ga zato i povisi god. 832. na patrijaršku stolicu). Theoktist, da se vrati crkvi mir, a državi red, nagovori caricu Theodoru, da svrgne s patrijaršije kipoborca Janna, a povrati nepravedno proćeranoga patrijarku Methoda. Što ona i učini.

Dok se to događjalo u Carigradu, Konstantinov brat Method, bivši strateg Strumjanah, pošto bi obnašao kneževsku čast ljeta mnoga, te opazio mnoge buke u tom životu i zemaljske tmine preloži na nebeske misli . . . i našav sgodu, zahvali se na kneževskoj časti, i pošav na goru Olymp, gdje živu sveti otci (redovnici i pustinjaci) postriže se i obuče u crne haljine. Tu pokoravaše se, čineći sve što redovnički zakon zahtieva, i prione uz knjige. U tom samostanu, kamo ga pozvao glas Višnjega, pripravljao se on za veliko svoje poslanje i djelovanje!

Medjutim svrgnuti patrijarka Jann, koj si je bio otvorio žilu, da milosrdje steče u puku, i koj je htio u klidijskom samostanu, kamo bijaše prognan, izkopati oči bl. D. Mariji, zahtjevao je, (god. 844.) da mu se dokaže bludnja. Mladoga našega Konstantina zapalo je, da se prepire s prevejanim Jannom. U toj prepirci valjanimi dokazi „proti kojim nije mogao protusloviti starac (Jann patrijarka),“ održa naš Konstantin sjajnu pobjedu, a „Jann umuča i zasrami se,“ dokazav jasno i temeljito, da kršćani mogu štovati i kipove Svetih. Pobjeda Konstantinova nad kipoborci pribavi mu mnogo štovateljah. Njegov dobročinitelj Theoktist, da nadari njegovu izvanrednu marljivost i ćudorednost, ne samo, da mu podieli u svojoj kući svu vlast, i dopust slobodno ulaziti u carsku palaču, već odluči stupit s njim u rod, ponudiv mu za ženu duhovnu kćer, koju je logothet sám na kršćenju dignuo, krasnu i bogatu „od dobra i velika roda“ a uz to obeća mu, da će za njega izposlovati kod cara „sada veliku čast, a doskora službu stratega.“ Na sve ove liepe i bogate

*) Ksenaja Perzijanac, Jeropoljski biskup na svrhi IV. stoljeća bijaše počeo učit, da se protivi pravoj vjeri, što kršćani štuju slike i kipove Svetih, stoga, da se sve imaju uništit. Ova bludnja bila bi izumrla smrću rečenoga Ksenaje, da ju nije g. 726. opet uzkrisio Lav Isaurički, byzantinski car, izdavši zakon, da se sve slike i kipovi Svetih moraju odstranit. I od to doba, buktalo je sto i više godinah kipoborstvo, u iztočnom carstvu, te je nalazilo privržnikah i u odličnih krugovih, a izsisalo najljepšu moć byzantinskoga carstva.

Digitized by Google

ponude odgovori Konstantin svomu dobročinitelju: „velik je to dar onim, koji ga trebaju, nu za mene neima ništa boljega do učenja.“ To, što je Konštantin volio biti službenikom božjim, nego li svjetovnim velikašem, neprimi njegov dobročinitelj za zlo, već ga i sám nagovaraše, da se dade posvetiti za svećenika. Nu taj bogoljubni mladić, scieneći se nedostojnim tolike časti, odgovori mu, da želi slieditи stope brata si Methuda i poći u samostan, da ondje u samoći može služiti Bogu. Theoktist pako, da ga neizgubi iz Carigrada, umoli patrijarku, da mu podieli kakovu crkovnu čast i tako ga pričuva Carigradskoj crkvi. Pobožni patriarka Ignatij (koj g. 846. zasjedne patrijaršku stolicu), izpuni Theoktistovu želju, podieli mu manje redove, i postavi ga „da bude knjižničarom u patrijarke kod sv. Sofije.“

Konstantinu bijaše tada nješto prieko 20 godinah, kad je stupio u duhovni stalež i primio manje redove. Službu knjižničara obnašao je kratko vrieme, i pošto bi ga silili, da primi svećenstvo i da se za to dostojno pripravi, nestane ga najednoč iz Carigrada. Tek izza poluljetnoga traženja nadju ga u njekomu samostanu na uzkom moru. Jedva ga odgovoriše, da ostavi milu samoću i da se vrati u Carigrad.

Vrativšega u Carigrad oko g. 850. posveti ga patrijarka za misnika, i pošto ga nikako „nemogoše prinuditi u prvanju (knjižničarsku) službu, umole ga, da bar primi učiteljsku stolicu, i da nauča zemljake i inostrance.“ Tu im želju izpuni. Kao učitelj mudroslovja probudio je veliko udivljenje, njegovo predavanje primami mnogo slušateljah i inostranacah i tuzemacah, jer ne samo da je bio kao slavan muž na glasu, već je on to i dokazao u svakom smislu, bio je naime pravim „filosofom“, jer ono što je i sám shvatio i proživio, znao je i drugim tako predati, da su i sami dokučiti morali. Ali na učiteljskoj stolici nebijaše mu duga obstanka.

Pošto su naime Saraceni, osvojivši mnoge pokrajine, postali susjedi Grkah, preveli su u svoj jezik iz grčkoga mnoge izvrstne članke. Susjedstvo njihovo s Grci davalo je često povoda vjerozakonskim razpram, jer su ovi i oružjem i knjigom prisilit htjeli sve kršćane, da odbace Isusov nauk a prigrle Muhamedov. Kaó što se njekoč zanešenjak Muhamed, nudeć svoj nauk byzantinskomu caru Herakliju rugao kršćanstvu, tako i sada za carevanja Mihaljeva „Agareni, prozvani Saraceni, podigoše hulju na jedino božanstvo presvete Trojice govoreći: kako Vi kršćani jednoga Boga držeć, razmješujete ga opet na tri, govoreć: da je otac i sin i duh? ako

Digitized by Google

možete javno dokazati, a vi pošaljite k nam muže, koji mogu o tom govoriti i preprieti nas.“ To poslaničtvo dogodilo se oko 851. godine, kada su našemu Konstantinu bile 24 godine.

To zahtjevanje nebijaše caru nepovoljno; misljaše naime, da, ako im takova muža pošalje, koj će im dokazati bludnju, da će se tada pokrstiti, te tim Carigrad i cielo carstvo, koje se od njih vaviek zaziralo radi čestih ratovah, mirovati. Car dakle u tu svrhu sazove sastanak, te u dogovoru s patriarkom Ignatijem odluči to važno poslaničtvo izručiti našemu Konstantinu, revnomu branitelju kršćanstva i mudracu. Na tom sastanku bijaše i Konstantin kao učenjak prisutan, komu car tako reče: „čuješ li filosofe! što Agareni govore na našu vjeru? ti pako, kao sv. trojice sin, sluga i učenik pošav protivi im se. Bog će dati moć i krjepost besjedi tvojoj i vratit te neoštećena, kao što i Davida, kada Goliata svlada.“ Konstantin — neglededć na nepogode, koje su mu kod zanešenih Saracenah predstojale — ovako će na to: „s radostju idem, jer što mi je sladje na tom svietu nego za sv. trojicu i živjeti i umrieti.“ Ostaviv dakle i učiteljsku stolicu i domovinu krene s Georgiom Polatom, koj mu pridružen bude kao carski poklisar, medju zanešene Saracene.

Došavši sretno u Mitilenu smieste se kod saracenskoga emira ili kneza Amermana, kamo su se i imali sakupiti njihovi učenjaci. Mitilene bijaše prije kršćanski grad, nu kada su ga Saraceni osvojili, pretvoriše kršćanske crkve u džamije, a kuće nagrdiše raznimi slikami biesovah i vragovah. Kršćani, naravno slabiji, moradjahu to njihovo ruganje uztrpljivo podnositi. Kod prve namah razprave učiniše saracenski učenjaci našega Konstantina oprezna na ove nagrade; nu Konstantin odgovori im mirno i dosjetlivo „gdje su na stieni izvana vragovi, tu iznutra stoje kršćani, a gdje izvana takovih znakovah neima, tu unutra obitavaju vragovi.“ Glavno pitanje, koga radi imao se Konstantin prepirati, bjaše: što kršćani u trih osobah štuju jednoga samo Boga. Saraceni „mudra čeda u knjigah, naučeni zemljomjerjem, zviezdarstvom i drugimi znanostmi“ vjerovali su u jednoga vječnoga Boga „koj nije rodio sinove, a i niti sam nije bio rodjen; u Boga, koj neima sebi jednakih;“ stoga predbaciše Konstantinu „kako Vi kršćani, budući jedan Bog, slavite tri, dokaži ako možeš? otca bo nazivate i sina i duha; ako je to tako da mu dadete i ženu, da se od njega mnogi bozi razplode.“ Oni bo nesmatrahu Isukrsta kao drugu u jednom Bogu učovječenu osobu; već kao poslanika božjega, sina Marijina, koj je došao, da potvrdi Mojsijin nauk i obznani sretno došašće Muhamedovo. Na ovu bogopsovku,

Digitized by Google

odgovori Konstantin: Častno i dostojno priučeni smo po primjeru sv. prorokah, apostolah i učiteljah crkovnih štovati presveto trojstvo: otca i sina i sv. duha, tri osobe u jednom biću. Rieč (druga božja osoba) se učovječila u krilu Djevice, i rodila se našega spasenja radi, kako to i vaš Muhamed dokazuje, gdje veli „Mi smo svoj duh poslali k Djevici, da poroditi može (Isukrsta). I iz ovih Muhamedovih riečih, razjasnit ću vam ja nauk o presv. Trojstvu.

Tada počne rieči Muhamedove pojedince im razlagati, rieči koje su izvadjene iz sv. pisma, i to tolikom točnostju i silom, da mu protivnici u toj stvari protusloviti nemogaše.

Kada ih tako pobjedi, predju ovi na drugo polje. Predbaciše bo Konstantinu razna mnenja i sljedbe kod kršćanah, koje žalibože u ono doba bijahu nemale, dočim oni drže jednovjerje primljeno po Muhamedu; veleć mu „kako prorok Muhamed prinese blage viesti od Boga i obrati mnogo ljudih, i svi se drže toga zakona, i nitko kagneprestupa, a vi Krstov zakon držeć, ovaj ovako, a onaj onako, kako se komu od vas svidi, držite i tvorite.“ Nu učeni branitelj rščanske vjere odgovori im i na taj prigovor ozbiljno i dostojno: Naš je Bog kao i pučina morska, o kom pravo kaže prorok: Tko mu može rod izreći? Mnogi koji žele biće božje dokučiti, bacaju se u ovu pučinu. Te oni, koji veliki um posjeduju, njegovom milostju crpe poznavanje njegova bića, i sretno dodju na obalu. Oni pako, koji malo moći shvaćanja posjeduju, ili na truhlih čamcih zaplove, oti ili propadnu, ili opasno blude simo i tamo. Vaše pako poznavanje Boga, upodobit se može plitkomu i uzkomu potoku, koga svatko, komu se god rači, preskočit može.

A što se vi hvalisate, da živite po prorokovom nauku, nemora čovjek da se začudi. Muhamed bo od vas drugo netraži, nego što i ista putena narav; on vam bo nezapovjedi oprieti se srdjbi i putenosti, dapače dozvoljava Vam osvetu i blud. Isukrst pako drugačije učini. On podiže i vodi čovjeka svojim naukom i milostju iz zemaljštine na nebeska željenja. Već je isti stvoritelj postavio čovjeka izmedju angjelah i životinje a odlučio ga od ovih razumom i govorom, a od onih strastmi i požudami. Tko se dakle želi upodobiti angjelom, taj mora zauzdati svoje strasti i podčinit ih višim svrham. Nu toga od Vas netraži Muhamed, ali traži Isukrst od nas. Što iz toga sliedi mnijem, da lasno dokučiti morete. Na živinsku živjeti, može svatko živjeti.

Kad su i drugu izgubili pobjedu navale na Konstantina i kršćanstvo pitanji; zašto dižu kršćani oružje proti neprijateljem,

Digitized by Google

koje bi imali po svom zakonu ljubiti? Zašto im neplaćaju porez kao Isukrst? Nu Konstantin visokim svojim umom svlada ih i ovdje, dokazav im, da si kršćani u tom ni najmanje neprotuslove. Napokon, kad im svaka obrana izpala iz ruke — nastojahu ga čarobijom i zlatom zasliepiti „te mu pokazaše čarobnike i bogatstvo i hrame urešene zlatom i srebrom“ kao dokaz, da svim tim pokazuje Bog kako mu je Muhamedov nauk drag. Nu Konstantin na sve to reče jim: Njeki čovjek zahvatio u svoju posudu morske vode, te pošav počeo se hvaliti govoreći: gledajte tu vodu, nitko je takove neima, osim mene. Na to put nanese njekoga pomorca, koj mu reče: pa zar se ti nestidiš toliku graju podići radi te stvari, koju u smrdljivoj posudi nosiš, od koje mi posjedujemo cielo bezdno. Isto tako tim se i vi oholite, a neznate jadni, da sve znanosti od nas primiste. Na to razjareni neprijatelji dadoše mu otrova, nu on koj reče: i ako što smrtna popijete, neće Vam naškoditi, izbavi njegov dragocjeni život od prieteće mu pogibelji. I tako Konstantin „u svoju zemlju zdrav se vrati,“ što bijaše težko postići kod zanešenih Saracenah, koji si za zadužbinu smatrahu ubiti kršćana!

Nakon toga poslaničtva bavio se Konstantin u Carigradu, nu kratko samo vrieme „jer odreče se toga žitja, sjedjaše u samoći, razmatrajući sam sebe, neostavljajući ničesa na sutrašnji dan; pače siromakom sve razdieli, nadajući se u Boga, koj se svaki dan za sve brini.“ Iz te njegove samoće pozove ga glas Višnjega „na goru Olimp (u samostan) k Methodu bratu svomu, gdje živući oboje Bogu se bez prestanka moljahu, besjedeći jedino s knjigami.“ I tu se oba brata, koja su pod jednim srcem rasla, stopiše u jednu dušu, te od to doba i dobro i zlo dieliti počeše.

Proživiv sv. brata njeko vrieme u molitvi, postu i razmatranju, nadjoše se ponukana, da zapute u tudji sviet.

Razni vjerovjestnici, a osobito Turci i Židovi, nastojahu Kozare (glavna njihova sila i sjelo kagana, njihovoga vodje, bijaše s one strane meotskoga jezera do hvalinskoga ili kaspijskoga mora) narod mogućan i velik privući na svoju vjeru, a osobito Židovi, koji posljednji bijahu još od njekoč u onih stranah mnogobrojni. Kozari pako neznajući, na čiju da se stran nagnu, kako u svih stvarih, tako i glede ove obrate se na Carigrad, kamo odaslaše poslanike, koji ovimi riečmi umoliše za savjet cara Mihalja. „Od početka poznajemo jednoga Boga, koj je nad svimi i tomu se klanjamo prema iztoku. . . . . Hebreji (židovi) nas pako sile, da primemo njihovu vjeru, a Saraceni (Turci) s druge strane mir dajuć i mnogo darovah, sile nas, veleć:

Digitized by Google

naš je zakon najbolji medju svimi narodi. Zato poslasmo k Vam, s kojimi u prvanjem savezu i ljubavi živimo; narod bo ste velik, i carstvo od Boga držite, i Vaš savjet prosce molimo Vas, za muža književna, da ako preprie Židove i Saracene, vašu vjeru primemo.“ Saslušav car tu stvar od ne male važnosti, dugo promišljavajuć sve misli u jednu smisli i odabrà Konstantina, veleć „nitko bo ini nije je mogao toli dostojno riešiti“ kao on, te mu i povjeri to važno poslaničtvo. Konstantin bez svakoga krzmanja posluhne glas svoga gospodara, te ostaviv omiljeo si samostan, spreman, kada bi od potrebe bilo „pješke i bos“ dati se na taj put. Cara to veoma razveseli, i pridruži mu radi štovanja i ugleda carskoga, carsku pratnju do Kerzona. I tako Konstantin krene put Kozarske s bratom svojim Methodom, koj prem u godinah stariji, poznavajuć vještinu bratovu „služaše mu, kao sluga, pokoravajući mu se.“

Putujući sv. braća dodju u Kerzon (sadanji Sevastopolj), koj bijaše s okolicom svojom podčinjen byzantinskomu caru te imao nadbiskupsku stolicu, na kojoj je tada sjedio Juraj. Tu postoje kratko vrieme radi toga, da uzmogne Konstantin proučiti kozarski jezik, što mu i onako više jezikah vještu ni težko nebijaše. Nu osim toga, dade se i na hebrejski jezik (budući se imao s Hebreji kod Kozarah prepirati), prouči hebrejske knjige i prevede osam čestih hebrejske slovnice. U istom mjestu dobi i od njekoga Samaritanca koj se bio s njim o nabožnosti prepirao, i „samaritanske knjige“ i buduć da je i te božjom pomoći brzo počeo čitati, te Samaritanca o pravoj vjeri osvjedočio, dade se ovaj ujedno sa sinom pokrstiti. Još u istom mjestu naidje na evangjelje i psaltir ruskimi pismeni pisan i čovjeka, koj je tim jezikom govorio, te zasadio si u pamet silu riečih, naskoro nauči čitati i pripovjedati. *)

Baveći se u Kerzonu naš Konstantin, komu i kršćanska poviest dobro bijaše poznata, dodje još i na tu misao da potraži u moru moći sv. Klementa pape. **) „Stade indi kao zvedljiv iztražitelj ondješnje žiteljstvo marljivo izpitavati o svem, što je znao o tielu

*) Pod ruskimi pismeni nerazumije se ovdje ćirilica, kojom sada Rusi pišu, pošto bi ona istom obretena 916. godine po sv. Klementu, veličkomu biskupu, već kako Šafařik opazuje, imaju se razumjevati gotička pismena.

**) Rimski car Trajan, progna Klementa na Kerzoneski poluotok, koj za ono vrieme bijaše rimskim progoništem. Na tom poluotoku, pošto bi Klement mnogo žiteljah obratio bio na kršćanstvo, bude na zapovjed Trajanovu, sidrom oko vrata bačen u more. Tamošnji kršćani sahraniše mu tielo na bližnjem otoku.

Digitized by Google

sv. Klementa, toli iz pisma, koli iz pučkoga pripoviedanja.“ Nu stanovnici onoga mjesta, budući nebijahu urodjenici već došljaci iz raznih narodah, ništa mu izvjestna kazati nemogoše, „dapače i radi mnogobrojnih neprijateljskih navalah bijaše ono mjesto tako opustošeno, crkva zanemarena i razorena, velik dio one pokrajine opustošen i odivljačen, da su isti grob sv. mučenika i njegove svete moći razvalinami zasuti bili.“

Kada nije od stanovničtva povoljna odgovora dobiti mogao, uteče se Bogu i sv. Klementu, moleć da bi mogao pronaći sv. moći. S toga umoli biskupa i svećenstvo, dà i isti puk, da se dadu na molitvu, nebi li tada obreli tielo Klementovo. „Na 30. dakle Siečnja, sa spomenutim metropolitom častnim svećenstvom i s njekoliko gradjanah božjom voljom zaplovi on tiho more, te brodeći u najvećoj pobožnosti i psalme pjevajući dodjoše svi na otok, na kom mišljahu, da bude tielo sv. mučcnika.“ Obhodeći otok, mnijahu da će u onoj hrpi ruševinah, počivati toli skupocjeni dar, te načnu zvedljivo i neprestano kopati.“ I nuto čuda! kada već gotovo zdvojiš, da im je trud uzaludan „tad iznenada poput jasne zviezde, prosinù rebro velecienjenoga mučenika, kojemu se prizoru svi neizmjerno obradovaše, te razbacivajućim sve većma i većma zemlju i ruševine, pokaže se i sv. glava;“ i evo za malo odkriše sva uda, dapače i isto sidro, s kojim bijaše bačen u more. Uz veliko slavlje sakupe sv. moći, a Konstantin jih sám na svojoj glavi odnese u ladju, a odavde nuz veliku radost žiteljstva u provodu (procesije), komu je i Nicephor strateg onoga grada prisustovao, prenesoše u grad i sahraniše ondje u crkvi sv. Leontije.

U isto vrieme obsjedne „kozarski vodja“ njeki kršćanski grad. Kada to Konstantin dočuo, svrati se k njemu, te ga skloni ne samo na to, da digne obsadu, već i na obećanje, da će se pokrstiti. Kada je odavde krenuo, da udari navadnom stazom, zaprieti mu pogibelj od Ugrah, *) medju koje bijaše upao; nu ovi radi svoga prijateljskoga odnošaja napram Kozarom „odpustiše ga s ciclom družbom.“

Oslobodivši se od prieteće pogibelji ulegne se u ladju, prebrodi pantikapejski tjesnac (sada užinu kod Krča), koj spaja meotsko jezero

*) Rački Viek. i diel. str. 105. „Pradomovina Ugrah, kao što ostalih čudah njihovih suplemenikah . . . . bijaše izpod velikoga podgorja uralskoga, medj gornjim Jaikom i Kamom. Tu bijahu Madjari već god. 597. podčinjeni turskomu Kaganu. . . . na u IX. stoljeću nalazimo ih u državi Kozarskoj . . . bivahu pako pod svojimi vodjami, podčinjenimi vendar kozarskomu Kaganu u pokrajini sada nam nepoznatoj imenom Lebedia, koja je po svoj prilici ležala medju Dnjeprom i Donom. „U ovih indi stranah napadoše Madjari na Konstantina.“

Digitized by Google

s crnim morem, te izkrcav zaputi se diljem Kavkaskih gorah. Čim začuje njeka sljedba, koja je htjela Kozare na svoju ruku predobiti za njegov dolazak, poslà mu na susriet „muža lukava, uhodu i napastnika“, koj je izmjehivao kršćane, što se toliko drže knjigah; nu naš se Konstantin nedade zasliepiti ni tomu nadrimudracu.

U Kaganovom dvoru bijaše liepo primljen, i buduć su Židovi ondje pretežnost imali, valjalo mu je najprije njih pobiti i dokazat im iz sv. pisma, da stari zavjet bijaše samo učionom, koja bi imala pripraviti čovječanstvo na došašće Mesijino, a i sam Bog objavio je po prorocih, da će Mojsijin zakon morati ustupiti mjesto Mesijinovu nauku. To tolikom vještinom izvede, da mu, nemogući Židovi protusloviti, rekoše: „Svaki Žudija znade, da je tako, ali još nedodje vrieme za Mesiju.“ No Konstantin iz istoga sv. pisma dokazà jim, da je obećani Mesija jurve usljed proročanstvah morao doći te u istinu došao, i to baš u naznačeno po prorocih vrieme, kad naime tudjina uzvlada Židovi i kad njihove žrtve prestanu; *) pridodav: „jer Jeruzolim razoren jest i žrtve su prestale, i sve se tako sbilo, kako proroci prorokoše o Vami.“

Kada Židovi tako izgubiše i drugu prepirku, napadnu u trećoj na Konstantina „kako Vi (kršćani) slikam klanjajuć se mislite, da ugadjate Bogu“, nu on će na to onako, kako je u sličnoj prepirci suzbio prevejanoga patrijarku Janna, dokazav i sada Židovom, da kršćani neštuju slike, već onoga, koga one predstavljaju. Najposlje, da izpitaju Židovi, kako je vješt u sv. knjigah, umole ga da jim kojom izumljenom pričom kaže, koji je zakon najbolji? Tomu zahtjevanju on posvema zadovolji!

Židovom nebijaše baš najmilije, što su u svakoj prepirci bili pobjedjeni, a pošto su povrh toga spazili, da Kozari uvidjaju, kako nije židovština prava vjera, tada — da ogade Kozarom izlam (tursku vjeru) „jedan od njih (židovah) znajuć dobro za saracensku grdnju dobro uprosi filosofa, reci mi goste! za što Vi Muhameda držite, jer taj je Isukrsta do neba pohvalio u svojih kniigah.“ Konstantin dokazav da se je s Isukrstom pravo proročanstvo i zakonodarstvo dovršilo, odgovori u kratko, da kršćani Muhameda za pravoga proroka podnipošto priznati nemogu. Na što mnogi od prisutnih jednoglasno uzkliknuše „svi znademo, da je Muhamed lažac i pogubnik spasenja svih.“ I tako se prepirke dovršiše! Da je Konstantinovo poslaničtvo

*) Sr. Genes. 49, 10. Daniela 9, 25. Zakariju 9, 9—10. Malakiju 1, 10. Izaiju 7. 14 i Mikea 5, 2.

Digitized by Google

kod Kozarah dobrim plodom urodilo, vidi se odtuda, što prvi savjetnik (Kaganov) reče prijateljem saracenskim: božjom pomoćju baci ovaj gost (Konstantin) svu grdnju židovsku na zemlju, a vašu prevrže na onu stran rieke, kao skvrnu; reče pako i sakupljenim ljudem: Bog dade vlast nad svimi narodi caru kršćanskomu i mudrost savršenu, tako i vjeru u njih, i osim nje nemože nitko vječni život živiti.“ Na to mu odvratiše ganuti Kozari: „od današnjega dana neka se slobodno krsti, tko hoće, tko pako izmedju Vas bude klanjao na zapad, ili bude ovršavao i molitvu na židovskù, ili bude saracensku vjeru vjerovao, brzo će od nas poginuti.“

Tom slobodom se odmah njeki i poslužiše, jer „pokrsti se od njih do 200 ljudih, odrekavši se poganskih mrzostih i nezakonitih ženitbah.“

Kagan, da nadari Konstantinov trud, ponudi mu liepe darove, nu on nehtjede ništa primiti, već samo umoli Kagana, da pusti na slobodu onih 200 Grkah, koje držaše u tamnici zasužnjene, što on drage volje i učini. Napokon izruči mu Kagan poslanicu na cara Mihalja, tako glaseću: Poslao si nam Gospodaru! takova muža, koj nam dokaza riečju i činom, da je vjera kršćanska sveta. O tom osvjedočeni, da je kršćanska vjera istinita, dozvolismo krstit se svakomu i slednjemu, koj hoće, nadajući se, da ćemo i mi na isto dospjeti. Mi pako svi smo prijatelji tvojemu carstvu i gotovi na tvoju službu, ako nas uztrebaš.“

Prevaliv Konstantin sa svojim bratom Methodom sretno kavkazke pustare i našav u tih bezvodnih predjelih hladne vode, prispije opet u Kerzon. Legenda pripovieda, da je Konstantin na tom svom putu posjekao velik dub, za koj je ondješnje stanovničtvo vjerovalo, da će onoga, koj bi se usudio posjeći ga, grom s mjesta ošinuti, te da neće, ako se to i sbilja dogodi, u cielom onom predielu daždditi. Konstantin, da utamani njihovo praznovjerje, posieče dub i ostane živ, a nebo obilnom kišom natopi zemlju, te stanovnici „velikom radošću dadoše hvalu Bogu, i Gospod se tomu veoma uzradovà.“

Vrativši se sretno Konstantin i Method iz Kozarske u Carigrad, nadjoše tamo velike promjene; na patrijarškoj bo stolici nesjedaše više pobožni Ignatiju, već bivši njegov učitelj Fotij. A kako se to sluči? Po smrti cara Theophila ostà na kormilu byzantinskoga carstva njegova žena Theodora, kojoj dok ponaraste mali Theofilov sin Mihalj, bude dano uz bok vieće, u kom bijaše i Theoktist dobročinac našega Konštantina, zatim Manuel i Barda! Ovaj posljednji

Digitized by Google

(Barda) premda bijaše u političnih stvarih vješt i neumoran, ali što se duševnosti tiče u vjeri naime hladan, koga nije nikada bilo vidjeti u crkvi; dà što je još i najviše, odtjera si vlastitu ženu, te proživi dulje vremena s pastorkinjom svojom u nezakonitoj ljubavi. Kada za to začuje patrijarka Ignatij, opomenù ga, ako se neokani saveza s rodjakinjom, da ga neće pripustiti na presvetu pričest! Za Ignatijeve opomene malo je hajao Barda, već došav na bogojavljenje u crkvu, pristupi drzovito — k stolu Gospodinovom, da prime presveto tielo koje mu Patrijarka uzkrati. Razdražen na to Barda počeo je snovati, kako bi se osvetio Ignatiju. S toga najprije savjetuje Mihajlu neka, budući već odrasao, sam primi vladu, i neka ga u tom mati nesmeta, već neka ju dade uvrstiti po Ignatiju medju koludrice (duvne). Mihalj posluša opakoga savjetnika i naloži Ignatiju, da mu mater Theodoru s kćerami postriže i u samostan stavi. A kad toga Ignatij, jer Theodora nebjaše privoljela, nehtjede učiniti, tada na Bardin savjet progna car Mihalj i mater si i sestre u Karianu. Za kratko vrieme izza toga podiže se njeki Gebon, došljak iz Dračе, izdavajuć se Theodorinim sinom, te pobuniv puk, htjede zasjesti byzantinsko priestolje. Buna se sretno uduši, nu pomoćju spletkah Bardinih razglašeno bi, da je i patrijarka Ignatij bio u sporazumljenju s buntovnici. Na što Ignatij bude uhvatjen, i pošto se nehtjede sám odreći svoje časti, bude prognan na Terebinth (g. 857.) Sad Bardi zaigra srce od veselja, što se osvetio nad Ignatijem, te opet savjetuje caru, neka bi na patrijarsku stolicu povisio Fotija, prvoga savjetnika, glasovita u znanosti muža, čovjeka visoka uma, ali podla srca!

Fotij indi u sedam danah postane od svjetovnjaka patrijarkom Carigradskim! Redio ga pako Grgur Asbeste, koj bijaše njekoč syrakužki biskup, koga je kašnje pokojni patrijarka Method prognao, a Ignatij s časti bacio. Fotij zasjednuv patrijarsku stolicu, dade privrženike Ignatijeve baciti u tamnicu, pa pošto se Ignatij nije htio odreći časti, premjeste ga iz Terebintha u Hereju, i zatvoriše u kozju pojatu, a odavde odvedoše u selo Promet blizo Carigrada, odkuda ga opet svega zlostavljenoga na otok Mitylenu odpremiše. Tada Fotij sazove sabor od biskupah, koji bijahu s njim jedne misli, svrgne Ignatija s časti, izobći ga i prokune. Nakon toga izvjesti Fotij papu Nikolu I., kako se je Ignatij svojevoljno odrekao časti, da može u samostanu mirno provesti posljednje dane svoga života, i kako su njega (Fotija) izabrali da prime taj jaram (patriarsku čast) na svoja ledja, za koj su jedva dorasle andjeoske sile."

Digitized by Google

Papa, koj je i onako dočuo o neredih sbivših se u Carigradu, počeo je dvojiti, ima li se tako stvar, kako Fotij piše; s toga pošalje svoje poslanike u Carigrad, da razvide tu stvar. Nu ovi nesretnjaci dadu se po Fotiju i caru podkupiti te sazvavši sabor jednomišljenikah Fotijevih potvrde Fotija u patrijarskoj časti, i došav u Rim, izvieste papu „da je Iguatij svrgnut a Fotij potvrdjen.“ Medjutim uhvati Ignatij sgodu, te potanko opiše papi svoje patnje i razvitak ciele stvari. Kada vidi papa, da je prevaren od vlastitih poslanikah i Fotija, odsudi i kazni svoje poklisare, a napiše pismo u Carigrad, da Fotija sbace, Ignatija pako da povrate Carigradskoj crkvi. Ali u Carigradu htjeli su na svaku ruku prkositi papi. — Stoga Fotij sazove na sabor do 20 biskupah svoga patrijarkata, i tu prokunu ovi papu i cielu zapadnu crkvu! Tako se odciepiše od rimske stolice. Fotij učio je: da duh sveti neizlazi od otca i sina, već samo od otca, i da nije papa rimski vrhovna glava cjelokupne crkve. Fotijev nauk sliedi iztočna crkva ili tako zvani pravoslavni ili kako ih kod nas narod zove — vlasi!

Da nije hotio ni Konstantin niti Method s Fotijem, a i niti s njegovimi privrženici nikakova obćenja voditi, vidi se bjelodano odtuda, što se oba povukoše u zabitno mjesto. Konstantin naime življaše u crkvi sv. Apostolah u molitvi, razmatranju i nauku; a Method, koga je htio car i Fotij za svoju stran predobiti, te ga imenovat i posvetit nadbiskupom, odreče se te časti, samo da nebude stojao uz bok neprijatelju i razdiraocu stada Gospodnjega. Na to ga stavišе za igumana (gvardiana) u vrlo bogat i mnogobrojan polihronski samostan. Zaključiti se mora takodjer iz one ljubavi i privrženosti prama rimskoj stolici, koju su i onda ljubili i štovali, kad je ista krivo upućena bila po zloglasiteljih, te dirnula u njihovo pravovjerje, zabranila slovjenski jezik, za koga su se žrtvovali, kad su jih neprijatelji proganjali, ocrnjivali i zatvarali, a Carigrad ponudjao jim slave i časti, te razkošan i miran život. Velika to bijaše za njih napast, nu oni gledeć na nebo, uhvajuć se u Boga i pravicu, držali se namjestnika Isukrstova, a i iste zemlje, u kojih djelovahu, pošto nisu zasmradjene bile Fotijevim naukom, svjedoče za njihovo pravovjerje.

Digitized by Google

Glava II.

Konstantin i Method kao slovjenski apostoli.

One iste godine (803.), kada bi se na saboru u Reznu izručili južni Slovjeni vrhovničtvu franačkoga kralja, Karla Velikoga, poklone mu se i Moravci te mu i oni izruče pod vlast i svoju i svoju zémlju. I tako Moravska od te godine političnо, stojala je pod franačkom vladom. Karlo Veliki, da upozna Moravce s kršćanstvom, izruči jih Pasavskomu (Passau) biskupu, da jih dovede u ovčarnicu Isukrstovu, i sreća mu posluži, te se već. god. 818. odrekoše poganske bludnje. I od to doba dodje Moravska pod vlast pasavskoga njemačkoga biskupa.

Premda je Moravska političnо bila odvisnom od njemačko-franačke vlade, ipak za upravljatelje imala je domaće knezove, stojeće dakako pod njemačkom vlastju, a takov za kraljevanje Ljudevita pobožnôga bijaše Mojmir. U ono vrieme, kad su južni Slovjeni, kojim dodijà nesnosno njemačko vrhovničtvo (819—23), htjeli, da se otresu franačkoga jarma i vojevali s Ljudevitom, upotrebi Mojmir tu sgodu, da se u Moravskoj učvrsti, pa s toga si podčini manje knezove, i tim udari temelj državi Velikoj Moravskoj.

To Mojmirovo postupanje pratili su Niemci mrkim okom, a za prepriečiti, da i ovdje neuzavrije kakov narodni ustanak, sličan onomu južnih Slovjenah, već da se odmah u sjemenu još bivši, uduši, udari g. 846. Ljudevit na Mojmira. Ratna mu sreća posluži; on svlada moravskoga kneza, sbaci ga s kneževske časti a povisi na nju sinovca mu Rastica. Nu i u ovomu se Ljudevit prevari.

Rasticu, kao čovjeku oštroumnu, i duha pronicajućega te oduševljenu za blagostanje Moravacah, ni malo se nije dopalo, što se po-

Digitized by Google

češe Niemci (Franki) miešat u unutarnju upravu Moravske, povrh toga, kao čovjeku od značaja, nije nikako htio biti orudjem slavohlepne njemačke osnove. Onu misao, za koju se je borio stric njegov Mojmir, zamisli i on, oskrbit naime Moravce samostalnošću, ulijat im narodni ponos i prosvjetlit ih. A da ludo nepodlegne takmacem, za koje je znao, da će u njih nagaziti na odpor, valjalo mu je učvrstit Moravsku jakimi tvrdjami, i sprijateljit se sa prama zapadu obitavajućimi Bugari, što oboje i učini.

Čim spazi Ljudevit, kamo Rastic smiera, da mu nakane razmrsi, navali god. 855. na njega s velikom vojskom, nu slabim uspjehom, jer se Rastic zaklonio u jake tvrdje, odkud je njemačku vojsku vraćajuću se kući praznih rukuh i krvavih glavah, napadao, i sliedeć ju izastopce mnoga mjesta s one strane Dunava opljačkao.

Tom pobjedom priskrbi Rastic samostalnost Moravskoj, i k njemu se svi uticahu, koji su s vladom Ljudevitovom nezadovoljni bili. Od te indi dobe poče slava i moć Moravske očevidno napredovati.

Nu da opet nedodje pod prijašnji Franački jaram, naumi Rastic potražiti takova zaštitnika i saveznika, koj bi mu bio i savjetom i činom na ruku, a buduć opazio, da mu saveznici Bugari liepo žive u prijateljstvu s byzantinskim carem, pronadje za dobro umolit zaštitu ovoga vladara. Kraj toga je dobro Rastic znao, da bi mu badava tražiti bilo zaveznika na iztoku, ako bi mu narod imao njemačke svećenike za svoje učitelje, nuz to i mržnja, kojom je mrzio njemačku vladu, prodje i na njemačko pasovsko svećenstvo, koje je u njegovoj kneževini nerazumljivim jezikom učilo sv. vjeru Isusovu. S toga naumi i u byzantinskoga vladara izprosit svećenikah, koji bi razumljivim jezikom Moravce podučavali, te tako moravskoj prosvjeti čvrst temelj udarili. Na ovu odluku, neka nitko nemisli, da je Rastica sklonula kakova nekatolična težnja, što je odlučio umolit vjerovjestnike u Carigradu, gdje je nevriedni Fotij patrijarševao, jer u to doba razkolje medju iztočnom i zapadnom crkvom nebjaše još ni klice pušćalo, što niti bistrije oči od Rasticevih zamjetiti nemogoše. Rastic odkrije svoje želje Moravcem na saboru a oni pristanu uz nje, te odaberu poslanike, koji bi pošli k caru byzantinskomu, da njihove želje oživotvori.

Godine dakle 862. došavši moravski poslanici u Carigrad pred cara Mihalja, odkriše mu želju kneževu i cieloga naroda: „Pošto su se naši ljudi poganstva odrekli, i po kršćanskom zakonu živu, nei-

Digitized by Google

mamo takovoga učitelja, koj bi našim jezikom istinitu kršćansku vjeru navješćivao, da i drugi krajevi vidivši to, slični nam postanu . . . mi smo božjom milošću zdravi, i do nas pridoše mnogi učitelji kršćanski iz Italije, iz Grčke i iz Njemačke, učeći nas različita, a mi Slovjeni, prosta čeljad, neimamo, tko bi nas naučio istinu i razumno nam pripoviedao. Dakle dobri gospodaru! pošalji nam takova muža, koj će nam izpripovjediti svu istinu."

Caru se Mihalju to poslaničtvo važnim učinilo, budući da se tu mnogo pazilo i na jezik onih, ka kojim bi ti učitelji imali poći. Sazove indi u to ime vieće, i posavjetovavši se s viećnici, kocka pade na sv. braću Konstantina i Methoda, koji se u svih svojih poslanstvih kao dva muža razumna, pobožna i čestita proslaviše.

Car dakle prizvà Konstantina, odkrije mu želje Moravacah, reče „vjerujem da si trudan filosofe!, nu potreba je, da ideš tamo, jer tu stvar, nitko živ drugi nemože izpraviti kao ti. A dat ću ti mnoge darove, pa uzamši brata svoga igumana Methoda, ajde; Vi bo ste Solunjani, a Solunjani sve čisto slovjenski govore." Promotriv Konstantin stvar, da se ima zaputiti k pokrštenomu jur narodu, a obučavanje bez knjige, da je bezplodno, odvrati caru: „s radostju idem tamo, ako imaju knjigah u svom jeziku." A pošto bi mu car odgovorio „djed moj i otac moj i ini mnogi, koji su to zahtievali, nisu pronašli, kako da ja pronadjem?" te ponuka ga, da im on sám izumi pismena. Konstantin osvjedočiv se, da u istinu Moravci neimaju knjigah, po svom običaju spremi se na molitvu s inimi sudjelatelji, i na skoro javi mu se Bog, uslišav molitvu svojih slugah, i odmah izumi pismena, i načne besjedu pisati evangjeosku, „izprva bjè slovo i slovo bjè u Boga." Poče dakle prevadjati evangjelje sv. Ivana. Ta slova, koja izumì god. 863. Konstantin, bjaše tako nazvana „*glagoljica*," ili glagoljska slova. *)

Providjenu sv. braću s prevodom sv. pisma, i drugimi bogoslovnimi knjigami, ne samo da je Mihalj obilato na put opremio, već im dade i dragocjenih darovah za Rastica a ujedno preporučnu poslanicu ovoga sadržaja: „Bog, koj želi svakomu, da bi k razumu istine došao i na savršeniji se čin podao, videć tvoju vjeru i pod-

*) Njeki slovjenski učenjaci, nedugo tomu za obretnika glagoljice držali su sv. Jerolima, a našega Konstantina držahu, da je obreo ćirilicu. Nu tko pročita Račkovo dielo „Pismo slovjensko" taj će se uputiti, da sv. Jerolim nije izumio glagoljice, već Konstantin ili Cyrill; a tako zvanu ćirilicu da je izhitrio učenik Methodov sv. Klement, velički biskup godine 916.

Digitized by Google

hvat, ono, što nije bilo izprva, no samo u stara vremena, u naše učini doba, da naime u vašem jeziku objavio Vam knjige (slova), da se i Vi pribrojite k velikim narodom, koji slave Boga svojim jezikom. Mi toga Filosofa (Konstantina), muža častna, blagovjerna i vrlo književna, komu jih (slova) sám Bog javi, poslasmo k Tebi. Ti pako primi taj dar bolji i savršeniji nad svakim zlatom i srebrom i dragim kamenjem i bogatstvom prohodećim. S njim se indi brzo podigni, i u srca svih ga utisni, da traže Boga; obćega spasenja neodbacuj; već sve obodri, da se nesuzteže, već da putuju putem istine, na kom ćeš takodjer i Ti, vodeć ih primjerom svojim na božji nauk, primiti svoju plaću i u tom životu i u budućem za sve duše, hoteće vjerovati u Krsta Boga našega, od sada i do vieka, te tako ostaviti i dojdućemu naraštaju uspomenu, podobnu velikomu caru Konstantinu.“

Godine 863. ili početkom 864. ponesavši uz nove slovjenske knjige i moći sv. Klementa pape, obretene u Kerzonu, zaputiše se Konstantin i Method u Moravsku. Putujuć kroz Bugarsku, svrate se u dvor tamošnjega kneza Borisa, tada još pogana, koj okaniv se uzaludnoga vojevanja, povuče se u samoću, gdje je promišljavao o kršćanstvu. Tim njegovim vjerozakonskim razmatranjem dadoše povod njegova sestra, koja bijaše kao robkinja u Carigrad odvedena, ondje pokrštena i odanle se opet povrativša, i grčki momak Theodor Kufara, koj baveći se propovjedanjem sv. vjere po Bugarskoj, bijaše velik ljubitelj knežev. Na Borisevu molbu, ostala su sveta brata kratko samo vrieme u Bugarskoj, propovjedajući rieč božju i to tolikim uspjehom, da se mnogo Bugarah pokrstilo, a mnogo novih pokršćenikah utvrdilo. *)

Ostavivši s dobrim uspjehom Borisevu kneževinu i dvor, i preputovavši zadunajsku Bugarsku sretno prispješe u gornju ili višu Moravsku, u zemlju, koja jih željom zaželjela i koja se protezala od Češke i iztočne marke (Austrije) uz Dunav priekoHrona, njegdje do Vacova, pa sve do gore Matre i rieke Torisa. Obsizala je indi osim sadanje Moravske, malen dio nadvojvodine austrijanske, i znatan

*) Govori se, da je prigodom boravljenja sv. braće u Bugarskoj, na Borisevu prošnju Method izmaljao mu „zadnji sud“ a on kad ga vidjè, ganū se i dadè se pokrstiti. To mnienje pobija Rački u svom djelu „Viek i djelovanje sv. Cyrilla i Methoda str. 143. — dokazujuć jasno i temeljito, da Borisa nije obratio na kršćanstvo ni Konstantin ni Method, jer kad se on pokrstio 864. ili 865. tad su već sv. braća bila u Moravskoj.

Digitized by Google

komad sjeverne Ugarske, gdje se prama iztoku sticala s priekodunavskom Bugarskom. *)

O njihovom dolazku proleti glas po Moravskoj kao munja, i „doznavši žitelji njihov dolazak, veoma se uzradovaše, osobito kada začuše, da sa sobom nose i moći sv. Klementa i evangjelje na njihov jezik prevedeno od pomenutoga filosofa (Konstantina). Izišavši izvan grada njim na susriet s velikom časću i veseljem ih primiše.“

Razgledavši se naši vjerovjestnici po zemlji upoznaše potrebe naroda, pokrštenoga od takovih vjerovjestnikah, koji nisu umjeli s povjerenim si pukom u njegovom jeziku govoriti; posljedica pako toga bijaše, da puk nije mogao u vjeri dovoljno podučen biti, te s toga niti nije mogla ova u njegov život dublje proniknuti. Sv. braći bijaše indi zadaća učvrstit Moravce najprije u vjeri putem narodnoga podučavanja, radi čega počeše moravsku djecu knjigu učiti, podučavati jih u crkvenoj službi, a da iztriebe u onom puku razne zloće, što jih u njem nadjoše, upotriebiše kosu svoje riečitosti, te na taj način izza posječenih i izkorjenjenih na tom polju razne vrsti zloćah stadoše sijati božje slovo.“

Nu osim toga valjalo im se pobrinuti i za narodno domaće svećenstvo, koje bi jim sada u pomoći bilo, a po smrti im nastavilo njihovu radnju. „Da sve to sv. braća sigurnije postignu, „sabravši učenike, podučavahu ih“ u sv. pismu, u bogoslovnih znanostih i u službi božjoj, koju „na brzo prelože (na slovjenski) . . te ih naučiše jutarnju (matutinum), časove (horae), večernju i povečernju (completorium) i tajne službe“. **) Moravska mladež, kao i u ostalih Slovjenah, bijaše bistra uma, te se brzo uvježba, i bijaše im za veliku korist, te podučavajuć tako puk „otvoriše se po proročkomu slovu uši gluhih, i posluhnuše knjižna slova, a jezik niemih razriješi se.“

Nu prve već godine zadobi spasonosno djelovanje sv. braće težku ranu, koja jih je ća do smrti vriedjala, a za njihove nasljednike upravo smrtonosnom postala; — a to bijaše, — umiešanje njemačke vlade i svećenstva u Moravsku! Ljudevit, kralj franački, nikako nije mogao pregorjeti, što mu prije sedam godinah bila vojska od Rastica potučena, i on mu se izvinuo izpod vlasti. Da si vrhovničtvo nad Moravskom opet steče, premami svojimi podlimi nastojanji Bugare na svoju stran te mu tako podje za rukom, da su ovi razriešili savez s

*) Rački Viek i djel. str. 153.

**) Buduć da su sveta braća bila iz Vasiljeva reda, to su oni svoju iztočnu liturgiju poslovjenili, koja se u ono doba nije mnogo lučila od rimske liturgije. O tom u II. odsjeku.

Digitized by Google

Rasticem, a s njim ga opet sklopili. Takovim načinom udari Ljudevit s velikom vojskom god. 864. mjeseca kolovoza na svake pomoći lišena Rastica, obsjedne ga u tvrdji Djevinu blizu Velegrada, pa, buduć nebijaše Rastic vrstan ogledati se mnogo jačim neprijateljem, davši jamce obeća mu i vjernost i pokornost. Priznanjem njemačkoga vrhovničtva dodje Rastic opet u prvanji odnošaj napram njemačkomu kraljevstvu, s toga i njemačka crkva, kojoj je za pravac služila naredba Karla Velikoga, — što no je čvrstim vezom tako uzko skopčao crkvu i državu, da obadvie dieliše jednaku sudbinu, i promjena, sbivša se u jednoj, porodila je znatnih posljedicah i u drugoj — ova dakle crkva, pošto bi kralj Ljudevit podčinio si Moravsku politično, nastojala je iz svih silah, da ju i u crkvenih stvarih od sebe sasvim odvisnom učini.

Medjutim toj namjeri njemačke crkve protivilo se djelovanje Konstantina i Methoda. To je dakle valjalo najprije, da se uguši. Niemci se doduše nisu tomu protivili, što su sv. braća narodnim jezikom puk obučavali, čitanja iz sv. pisma prevadjali mu i tumačili narodnim jezikom, jer su zato i oni svoj jezik rabili; nu poraba slovjenštine u bogoslužju bijaše im trn u očijuh, pošto su polag obćega prastaroga mnienja samo tri jezika, grčki naime, latinski i židovski imali pravo na bogoslužje, koje im i Isus otajstveno podielio, jer si u ta tri jezika dopusti odsudu na križu napisati. „K čemu su slovjenska pismena? govorahu oni, pošto ih nestvori ni Bog, ni angjeli, niti su od početka kao židovska, latinska i grčka, koja su od početka. A jesu li Bogu draga? Bog zapovjedi, da budu pismena u trih jezicih, kao što je pisano u evangjelju: i bjé daska (na križu Isusovom) napisana židovski, grčki i latinski, a slovjenski nebijaše tù. Tim nisu slovjenska pismena od Boga.“ Strašno bezzakonje i nečuvena smjelost činila se njemačkomu svećenstvu, što su Konstantin i Method novimi slovjenskimi pismeni podučavali svoje učenike u slovjenskom bogoslužju, i što su sami tim jezikom misili (liturgisali); „neslavi se tako Bog, govorahu protivnici; jer da bi njemu bilo svejedno, ta nebi li mogao stvoriti, da bi s istimi izprva pismeni pišući besjede svoje slavili Boga.“

Proti tomu zlo razumljenomu pravovjerju podignù se Konstantin „i boreć se s njimi, kao David s inoplemenici, knjižnjimi slovesi pobjedi ih, nareče ih trojezičnjaci, jer je Pilat tako (u tri jezika, koja oni jedina za bogoslužje vrstna smatrahu) napisao naslov Gospodinu.“

Što je s jedne strani njemačko svećenstvo slovjenske Apostole napajalo tugom i čemerom, to ih Rastic u njihovom podhvatu svoj-

Digitized by Google

ski podupirao, da su mogli bez svake zaprieke „pohadjati sela i mjestanca, varoši i gradove, propovjedajući puku slova života.“ Njemačka crkva, pošto nije mogla slovjenskim apostolom nahuditi i djelovanja im presjeći, izkaže papi sve, da bi on svojom apostolskom vlastju tu stvar riešio. Bez svake je dvojbe, da i isti Rastic i sv. braća za obezbjediti slovjenštinu, izviestiše takodjer papu, kao glavu ciele crkve u obće, a svoga patrijarke napose, o svojem djelovanju, o porabi narodnoga jezika, o svojem pravovjerju, i predložili mu oskudicu domaćega svećenstva, kojoj valjalo bi doskočiti posvećenjem jednoga biskupa za one strane, ako želi (papa) da se u Moravskoj kršćanska vjera i prosvjeta pospješi i učvrsti.

Na stolici sv. Petra sjedio je tada Nikola. Ovaj, da uredi u crkovnih stvarih Moravsku, i da izpita pravovjerje sv. braće, radi čega njemački svećenici u njega sumnju probudiše „poslà listove na svetoga muža Konstanca, pozivajući ga k sebi.“

Papinu pozivu pokore se Konstantin i Method, te uzam moći sv. Klementa pape, prevod liturgičnih (bogoslužnih) knjigah, i nekoliko svojih učenikah, koje pronadjoše sposobnimi, da bi primiti uzmogli posvećenje biskupsko, pošto sami netežiše za tolikim odlikovanjem i bremenom, oprostiv se s Rasticem i s Moravci, zaputiše se u Rim. Pošav iz Moravske krenuše dolnjom Panonijom, kojom je tada upravljao pod njemačkim vrhovničtvom stojeći knez Kocel, crkovnimi pako stvarmi upravljao je solnogradski nadbiskup. Putujuće kroz tu zemlju pozva ih knez u svoj grad Mosburg (gdje je sada mjestance Salavàr kod blatnoga jezera, — Balatona); tu ih primi častno i radostno, te baveći se dulje s njimi upozna se sa slovjenskim bogoslužjem i pismeni, dà i sám „obljubi veoma naučit se slovjenske knjige i izruči im u nauk do petdeset učenikah,“ a pošto bi njeko još vrieme sproveli u njegovom gradu, „učinivši im veliku čast, sprovede ih.“ Legenda pripovieda, da Konstantin od Kocela za svoj trud nehtjede primiti njegovih darovah, već ga uprosi, da radje pusti njekoliko sužanjah iz robstva; što Kocel i učini.

Mislim, da će čitateljem veoma ugodno biti, ako im kažem, da su sv. braća udarila našom zemljom t. j. gornjom posavskom Hrvatskom u vječni grad Rim. Jedno s toga, što im bio to najkraći put u Italiju, još od rimskih vremenah utren; a drugo, što su mogli kroz Hrvatsku slobodnije proläziti, nego li kroz Koruśku, podčinjenu njemačkomu kraljevstvu, koje je svaki narodni razvitak u Moravskoj, a uz to dakako i slovjenske učitelje mrkim okom pratilo! Tragovi njihova putovanja kroz Hrvatsku opazuju se u pučkom pre-

Digitized by Google

davanju naroda hrvatskoga, koje pobilježi pop Dukljanin (1150.—1200.) u svojoj „kroniki hrvatskoj," za koju je on povadio gradivo, kako sám veli: „medjutim neka od čitateljah nitko nemisli, da sam što drugoga napisao, nego ona, koja od otacah naših i starih starješinah vjerodostojnim predavanjem (veridica narratione) pripovjedati slušah." U našem narodu ostalo je ili u propalih za nas narodnih piesamah, ili u pučkom pripovjedanju, da pošto „sveti muž Konstanc (Konstantin) naredi popove i knjigu hrvatsku, i iztumači iz grčkoga hrvatsku knjigu, hrvatski iztumači evangjelija i sve pištule (epistolæ-poslanice) crikvene, i tako staroga kako novoga zakona i učini knjige s papinim dopuščenjem, i naredi misu i utvrdi zemlju u viru Isukrstovu, i vaze prošćenje (oprostiv s Moravci) i obrati k Rimu put svoj, koji mu pod posluh sveti zapovidan biše, i gredući navrati se na kraljestvo svetoga puka (Hrvatah), koga biše na viru obratio, kojih gospodovaše mudri i dobri kralj Budimir, *) koji po Konstancu biše naučen u viri. I razumivši kralj prišastje Konstanca bi vele vesel, i s podšteniem primi ga, i tada poče Konstanc život i čudesa Isukrstova pripovidati, i napuni i utvrdi kralja u viri jedinstva i trojstva božanstvenoga . . . . . i pribivaše blaženi muž s kraljem nikoliko dan, koji jurve utvrjen u viri, i u zakonih Isukrstovih, vazam prošćenje od obraza kraljeva i od onoga svetoga puka pojde k Rimu."

Došav Konstantin s bratom u Mletke, (Veneciju) naidje u tamošnjem svećenstvu na veliki odpor glede novo izumljena pisma i slovjenskoga bogoslužja; jer „sabraše se protiva njemu i biskupi i popovi i crnorizci (monachi, crna riza = crna haljina) kao vrane na sokola, i podigoše trojezično krivovjerje, govoreći: čovječe! kazuj nam, kako si ti sada izumio Slovjenom pismo i učiš ih, koje nije nitko ini prije obreó, ni Apoštoli, ni rimski papa, ni bogoslov Grgur, ni Jerolim, ni Augustin? Mi pako samo tri jezika znamo, u kojih je dostojno u knjigah slaviti Boga: židovski grčki i latinski." Nu Konstantin uze i ovdje braniti svoje uredjenje, dokazivajuć protivnikom, da, pošto svi ljudi od Boga jednaka dobročinstva primaju i nijedan mu narod nije prijatniji već svi pred njim jednaki, da tako može i svaki svojim jezikom slaviti ga, budući i pisano „Pjevajte Gospodinu sva zemlja, pjevajte Gospodinu pjesan novu — Neka se

*) Arkiv za povj. jugl. I. st. 14—15. Nu pisac se u imenu vara; jer Budimir nebljaše nikada kralj hrvatski. Naravna je stvar, da je kroz tristoljetno predavanje zaboravilo se ime onoga hrvatskoga velmože, koj je primio putujuću sv. braću!

Digitized by Google

sva zemlja tebi pokloni i tebi pjeva, i neka pjevaju tvojemu imenu Višnji — Hvalite Boga svi narodi i proslavite ga svi puci — svako dihanje da slavi Gospodina!“ Ovimi i sličnimi dokazi pobi razloge mletačkoga svećenstva, „posrami ih i otide.“

Za vrieme putovanja sv. braće iz Moravske u Rim, umre papa Nikola (13. studenoga 867.), a nasliedi ga Hadrijan. Medjutim približahu se sv. braća Rimu. Hadrijan kad „začù da philosoph sa sobom nosi i tielo bl. Klementa, koje svojim trudom nadje, veoma se uzradovà, te pošav im izvan grada sa svećenstvom i pukom u susriet, primi ih dosta častno. Medjutim počeše se sgadjati čudnovata ozdravljenja u nazočnosti sv. moćih, krepošću svemogućega Boga tako, da tkogod počasti sv. moći mučenikove, ozdravì od koje mu drago bolesti. Česa radi se tako štovani Apostolik (papa) kao i sav rimski puk, hvalu i slavu Bogu dajući, radovahu; jer im izza tako dugoga vremena u njihovo doba izvoli povratiti svojoj stolici svetoga i apostolskoga muža i nasljednika Petra, glave Apoštolah! te ne samo sav grad, nego i sav rimski sviet proslaviti njegovimi čudesi.“ Moći sv. Klementa budu sahranjene u crkvi istomu posvećenoj, stavljene u raku izpod velikoga žrtvenika.

Došavši u Rim slovjenski apostoli na poziv pokojnoga pape Nikole, imali su njegovu nasljedniku Hadrijanu izkazati želje naroda Moravskoga, umoliti ga naime, da ustrojenjem nove narodne biskupije u Moravskoj svojom apoštolskom vlastju podupre i slovjenski živalj u crkvi i izvan nje. Glede toga nadje se Hadrijan u vrlo škakljivom položaju; ako naime ustroji u Moravskoj novu biskupiju, davši joj posebnoga nadbiskupa, neodvisnoga od posavskoga nadbiskupa, graknuti će tada na njega njemačko svećenstvo, jer će tim načinom odciepiti Moravsku od njemačke crkve i razjaditi kralja Ljudevita. S druge opet strane, ako povisi slovjenski jezik na jezik bogoslužni i sveti, i ako mu iste povlastice podieli, kojimi se odlikovahu grčki, latinski i židovski, da će ne samo vanka Rima, no i u samom Rimu nabasati na odpor svećenstva i svjetovnjakah, koji su slovjenski jezik smatrali za surov i službi božjoj nedolikujući. Nu Isukrstov namjestnik rieši kraj svega toga tolikom odvažnosti tu stvar, tako, da mu cielo Slovjenstvo, dok bude svieta i vieka, ima zahvalnim biti i blagoslovom sprovadjati mu uspomenu. Pa kako ju izvede? Na dan sv. Stjepana prvomučenika godine 868. t. j. u nedjelju posveti Konstantina za prvoga Moravskoga biskupa; a još uza to, da to posvećenje, budući ne samo za Moravsku nego i za sve Slovjenstvo veoma važno, riedkim i osobitim načinom proslavi, nadjene no-

Digitized by Google

voposvećenomu biskupu Konstantinu ime *Cyrill;* jer je u ono doba bio običaj, da pape, kada koju častnu i zaslužnu osobu posvetiše za biskupa, tad mu obično ime izmieniše takovim, koje bijaše u crkvi veoma štovano. Hadrijan uvidiv velike blagodati, učinjene po Konstantinu za rimsku crkvu i u obće i napose, dade mu ime Cyrill, koj bijaše u V. stoleću neustrašeni branitelj vjere i crkve. Ali ni to mu nebijaše dosta, već da se narodno moravsko svećenstvo umnoži, naloži biskupom Formosu portskomu i Gauderichu velletrijskomu, da učenike slovjenskih apostolah zarede stranom u misnike, stranom u djakone i niže službenike crkovne; što i učine!

Jedna dakle želja naroda moravskoga i svete braće bijaše izpunjena; nu glede slovjenskoga bogoslužja (ima li se u narodnom jeziku potvrditi ili ne,) predstojahu velike zapreke u rimskom svećenstvu, gdje se našla stranka, huleća slovjenštinu „nepristoji se — govorahu takovi — da ma koj drugi narod ima takove knjige (bogoslužne), osim Žudijah, Grkah i Latinah usljed naslova Pilatova, kako je na križu Gospodinovom bio napisan.“ S toga sazove papa Hadrijan vieće, na koje pozvà i Cyrilla, da navede svoje razloge za uvedjenje slovjenštine u bogoslužje.

Sakupljenim ondje progovori Cyrill: Slušajte otci i Gospodo apoštolov nauk: *govoriti raznimi jezici nezabranjujte*; a ja to učinih, sliedeć nauk apostolah, na koj Vi napadate! Na to opravdanje Cyrillovo odgovoriše ovi: premda je i apostol raznimi jezici govoriti svjetovao, nije ipak hotio, da se tim jezikom, kojim se ti služiš, služba božja ovršuje. — Budući se još o toj stvari sve više i više prepirali, iznesè blaženi Cyrill na vidik pjesan Davidovu, gdje stoji: svako dihanje neka slavi Gospodina! Pa ako — nastavi on dalje — svaki narod ima slaviti Gospodina, zašto dakle meni zabranjujete sv. misu i časoslov (t. j. breviar) slovjenski pjevati? Pa onda, kada bi onaj narod (moravski) razumio grčki ili latinski, ja ovo, što vi sada kudite, doista nebih učinio; nu budući, da od tih dvajuh (jezikah) nijednoga nerazumiju, prosvećen milošću duha svetoga to učinih. Pa jesam li zavriedio, da me toga radi korite, što sam tim bezbrojni puk predobio za Gospodina.“ Ta obrana Cyrillova, prigodom koje se svi prisutni diviše oštroumju i vjeri takovoga muža, veoma ganù sabornike i samoga papu, koj „pretresav zrelo stvar“ (studiosa deliberatione praehabita) i obazriev se na okolnosti one dobe, na potrebe i želje naroda slovjenskoga, na nepobitne razloge slovjenskih učiteljah, vjernih rimskoj stolici, ne samo da slovjenski prevod bogoslužnih knjigah odobri i dopusti, i one, koji bi taj jezik hulili, prokune,

Digitized by Google

već „primiv knjige slovjenske, položi ih u crkvi sv. Marije, nazvanoj Fatan (t. j. jasle, jer su se u njoj nalazile bethlehemske jasli,) te odpjeva nad njimi svetu misu“ i dozvoli, da se i po inih crkvah rimskih tim jezikom može služba božja obavljati. O presretni čase! kad no se slovjenski jezik posveti i kad mu se od vidive crkovne glave dade povlastica, kojom se nijedan drugi za ono doba živući jezik dičiti nemogaše, da naime na slovjensku besjedu silazi nevidiva crkovna glava Isus, i pretvara kruh u svoje tieló, a vino u živu krv svoju! Eto! gdjeno se sada razliegahu po Rimu slovjenski zvuci te „odpjevahu liturgiju (mšu) u crkvi sv. Apostola Petra slovjenskim jezikom, i u crkvi sv. apostola Pavla“, zatim u crkvi sv. Petronile i sv. Andrije, gdje „svu noć pjevahu slavosloveći slovjenski, a iz jutra liturgiju nad svetim njegovim grobom.“ Cyrill pako, kada vidi usrećen tako slovjenski narod „nije prestajao sa svojimi učenici dostojnu hvalu davati Bogu za to.“ Nu njegova radost žalibože nepotraja dugo, jer usljed prevelikoga napora padne u pogibeljnu bolest. Videći da neće preboljeti, i bojeći se da djelo od njega započeto nepropadne, preporuči toplo ga bratu si Methodu, govoreći „Evo brate! oba do sada bijasmo u zajednici prosiecajuć jednu brazdu; ja okončav svoj dan padam u lies, ti pako ljubiš goru (t. j. Olymp — samostan), nu radi gore neostavi svoga podhvata, čim se možeš laglje spasiti.“ A prije nego li krasno tielo ostavi još krasnija duša, pomoli se ovako: Gospodine Bože moj! koj si stvorio sve angjeoske sborove i beztjelesne sile, razapeo nebo i osnovao zemlju, te priveo sve bivstvujuće (sušća) iz nebića u biće, koj svagda poslušaš one, što no izvršuju volju tvoju, i boje se tebe i izpunjuju zapoviedi tvoje: usliši moje molitve te sačuvaj vjerno stado, komu si bio predstavio mene nesposobna i nedostojna tvojega slugu. Izbavi to stado od bezbožne i poganske zlobe, huleće tebe; razvrzi trojezičnu stranku i umnoži crkvu svoju, i sakupi svekolike u jednodušje, stvori vrle ljude jednako misleće u pravoj vjeri tvojoj i pravom izpovjedanju i udahni u njihova srdca slovo svoga usinjenja; tvoj bo jest dar, što nas nedostojne primio jesi, da propovjedamo evangjelje tvojega Pomazanika (Hrista), da se trapimo blagonosnimi djeli, i tvorimo, što je tebi ugodno. One, koje si meni bio izručio, tebi predajem kao tvoje, štiti jih svojom možnom desnicom, i razastri nad nje svoje krilo, da svikolici hvale i slave ime tvoje, Otca i Sina i svetoga Duha.“ Zatim ogrli sve prisutne i govoreći „blagoslovljen Bog, koj nas nebude dao u plien nevidivim nepriateljem našim, no razvrć bude njihove mreže, da nas izbavi od propasti“ — vrati 14. veljače godine 869.

Digitized by Google

petdeseti dan po svom posvećenju u 42. godini svoga velezaslužnoga života neumrlu dušu u ruke Gospodinove!

Po nalogu Hadrijanovu držalo se za toli zaslužnoga i svetoga muža opielo (requiem) ne samo od slovjenskih svećenikah, nego i od svećenstva grčkoga i rimskoga obreda, i to takovom sjajnošću i svečanošću, kakovo se drži za samoga papu.

Po svršenom svečanom opielu pride pokojnikov brat Method pred papu, te mu se moljaše: „Za vriedno i potrebno pronadjoh izviestiti Svetost Tvoju, Apostolski Otče, da prije nego li iz svoje rodne kuće krenusmo na službu, koju smo božjom voljom i učinili, suznima očima zaklela nas je mati naša, da ako bi se kojemu od nas dvojice slučilo, da prije umre nego se povratimo, da bi živući brat umrloga u zajednički samostan dopremio i ondje ga častno i dostojno pokopao. Neka indi Tvoja Svetost! mojoj ništetnosti tu uslugu dopusti, te nebi usiljen bio molbam i zahtjevom materinjim protusloviti."

Prem se Hadrijanu mučno svidilo, da pristane na otu molbu, nije se ipak hotio protiviti, nego dozvoli, da u mramornom liesu, njegovim pečatom zapečaćenom, dobro sahranjeno pokojnikovo tielo slobodno se nakon sedam danah odveze.

Medjutim rimsko svećenstvo s biskupi, stožernici i plemstvom grada posavjetovavši se, stupe pred papu i stanu mu govoriti: „Vidi nam se veoma nedostojno, sveti Otče i Gospodine! što ma kojim mu drago načinom dopuščaš, da bude tielo tolikoga i tako častnoga muža u druge krajeve prenešeno, kojim naš grad i naša crkva steče toliko blago, i koga Bog udostoja svojom milošću, da ga je iz toli dalekih i inostranih krajinah k nam doveo, i ovdje ga uzeo u carstvo svoje, s toga dopusti, da ga radje svom časću ovdje pokopamo; jer je sasvim u redu, da tako glasovit muž u ovom glasovitom gradu ima glasovito mjesto počinka!" — Taj savjet omili papi te naloži, da se sahrani u poseban grob u crkvi sv. Petra. Kad to vidjè Method stade s nova moliti: pošto, gospodo moja, nećete, da mi se izpuni prošnja, a to bar dajte, da se sahrani u crkvi sv. Klementa, kojega je tielo s velikim trudom našao i ovamo donesao! — Na tu molbu pristane papa Hadrijan, te uz veliko množtvo svećenstva i puka, velikim slavljem i štovanjem ujedno s marmornim liesom, u koj ga pomenuti papa netom bijaše sahranio, smjestiše ga u posebnu grobnicu u crkvi sv. Klementa ob desnu njegova žrtvenika, pjevajući i slaveći Boga, koj na istom mjestu mnoga čudna učini na hvalu i slavu imena svoga po zaslugah i molitvi svojih svetih.

Digitized by Google

Glava III.

Method nadbiskup Panonski.

Po Cyrillovoj smrti spala je na ramena samoga Methoda velika i slavna — ali veoma težka zadaća, da naime moravske Slovjene pomoćju kršćanske prosvjete na temelju narodnoga jezika naobrazi i samostalnom narodnom crkvom usreći. — Premda mu bjaše živa želja i volio se skloniti u samostansku samoću, nego li kakovu mu drago čast u crkvi Gospodinovoj obnašati; ipak ga zadnja bratova želja „ti veoma miluješ goru (Olimp — samostan), ali radi gore nemoj ostaviti učenja svoga“, nukala, da ju izvrši. No kako? u Moravsku nije mogao, jer je upravo tada bjesnio ondje rat!

Rastic naime, komu je već nesnosno njemačko vrhovničtvo dodijalo bilo, nije se mogao nikako umiriti, što mu g. 864. nepodje za rukom sbacit sa sebe Franački jaram; stoga je neprestano snovao, kako bi laglje i prije postigao žudjenu svrhu. U prilog toj njegovoj misiji služila je uvriedjena čast Ljudevita, mladjega sina kralja Ljudevita. Ovaj je naime bratu njegovomu Karlomanu ne samo oprostio, što se je prigodom zadnje vojne (864.) s Rasticem sdružio bio i proti njemu vojevao, nego ga i na koruškoj kneževskoj stolici potvrdio, dapače kada je kraljevstvo svoje podielio, naznači mu Bavarsku i ustupi mnogo od svoga prvomoćja. Tada Ljudevit mladji, da se osveti otcu, s mnogimi je velikaši, nezadovoljnimi s vladom otčevom, nagovarao Rastica na ustanak. Kao što nije trebalo moravskoga kneza na što takova dugo nagovarati, tako Niemcem nije trebalo dva puta reći, da zavojšte Moravsku, jer im se i onako Rasticove težnje za samostalnom crkvom i državom nikako dopale nisu,

Digitized by Google

a opet s druge strane neusudiše se iz čistoga mira nanj udariti. Već g. 868. dodje do rata medju Rasticem i kraljem Ljudevitom, nu bez svakoga znamenitijega uspjeha. Ali zato nastane sliedeće godine (869.) strašno krvoproliće i razjarenost, kada se naime vojno pozorište razteglo i preko moravskih granicah, jer su i Česi i Srblji uhvatili sgodu, pograbili oružje te plieneći provalili oni u Bavarsku, a ovi preko rieke Sale u Turingiju. Sam Rasticev sinovac, Svatopluk, koj je pod njegovim nadzorničtvom upravljao kneževinom Nitranskom, stupi sada prvi put na bojno polje. — Kralj Ljudevit, da upokori ustaše, sakupi veliku vojsku, razdieli ju na troje. Jedne — Turinžane i Saksince — izruči svomu sinu Ljudevitu, da ide proti Srbom; Karlomana s Bavarci zaputi proti Svatopluku, treće pako — Franke i Švabe — povede sám glavom proti Rasticu. Upravo mu je trebalo poći, i eto oboli, te bude prisiljen svoju vojsku izručiti najmladjemu si sinu Karlu. Rastic se medjutim na doček pripravljao. — Oba kraljevića — Karlo, kako se misli, iz Austrije, a Karloman iz Koruške kroz Panoniju prodru mjeseca kolovoza u Moravsku. Karlu posluži sreća, te dopre ća do utvrdjene i u davnosti bezprimjerno jake tvrdjave Rasticeve — Velegrada, nu nemogavši ga osvojiti, sav popali i porobi onaj okoliš; isto učini Karloman Svatoplukovom kneževinom njitranskom, i zatim prodre u Moravsku, te se ondje s bratovom vojskom, vjerojatno na jugu Hradičke pokrajine, sdruži. Uzprkos tome sdruženju nepostigoše žudjene cieli; jere se Moravci zakloniše u svoje jake tvrdje, a nestašica hrane u opustošenoj po njih samih zemlji prisili jih, te povuku vojsku kući neopravivši ništa. Rastic ostade doduše u zemlji oštećen i poharan, ali nepobjedjen, dapače mnogo je jada nanio svojimi nasrtaji vraćajućoj se gladnoj njemačkoj vojsci. Videći kralj Ljudevit, da nije s Moravci vojevati, zadovolji se tim, što je mladji njegov sin Ljudevit pokorio Srblje, i utanači g. 860. s Rasticem mir, ma baš ne pod prijaznimi za sebe uvjeti. *)

Dok su Moravci vojevali pod bojnimi stiezi za svoju neodvisnost, i dok se ondje razliegao zvuk bojnih trubaljah, nije mogao Method poći iz Rima u obljubljenu si Moravsku i tu podić barjak križa te podučavati puk. Da pako takova svjetlost — Method naime — nedodje pod zdjelu, već da svieti, pa da ga ljudi vide i za njim podju, Kocel knez panonski, koj je putujuću sv. braću u Rim častno primio bio, i tom prigodom upoznao se sa slovjenskimi knjigami,

*) Palacki povj. Češke str. 124—6. Rački Viek i djel. str. 238—9.

Digitized by Google

nakan i svoje podanike svjetlom vjere, što no bje narodnim jezikom uženo, prosvjetlit, posluži se tom zgodom, te umoli po svojih poslanicih papu Hadrijana, da bi Methoda, blaženoga učitelja našega, do njih odpustio. Hadrijan se radostno odazva tome pozivu i sav uznešen reče: „ne tebi jedinomu, (Kocelu) nu i svim tim stranam slovjenskim šaljem ga učitelja od Boga, i od sv. apostola Petra prvoga nastolnika i ključara carstva nebeskoga.“ Tom prigodom posveti papa Methoda za biskupa opredieliv mu za krug pastirovanja Moravsku i Panoniju i odpusti ga do Kocela, izručiv mu na njega i poslanicu sliedećega sadržaja: Hadrijan biskup i sluga božji na Rastislava i Kocela. Slava u visini Bogu, i na zemlji mir medju ljudmi blagovoljenja. O vas čusmo duhovne stvari, koje smo željom želili i molitvom molili radi vašega spasenja, kako je Gospodin pobudio srca vaša, da ga tražite i kako vam je pokazao, da ne samo vjerom, nu i dobrimi djeli valja služiti Bogu; jere vjera bez dobrih je djelah mrtva, i oni odpadaju, koji misle, da Boga poznadu, a djeli se od njega odmeću. Ne samo kod ovoga svetiteljskoga stola uprosiste učitelja, nego i kod blagovjernoga cara Mihalja. On vam posla blaženoga filosofa Konstantina i s bratom, budući da mi nedospjesmo. Oni pako spoznavši pravo apostolske stolice, tičuće se vaše strane, neučiniše ništa izvan kanona, nego dodjoše k nam i donesoše moći sv. Klementa; mi pako primivši trostruku radost umislismo nakon kušanja poslati Methoda, posvetivši ga s učenici, sina našega u vaše strane, muža savršena razumom i pravovjerna, da vas nauči, kao što ste prosili, tumačit knjige vašim jezikom spisane po svem crkovnom činu podpuno, i sa svetom misom ili službom i kršćenjem. Kao što je filosof Konstantin počeo božjom pomoći i molitvom sv. Klementa: tako isto, ako tko uzmogne učiti dostojno i pravovjerno neka bude sveto i blagoslovljeno Bogom i nami i cielom katoličkom i apoštolskom crkvom, da za dobe naviknete na zapovjedi božje. Samo ovaj jedini običaj čuvajte, da u misi najprije čitate apostola (poslanice) i evangjelje rimski, pa onda slovjenski, da se izpuni knjižno slovo: *hvaliti će Gospodina svi narodi,* i drugdje: *svi će govoriti raznimi jezici veličanstva božja, kako im dade duh sveti govoriti.* Ako pako tko izmedju sabranih kod vas učiteljah, slušajućih njihove rieči i odvraćajućih se od istine na trice, stane drzovito drugačije vam govoriti, huleć knjige vašega jezika, neka bude odlučen, no samo na sud dani crkvi, dok se nepopravi; takovi bo vuci su, a ne ovce, koje valja poznati po njihovih plodovih i čuvati ih se. Vi pako, djeco obljubljena! poslušajte božje učenje i nezabacujte

Digitized by Google

crkovnih zapoviedih, da postanete istiniti štovatelji božji, otca našega nebeskoga, sa svimi svetimi. Amen.“

Providjen papinim pismom, kojim se slovjenština u bogoslužju povlašćuje, krene Method još pod jesen godine 870. sa svojimi učenici u Panoniju, gdje ga knez Kocel primi „velikom čašću.“

Napomenuh Panoniju, — valja mi koju i o njoj progovorit. Imenom Panonije u obće nazivala se zemlja medju Savom, Dunavom, gorom Cetiom (Kahlenberg — Wiener Wald kod Beča) i julskimi Alpami tako, da pruga od Cetia na jug k Savi kod Ljubljane, do julskih Alpah, bijaše medja, dielivša Panoniju od Norika. U ovoj zemlji, kako prastari spomenici svjedoče, trudio se osim inih vjerovjestnikah kršćanstva najvećma sv. Andronik, koj bijaše jedan od sedamdeset i dvojice učenikah Isukrstovih; on postade kašnje biskupom u Sriemu i tako metropolitom Panonskim. U obsegu te sriemske metropolije nalazile se biskupije u Vinkovcih, Osieku, Sisku i Optuju, a s on kraj Save i Dunava podvržene joj bili biskupi u Biogradu (Singidunu), Kuliću (Margus), i Vidinu (Vimacia). U Panoniji je za vrieme sriemskih nadbiskupah kršćanstvo liepo napredovalo i cvalo, nu ljuti ga mraz — došašćem Hunnah, Gotah i Gepidah, koji su one liepe i bogate predjele poplavili i harali — poparo. Pa još bi se bilo ovdje stablo kršćanstva i pomoglo, da ga nije crv podgrizao, a to bjaše zauzetje Sriema po Avarih ili Obrih g. 582. koji si tim načinom podčiniše Panoniju i u njoj se naseliše, na što gradjanstvo, svećenici i biskupi te krajeve ostaviše. Tako naravno prestade i metropolija i biskupija sriemska s ostalimi suffragani. *)

Medjutim nije ni Avarom bilo ondje obstanka, jer nakon dva stoljeća, odkako ovi naseliše Panoniju, proćera jih odanle mač Karla Velikoga, koj, željan urediti granice svoje države, sazove god. 790. u Rezno sastanak, na kom se zavadi s avarskimi poslanici. Ta zavada dade povod ratu, usljed koga se morade Kagan avarski u panonskih obkopih Karlu Velikomu jur god. 796. pokloniti. U tom boju pogine skoro cielo avarsko pleme. Koji su ostali živi, ti su prieko Tise utekli k Bugarom, a preostali pokorili se Karlu.

Porazom Avarah osvoji Karlo cielu Panoniju, nu ne u onom obsegu, u kakovom ju Obri zauzeše, već samo medju Dunavom, bečkom gorom, i odavle prama jugu preko Optuja do Drave, a to s toga, što su još prije poldrugoga stoljeća ondje se naselivši Hrvati Panoniju

*) Rački Viek i djel. str. 10. 50. Farlatt. II., 83. Rački Odlomci. str. 2.

Digitized by Google

Saviu t. j. zemlju medju Savom i Dravom (koja je s ostalom Panonijom sačinjavala cielo) od Avarah očistili.

Nakon poraza Avarah ostà Panonija opustošena, a u tu pustoselinu dodju sa svih stranah Slovjeni, da ju nasele; da pako i ove Karlo pripitomi, odluči upoznat ih s kršćanstvom. Tu zadaću izruči solnogradskoj crkvi, kojoj — i nepitavši pape — pridieli Panoniju. Odtuda i jest, što je već god. 796. Pipin, Karlov sin, vraćajući se iz rata kući izručio solnogradskomu nadbiskupu Arnu „dio dolnje Panonije oko blatnoga jezera (circa lacum Pelissa — sada Balaton) medju riekom Rabom do Drave, zatim gdje ova utiče u Dunav, i Dunavom, da naukom i crkovnom službom oskrbi puk, koj je preostao od Hunah (Avarah) i Slovjenah.“ To je isto i otac mu Karlo mjeseca kolovoza god. 803. u Solnogradu pred mnogimi svjedoci za uvick potvrdio. Arno se odmah prihvati posla, i „zaredivši mnoge svećenike poslà jih u Slovjeniju t. j. u pokrajine: Koruško i dolnju Panoniju ka knezom i županom.“ A primiv sám Arno nadbiskupski plašt od pape Lava „zapòvjedi mu sam kralj, da podje u strane slovjenske, i da jih pregleda, te da službu crkovnu načinom biskupskim ovrši, i propovjedajuć puk u vjeri i kršćanstvu potvrdi. Kako mu je zapovjedio kralj, tako Arno i učini; ode u Panoniju, gdje posveti crkve, zaredi svećenike, i propovjedajuć podučavaše puk. Vrativši se doma predloži kralju, da bi od velike koristi bilo, kada bi se onim stranam dao poseban biskup. Toj želji nebjaše Karlo protivan; na što Arno posveti Theodorika za biskupa, koga on sam s grofom Geroldom odvede u Sloveniju, predavši mu pokrajinu Korušku i obližnju (Panoniju) prama zapadu Drave, sve donle, gdje Drava utiče u Dunav, da upravlja pukom, da ga propoviedanjem i evangjelskim naukom podučava, kako valja Bogu služiti, da sagradjene crkve posveti, redi misnike i sve po crkovnih zakonih u onih stranah uredi, al ujedno da prizna gospodstvo i da se pokori solnogradskomu nadbiskupu.

Nastojanjem solnogradske crkve liepo se razširilo kršćanstvo u Panoniji, a osobito kad je njom upravljao Privina, koj, pokrstiv se, nastojaše jedino o tom, da mu se i podložnici upoznaju sa sv. vjerom. Toga radi sagradi u svojoj stolici u Mosburgu (Salavàru) crkvu, koju god. 850. posveti solnogradski nadbiskup Ljutpram na čast B. D. Mariji, i podieli svomu svećeniku Dominiku vlast „u čitavoj (ovoj) biskupiji misu čitati, i preporuči mu onu crkvu i puk, da ga upravlja, na koliko mu misničtvo dopušća.“ Isto pravomoćje imali su za Dominikom Swarnagel, Altfried, a napokon u to vrieme, kad je Method došao u Panoniju, arcipresbiter Richbald, kojim bijahu.

Digitized by Google

podčinjeni mi svećenici i djakoni *). Panonija dakle nebjaše glede kršćanstva zapušteno polje, jer se domaće svećenstvo o njoj mnogo trudilo, solnogradski ju biskupi češće posjećivahu ondje posvetiše do 32 crkve, dà — zà kneževanja Kocelova sprovede Adalvin kod njega god. 865. božićne blagdane, a i kašnje pohadjaše Panoniju, propoviedajuć i dieleć svetotajstvo potvrdjenja.

U ovoj dakle zemlji počeo je po svom dolazku iz Rima Method djelovati, i slovjenštinu u crkvu uvadjati. Njemačko svećenstvo solnogradske crkve zaziralo je medjutim od toga, te na svaki način djelovanju njegovu stavljalo zapreke; jer osim solnogradskoga svećenstva „nijedan biskup, odkud mu drago došao, nije imao vlasti u onom predjelu, pače nijedan svećenik inostranac nije smio ondje službe ovršavati više od tri mjeseca, pošto bi bio biskupu izručio svoju odpustnicu.“ **) Polag toga zakona imao bi se bio Method kao pokrajinski biskup t. j. biskup bez označene stolice, pokoriti solnogradskomu nadbiskupu, i u njeg umoliti dozvolu da smije crkovnu službu izvršivati, — što dakako nebi bio dobio.

Kocel, prem veselo primiv Methoda uvidi, da su mu želje samo na pol izpunjene, jer su Methodu višerečenom naredbom svezane bile ruke, — a povrh toga videći, kako je, odkako jih Method razumljivim jezikom naučavaše u vjeri, orijaškim korakom počelo medju Panonci kršćanstvo napredovati, zaželi vlastitu metropoliju, neodvisnu od solnogradske, u kojoj bi mogao Method neograničeno upravljati. Takovu pako nije trebalo s nova ustrojiti, već samo propalu u avarskom ratu sriemsku metropoliju uzkrisiti.

Nakon kratkoga Methodovoga boravljenja u Panoniji „poslao ga (knez Kocel) opet k apostoliku, i s njim dvadeset muževah častnih, da ga (Methoda) papa posveti na biskupstvo u Panoniji, na stol sv. Andronika Apostola od 70 (učenikah Gospodinovih).“ Negdje početkom proljeća god. 870. imao je Method s Kocelovimi poslanici prispjeti u Rim, i izručiti papi Kocelovu molbu. Sada se papa nadje i opet u škakljivom položaju; jedno bojeći se, ako neizpuni Kocelove želje, da će ga tim odrinuti od sebe, pa bi onda Kocel, kao što njekoč Rastic, s kojim je graničio, umolio vjerovjestnike iz Carigrada, gdje je razkolje već proklijalo bilo, te bi tim štetovao spasu panonskih Slovjenah; a drugo, ako uzkrisi metropoliju sriemsku, da će otudjiti srdce njemačkoga kralja, koj mu češće bjaše od potrebe, i

*) Annonym-Salisburg. Hist. conv. Carant. u Ginzela Cod. p.46. et seq.
**) Annonym. Hist. Conv. Carant (Ginzel Cod. 57.)

Digitized by Google

njemačkih biskupah, ako njihovoj vlasti izuzme Panoniju. Nu Hadrijan, koj je za Slovjene mnogo učinio, izpuni i tu Kocelovu želju te povisi Methoda na panonsku metropoliju, na stolicu sv. Andronika.

Na uzkrišenu panonsku metropoliju imala je spadati gornja i dolnja Panonija kao jezgra iste, zatim s one strani Dunava Srbija, a na sjeveru kneževina Moravska; po tom je dakle panonska metropolija obsizala zemlje, što no bjahu politički podčinjene knezu moravskomu, knezu panonskomu, velikomu župauu srbskomu, a jednom češću knezu koruškomu. *)

Vrativši se još iste godine iz Rima Method, odabrao si bezdvojbeno za stolicu Mosburg; Sriem bo prastara stolica panonskih biskupah bjaše tada u vrlo žalostnom stanju. U Mosburgu poče on kao neograničeni biskup zapoviedati u svojoj biskupiji i slovjenski jezik u crkvu uvadjati. Njemačkomu svećenstvu, ako je htjelo ostati u Panoniji, valjalo je pokorit se Methodu; nu njemačko svećenstvo toga učinilo nije, nepriznavajuć Methoda za biskupa, buduć ga nebi bio smio, — kako oni mišljahu — papa i nepitavši jih za što takova, onako napriečac posvetiti; a najviše jih je vredjao sjajan uspjeh Methodovoga djelovanja tako, da se crkve, u kojih je njemačko svećenstvo *sebi* pjevalo misu, izprazniše sasvim, dočim je sviet jatomice grnuo k sv. misi Methodovoj i njegovih učenikah. Njemački dakle svećenici, kada vidiše, da im neima mjesta ovdje, ostave sa svojim nadpopom Richbaldom Panoniju, odputivši se u Solnograd. Tu podignuše veliku buku na Methoda, „koj je novoobretenimi slovjenskimi pismeni, svojom nadrimudrošću, latinski jezik i vjeroučje rimsko ujedno sa starouživanimi latinskimi pismeni, ogadio cielomu slovjenskomu puku one pokrajine, pače istu misu, evangjelje i crkovnu službu onih, koji su ju latinski izvršivali.“ **)

Tim postupanjem Methodovim nadje se solnogradski nadbiskup Adalvin, povriedjen u svojih pravih, te digne tužbu pred carem Ljudevitom, u kojoj stade braniti svoje právo na Panoniju i Korušku, „koje sad oskvrnu njeki grk Method.“ Ljudevit, koj bjaše za svoga biskupa dušom i tielom, ureče još njegdje mjeseca rujna (god. 870.) sabor, kamo bi se imali njemački biskupi skupiti, na koj potegnu i Methoda, da ga saslušaju i da mu sude. Kocel, premda bjaše sve učinio, da steče neodvisnoga metropolitu od njemačke crkve, nije se mogao kao njemački vazal oprieti njemačkoj crkvi, koju je štitilo

*) Rački Viek i djel. str. 26 o.
**) Annonym Hist. Conv. Carant (Ginzel Cod. p. 55.)

Digitized by Google

njemačko kraljevstvo. A Rastic, taj junački knez Moravski, lišen vida i slobode čamio je u njemačkoj tamnici, izdan po sinovcu si Svatopluku u njemačke ruke.

Slavohlepni i koristoljubni Svatopluk, komu se Rasticeva strogost nesnosnom vidila, ponukan po Karlomanu izvinù se vrhovničtvu svoga strica i izruči svoju njitransku kneževinu pod vrhovničtvo Karlomanovo. Radi tolike nevjernosti i izdaje veoma je uzplamtio Rastic, te mu tajno zasiedao, dà odlučio smaknuti ga prigodom gostbe. Nu brzo nanjuši Svatopluk, što mu se od stričeve stranke snuje, s toga pod izlikom da ide u lov na sokole, ustane prije došašća ubojicah od stola, i tako zasjedam uteče. Rastic pako, kad vidi, da mu izmače plien, ustane i podje oružanom četom za njim, da ga uhvati, nu lošòm srećom; jer Svatopluk njega prihvati, dade svezati i predati Karlomanu, koj ga opet pod jakom stražom, da nepobjegne, odprati uBavarsku i dade bacit u tamnicu, da ondje čeka dok mu kralj bude sudio. To se slučilo g. 870. Dok je Rastic čekao u zatvoru na odsudu, koju su mu imali izreć neprijatelji, provalio je bez svake zapreke Karloman u Moravsku; tu osvoji sve gradove i tvrdjave i, urediv istu kao njemačku pokrajinu, odnese kući kneževo blago, neizruči te pokrajine Svatopluku, čemu se ovaj nadao u ime izdaje svoga strica, već grofu Wilhelmu i Engilskalku, da njom upravljaju. Medjutim prispije kralj Ljudevit u Rezno (u Bavarsku) oko svih Svetih, te zapovjedi, da mu dovedu Rastica, nad kojim izrekoše Franki, Bavarci i njeki ondje desivši se Slovjeni smrt. Nu on ga pomiluje i naloži, da ga samo vida liše i u tamnicu bace!

Upravo se liepa sgoda pružila Niemcem sada ili nikada zatrieti slovjenštinu u crkvi te izbrisati metropoliju panonsku iz imenika biskupijah, tim više što je Rastic, sliep i sapet u gvoždje, ležao u tamnici, te nemoćan bio, da brani ljubeznoga si Methoda; slobodni pako Kocel kao njemački vazal nije se usudio, što takova za sada učiniti, a Svatopluk sasma dušom i tielom oddan bio Niemcem. Njemački indi episkopat, sakupiv se u vieće, na koje pozvà i Svatopluka, potegne Methoda preda se, pitajuć ga, kako on smije u obsegu solnogradske biskupije (u Panoniji), i nepitav vlastitoga biskupa, učiti i ovršivati biskupske službe? Na tu jim tužbu Method, komu bjaše iz poviesti prošlost poznata, smireno odvrati, da je Panonija njekoć podčinjena bila rimskoj stolici; a to, što su ju njemački kralji Obrom (Avarom) oteli, i što ju solnogradski biskup 75 godinah posjedovao i u njoj službu ovršivao, ni najmanje neide u prilog Niemcem; pa buduć je Panonija od vajkada bila baština sv. Petra (t. j. rimske

Digitized by Google

stolice), to nije takovom ni onda prestala biti, kada ju Obri zauzeše; već, pošto ju kršćanski vladari iz poganskih rukuh izvojevaše, da se ima istoj povratiti; „nije dakle, primieti naš Method, Vaša, jer kad bih znao, da je Vaša oblast, udaljio bi se; no ona je sv. Petra. Kažem Vam u istinu, ako Vi iz pohlepe za vladanjem i iz lakomosti stare mejaše uzprkos naredbam prestupate, stavljajuć zapreke božjem obučavanju, čuvajte se, da nebi, želeć probiti gvozden brieg kostnim tjemenom, možgjane si prolili.“ Takova neustrašena obrana i odgovor uvriediše njemačke biskupe, koji mu odgovoriše: negovori tako osorno, jer bi mogao i zlo proći.“ Nu taj neustrašeni branitelj pravde odvrati: „Ja istinu govorim pred kralji i nestidim se pred njimi, a Vam bilo prosto učiniti sa mnom, kako Vam se rači; nisam bo vriedniji od onih, koji su govoreći istinu glavom platili.“ Prisutni Svatopluk, da se i Niemcem nezamjeri, a Methodu da pokaže, kako se ipak zanj brini, reče šaljivo: „Netrudite mi moga Methoda, jer, eto — uznojio se braneći, kao da je kod peći.“ Na ovu neslanu šalu vrati mu dosjetljivo Method: „Ne Gospodine! njekoć susrieli ljudi uznojena mudraca, te ga zapitali: kako si se tako uznojio; a on im reče: s glupaci se prepirah.“

Na to njemački episkopat, koj je sám bio i tužitelj i sudac, nakon duge prepirke ne samo da Methodu svako pravo na Panoniju zanieka i pastirsko mu djelovanje obustavi, već ga osudi na zatvor valjda u kakov samostan, gdje je čamio dvie godine i pol.

Napomenuo sam više gore, kako je Svatopluk Niemcem u ruke predao strica si Rastica, samo zato, da zadobije njegov kneževski stolac, i kako ga je nada ljuto prevarila, jer mu nije Moravska izručena bila, već pretvorena u njemačku pokrajinu, kojoj dana bijahu za upravljatelja dva njemačka grofa, Wilhelm i Engilskalk; dapače za uzdarje izdajstva dobio je to, da su ga Niemci sumnjivim okom pratili. To se Svatopluku na žao dalo, s toga zamisli, kako bi jim se mogao osvetiti i svoju svrhu polučiti. Medjutim Niemci to na brzo zanjuše i osvade ga pred Karlomanom, koj ga toga radi dade baciti u tamnicu.

Dok se je to tako razpravljalo, Moravljani, nemogući podnašati nesnosnoga njemačkoga jarma, pa misleći, kud puklo da puklo, ustanu na noge, late se oružja i popa Slavomira, Svatoplukova rodjaka, smrću mu prieteći, silom prisiliše, da primi čast kneževsku i da jih vodi proti Niemcu. Glas naroda, pomisli Slavomir, glas sina božjega, te primi ponudjeno si dostojanstvo i zavojšti Karlomanove vodje, a moravske upravljatelje. Ovi sagnani u tjesnac, izvieste na brzu ruku

Digitized by Google

Karlomana o moravskom ustanku, moleći ga, da jim pomogne, ako jih želi kada još žive vidjeti. Kada Karlomanu dopanule te crne viesti, valjalo mu skupljat vojsku; a da na lahak način ustaše pokori, pomisli, da baš nebi s gorega bilo, kada bi Svatopluka, komu se nevjera dokazati nije mogla, učinio vodjom svoje vojske, čim istomu položaj ciele Moravske bjaše poznat kao na dlanu. Što pomisli, to i izvede. Svatopluk, zavjeriv mu se prije, da neće nevjere učiniti, povede Njemačku vojsku proti vlastitoj si domovini. Došav u stari Rasticev grad, zazebe ga na dnu srdca izdaja Rasticeva, prokletstvo domovine i nepravda njemačka, te osviestiv se zaboravi priseg̃u položenu u Karlomanove ruke, iznjeveri se, i da si nanešenu izdajstvom ljagu pred Moravci opere, navali iznenada iz grada na nepripravnu njemačku vojsku, koju je sam vodio bio, hametom ju potuče, tako da se samo njeki biegom spašiše. Ta pobjeda nad Niemci pomiri Svatopluka s Moravci, koji ga 871. godine podignu na kneževski stolac stričev. *)

Premda se toj stečevini veselio Svatopluk, ipak ga briga i bojazan morila, da mu Niemci toliku nanešenu jim uvriedu oprostiti neće; valjalo mu je dakle, ako bi se što slučilo, potražit si susjedah i prijateljah, da bi mu na ruku bili, a ove steče u narodu českom. I doisto, — slutnja mu se obistinila! Kralju Ljudevitu bjaše mučno, dati si Moravsku — taj alem kamen iz svoje krune — na lahak način odkrnjiti, zato umah sliedeće još godine 872. sakupi veliku vojsku, da ju povede ne samo proti Moravcem, nego i proti saveznikom njihovim, Čehom.

Proti Moravcem krenu mjeseca svibnja Turinžani i Sasi, ali jadna im majka, opazivši jedva moravske čete, okrenuše ledja te pobjegoše bezobzirce, tako, da su jim njihove grofove i iste slabe moravske žene s kolci s konjah skidale, a to sve s toga, što bjahu bez valjanoga vodje i medjusobno neslo̱žni. — Sretnija od ove bjaše Franačka vojska, koju je vodio proti Čehom Luitbrecht, mogučki nadbiskup, jer pred njom pobjegne pet českih vodjah, a njeki bjahu poubijani, a njeki se opet podaviše u Vltavi.

Kada je prva vojna na Svatopluka tako nesretno izpala za Niemce, povede sam Karloman drugu mnogo veću vojsku proti njemu, i to još one iste godine; nu ni ta neprodje bolje od prve; premda je po Moravskoj nečuveno palila i haračila, ipak se Svatopluk tako hrabro borio, da je Karloman bio prinudjen zaprositi pomoć od otca

*) Palacky I. 130. i slie. Rački Viek i djel. str. 288.

Digitized by Google

si, ali ni ta mu nepomože; jer kada bi se udaljio bio od svojih granicah, tada poslà Svatopluk potajno znatan dio vojske, da pohvata Bavarce, zaostale kod obale Dunaja, koji su ladje čuvali; pa u istinu pohvata ih: njeke umori a druge odvede u robstvo, jedini Mirko, rezņanski biskup, uteče živ s njekolicinom.

Mržnja Svatoplukova na Niemce bjaše tako velika, te mu nije bilo dosta, da si je zemlju od njih očistio, već prešav god. 873. Moravske granice, provali preko Dunaja u iztočnu marku (Austriju), i tu Karlomana u takav tjesnac satjera, da je opetovano potražio u otca si pomoć. Kralj Ljudevit, poznavajući Svatopluka kao junaka na oružju, s kim se nije tako lasno ogledati na bojnom polju, i videći uz to, da su se počeli proti Niemcem dizati i Slovjeni oko Labe, željni sbaciti sa sebe njemački jaram, ponudi Svatopluku mir, koj bude godinu danah kašnje (874.) potvrdjen u Forchheimu po poslanicih njegovih. Uvjeti mira bjahu, da se Njemačka odriče svakoga gospodstva nad Moravskom i priznaje njenu nezavisnost. *)

Tako indi god. 873. izvojeva Svatopluk nezavisnost Moravske, za koju se toliko borio stric mu Rastic. Ta Svatoplukova pobjeda bjaše pobjedom i za Methoda, jer mu Svatopluk prokrčio put u Moravsku i podložio ju njegovu pravomoćju. Nu Method bjaše još svejednako u zatvoru!

Izkustvo nas uči, da krivac želi tužbom preteći pravednoga, misleći, ako tuži, da će ga zato sud nevinim proglasiti; tako je bivalo i s Methodom u zatvoru. Soligradski naime nadbiskup, pod koga je prije Panonija spadala, i s njime kralj Ljudevit i Karloman digoše pred Hadrijanom papom tužbu proti Methodu, da iz jogunstva zabacuje pravila otacah, miešajuć se u tudje pravomoćje, da im se ustrojenjem panonske metropolije uvrieda nanosi, i ujedno ga izvieste, da su jurve Methoda toga radi na sud pozvali. Hadrijanu nebjaše taj postupak s Methodom ni malo po ćudi, jer on sàm bjaše uzkrisio panonsku metropoliju; nu nemogaše tu stvar s mjesta riešiti, jer se bavio oslobodjenjem dolnje Italije, te mu francezki episkopat i Karlo Ćelavi dosta brige zadavali, a što više, u Moravskoj bjesnio je rat. Dočim je tako sgodnije vrieme izgledao i čekao, zateče ga smrt negdje početkom prosinca 872., a na izpražnjenu papinsku stolicu povise bivšega arcidjakona rimske crkve pod pokojnim Hadrijanom, koj se prozva Ivanom VIII. Nitko se nije bolje radovao Hadrijanovoj smrti do njemačkih biskupah, jer mišljahu, da će novi papa zabacit

*) Palacky l. c. Rački l. c.

Digitized by Google

djelo Hadrijanovo i istom ustrojenu panonsku metropoliju izbrisat iz broja biskupijah; ali se jako prevariše.

Ivan VIII., proučiv cielo vladanje pokojnikovo, pošalje odmah prve godine svoje vlade (873.) u Njemačku Pavla, jakinskoga biskupa, kao svoga poslanika, da s tamošnjimi biskupi stvar glede Panonije izvede na čistac. Ali ovaj kao i Method nagazi na silan odpor. Niemci nisu hćeli ni čuti o kakovoj panonskoj metropoliji, a kamo li ju priznati, pošto su nju (Panoniju), kako govorahu, izvojevali njemački vladari iz obarskih rukuh i njim ju poklonili, te su voljni u njoj naredjivat arcipope, svećenike, gradit i posvećivat crkve, pa eto već 75 godinah izteče, što ju drže, a rimska stolica proti tomu neprotuslovi, dakle da jim već ona i po istoj zagodi *) (praescriptiom) pripada. Videći biskup Pavao, s kakovimi ljudmi posla ima, izviesti papu o svemu, što protivnici misle i govore i ujedno ga umoli za posebne naputke u toj stvari.

Ivan neodstupi ni za dlaku od svojega. Na molbu Pavlovu odpremi nanj opomenicu, kojom ga pozorna čini „da je u području cieloga Illyrika rimska stolica posvećivala, redila i zakone davala, kao što to svjedoče njekoja regesta, spisi saborski, pače i isti spomenici ondje podignutih crkvah. Ako bi se pako tko prepirao poradi broja godinah, to ima znati, da je samo medju kršćani, i to med onimi, koji su jedne vjere (katolici), opredieljen broj godinah. Kada pako bjesnoćom poganah ili krivovjeracah ova prava bjehu pretrgnuta, koliko mu drago vremena prošlo, práva crkvah nesmiju štetovati, koja nepoznavajuć materijalno oružje, strpljivo očekuju, kad im se smiluje njihov gospodin i zaštitnik. Jer ako u takovom slučaju kroz dugo vremena prava prestaju: tada bi se imao i Bog koriti, koj je istom poslje 430 godinah, oslobodivši sinove izraelske iz robstva okrutnoga Faraunova i od robote misirske, vratio im svoju zemlju Kanaan; dà i isti Spasitelj bio bi izgubio pravo na narod čovječji, pošto ga poslje više tisućah godinah spasio iz paklenoga zatvora.“

Drugu svoju poslanicu upravi na kralja Ljudevita, gdje mu bjelodano dokazuje, da povlastice rimske crkve nezavise od nikakova vremena, i ako se što zagodom prisvojiti želi, da je tomu potrebit nepretrgnuti tečaj od sto godinah, što mu liepo dokaza: „Mnogi razni i očiti dokazi mogu uputiti tvoju oštroumnost, da je panonska

*) Zagodom obično naziva se način polučit si gospodstvo, stvar ili pravo, po zakonitom neprekinutom posjedovanju na opredieljeno po zakonih vrieme.

Digitized by Google

biskupija od vajkada bila počašćena povlasticami apostolske stolice. . . . To bo saborski članci svjedoče i popisane poviesti dokazuju. Da pako njeki neprijateljski nasrtaji zlobno prepriečiše, te dugo vremena nije po običaju od apostolske stolice onamo poslan biskup, to samo neznalica nijekati može. Što se pako tiče broja godinah (za zagodu) . . . . to častni rimski zakoni božanstveno po ustijuh prvanjih vladarah obnarodovani, za zagodu koje stvari iziskuju sto godinah.“ Soligradska dakle crkva nije si mogla ni zagodom Panoniju prisvojiti, jer je u njoj ovršivala vlast samo 75 godinah, a koliko joj još manjka do stotine?“

Dok je ta prepirka trajala, umre soligradski nadbiskup Adalvin (21. travnja 873). Njegova smrt dodje toj razmirici u dobar čas; jer papa zahtievaše od njegova nasljednika Theotmara, ako želi, da mu pošalje nadbiskupski plašt, i da ga potvrdi, neka se odreče svake vlasti nad Panonijom. Theotmar morade popustiti. Na taj način izgubi god. 873. soligradska crkva Panoniju, a pasovska Moravsku (kojoj i njezinu političnu neodvisnost morade priznati kralj Ljudevit). Njemačko svećenstvo, koje bješe za vrieme zatvora Methodova poplavilo Panoniju, još je i tada u njoj ostalo; jer se Kocel njemački vazal — nije usudio njihovim izagnanjem zamjeriti Niemcem, a Method, (prem se razmirica sretno po njega svršila), čamio je još uviek u zatvoru. Nu u Moravskoj bjaše drugačije, jer „sluči se tada, da Moravci, spoznavši njemačke popove kod njih živuće, kako jim ni najmanje neprijaju, van zasjede prave, (nepriajušće im, no kov kojušće na nja) izagnaše sve, i k apostoliku (papi) poslaše (poslanike) kažući: već i odprije primiše naši otci od sv. Petra krščenje, dakle daj nam Methoda nadbiskupa i učitelja.“ Da zadovolji njihovoj želji, naloži papa Methodu, valjda po svom poslaniku Pavlu, da se prihvati djela, za koje je odabran. Nu Pavao ga izviesti, da Niemci Methoda, kao povrieditelja njihovih právah, neće da puste na slobodu. Kada „dopro (glas) do apostolika i on to uvidio, posla kletvu na njih, da nepievaju mise svi kraljevi biskupi, dokle njega (Methoda) u zatvoru drže.“ — Preplašeni tako crkovnom kaznom i obustavkom službe Niemci, „pustiše ga“ na slobodu (g. 873.)

Sada se imao Method zaputiti u svoju biskupiju (Panoniju); nu Niemci nastojavahu na svaki način, da mu put zatvore; pa budući mu nemogahu drugčije nahuditi, poruče Kocelu: „ako ovoga (Methoda) uzmeš k sebi, nenadaj se dobru od nas.“ Medjutim su Kocela vezale uzvišenije misli i namjere. On primi svoga vladiku

Digitized by Google

razkriljenima rukama, premda mu nebjaše dano, da se dugo s njim druži, jer umre i to ili 873. ili početkom 874. godine!

Po Kocelovoj smrti bojeći se Niemci, da Slovjeni nedobe premah, nisu više Panoniju izručili u ruke Slovjena, nego su jedan dio od nje sdružili s Koruškom, koja je stajala pod vrhovnom upravom Karlomana, a od drugoga diela, koj je graničio s Koruškom i protezao se do blatnoga jezera, načine novu grofiju Dudlebu. Čim se tako u Panoniji svjetovna vlada njemačka utvrdila, to se i solnogradski nadbiskup poče opet miešati u njezinu duhovnu upravu, naime posvećivat crkve, i nepitajući za to zakonitoga biskupa Methoda. Na takov bezobrazluk potuži se Method papi, a ovaj ukori Karlomana i opomene, neka neprieči Methodu izvršivati u Panoniji svoje pravomoćje, pošto je on priznat za biskupa Panonske metropolije.

Iste godine (874—5.) napiše papa i srbskomu velikomu županu Mutimiru: „sliedeći stope svojih otacah, na koliko možeš, gledaj, da se povratiš pod panonsku biskupiju, buduć je već tamo hvala Bogu od stolice sv. Petra biskup zaredjen, pod kojega pastirsku skrb i ti pohrli“; to pako učini Ivan VIII. s toga, što hćede panonskoj metropoliji dati onaj obseg, što no ga je njekoč imala, a buduć je dio kneževine Srbije medju Bosnom i Kolubarom spadao na propalu panonsku metropoliju, hćede i taj dio sada novo uzkrišenoj povratiti.

Badava se trudio papa, da osladi Methodu gorke one časove, u kojih su njemački grofovi i biskupi gazeć vjeru, danu rimskoj stolici, u vlastitoj mu biskupiji na očigled prkosili; nu on blaga duša, koj „držaše doduše u rukuh napet luk i oštar mač, nije nikada odapeo strielè u srdce neprijatelja, niti je pružio ruke, da rani“, van videć, da neima zanj pokojna obstanka u Panoniji, prenese svoju stolicu u sjeverni prediel svoje metropolije, u Moravsku naime, gdje ga jur odavna izgledao miroljubivi narod moravski.

Papa Ivan VIII. sliedio je vjerno stope Hadrijanove glede panonske metropolije; nu glede slovjenskoga bogoslužja nije se slagao sa svojim predšastnikom, jer bjaše i on jedan od onih, koji su svaki drugi jezik osim latinskoga, grčkoga i židovskoga izključivali iz bogoslužja. Stoga poslav jakinskoga biskupa Pavla u Njemačku (god. 873.) izruči mu pismo na Methoda, gdje se ovomu strogo nalaže „da nebi liturgiju (misu) čitao u neposvećenom t. j. slovjenskom jeziku, nego ili u latinskom ili u grčkom, kao što pjeva crkva božja po cielom svietu razprostranjena, i kod svih narodah razširena,“ a tom zabranom slovjenštine, što no su ju Niemci toliko prezirali, mišljaše papa, da će bar ponješto utažiti ogorčenost proti Methodu

Digitized by Google

i proti novoj panonskoj metropoliji. A je li Method posluhnuo glas vrhovnoga pastira? Oslanjujući se na povlastice, dane slovjenštini po Hadrijanu, služio se je slovjenskim jezikom i nadalje, a što ga je Ivan sada zabranio, to je dobro znao Method, da je maslo oporne njemačke stranke, — niti se je najmanje nad otom papinom opomenom žalostio, jer je znao odkuda tù vjetar puše. Zvuk slovjenske rieči razliegao se je po moravskih crkvah, i Methodovi učenici, od kojih nam žalibože poviest zabilježi samo Klementa, Nauma, Angjelara, Savu i Gorazda, podavali su Bogu hvale i naučali puk iz knjigah, popisanih svetom rukom Cyrilla i Methoda. I doisto! tako revni poslenici u vinogradu Gospodinovom, što ga je orosila milost božja, ugledali su liepi plod; „jer od to doba poče divno rasti božje učenje, i množiti se strižnici po svih gradovih, a pogani, odrekavši se svoje bludnje, vjerovati u pravoga Boga; dapače i moravska oblast načne se prostranit na sve strani i neprijatelje svoje pobjedjivati.“

Te rieči našega životopisca nisu nikakova izmišljotina; jer poviest nam svjedoči, da je češki knez Borivoj sa svojom suprugom Ljudmilom, začuv slavu i svetost Methodovu, krenuo (god. 874—5.) u Moravsku, da ga vidi; a sveti naš Apostol bjaše tako sretan, da je obojicu u Svatoplukovom dvoru po vodi i duhu svetom (t. j. po kršćenju) preporodio za Boga.

Niemci nisu mogli nikako prijaznim okom gledati to Methodovo slavje i pobjedu slovjenštine, a najviše jih je boljelo, što mu javno nahuditi nemogahu; jer, kad mu htjedoše oteti biskupiju iz rukuh, ostaše osramoćeni; zato se sada prihvatiše drugoga načina — ocrnjivanja. Prionuše naime, da ocrne pred papom i Svatoplukom Methoda i slovjenštinu kao krivovjerca i čovjeka neposlušna, novotara i okornika. I gle! to jim dobro izpade za rukom, jer Svatopluk, ne samo da je ohladnio prama Methodu, već i prama slovjenštini u crkvi, držeć ju za jezik prosti i seljački. Što se pako tiče potvorah glede Methoda, neznajući Svatopluk komu bi vjerovao, bi li krenuo lievo ili desno, ipak u toliko bjaše oprezan, da sám o toj stvari nije ništa htio odlučivati, s toga odpremi početkom proljeća god. 879. popa Ivana Slovenca u Rim, tražeći savjet u pape. Ovaj doisto krene kroz Hrvatsku u Rim i tamo izruči papinomu sudu cielu tu stvar čekajući, kako će se riešiti.

U velikom se čudu nadje Ivan VIII. začuvši, da Method gazi prisegu učinjenu rimskoj stolici; da se pako posvema izviesti: je li istina, nije li, što se o Methodu govori, napisà mu 14. lipnja 879. pismo, gdje mu veli: „Dočim bi bio imao po nauku svoga propo-

Digitized by Google

viedanja puk gospodnji, koj ti je kao duhovnomu pastiru povjeren podučavati i k spasu voditi: čusmo eto, da neučiš onoga, što primi rimska crkva od poglavice apostolah i vazda nauča, no da puk u bludnju zavadjaš. S toga ti ovim našim apostolskim pismom zapovjedamo, da na svaki način k nam na skoro dodješ, te iz ustijuh tvojih čujemo i istinito spoznati uzmognemo, je li tako vjeruješ i propoviedaš, kao što si ustmeno i pismeno obećao rimskoj stolici, ili ne? Čusmo nuz to, da u barbarskom t. j. slovjenskom jeziku misu pjevaš, što ti već po Pavlu, jakinskom biskupu, zabranismo, da nečitaš mise ovim jezikom, jer se ova (misa) pjevati može jedino u latinskom i grčkom jeziku, kao što to pjeva crkva božja, po cielom zemaljskom krugu razširena i u svih narodih razprostranjena; propovjedati pako i govor držati puku slobodno ti je, buduć da i pjesnik nuka sve narode, neka proslave Boga, i apostol govori, neka svaki jezik izpovieda, da je Isukrst u slavi otčevoj.“ —

Isti dan napiše poslanicu i Svatopluku, u kojoj, pošto mu kaže, kako se zanj moli i kao dragoga sina ga grli, veli mu: „razumivši po vašem svećeniku Ivanu, koga do nas poslaste, da o pravoj vjeri dvojite, opominjemo blagodarstvo Vaše, da ono vjerujete i onoga se držite, što se sveta rimska crkva od samoga apostolskoga poglavice naučila i primila, što će i držati do vieka, te svaki dan šalje po cielom svietu rieči svete vjere i pravo sjeme propoviedanja . . . . Ako bi pako tko u Vas, ma bio on i Vaš biskup ili koj mu drago, drugi svećenik, usudio se drugačije naviešćati Vam i propoviedati, to Vi užgani ljubavju božjom svi jednodušno i jednoglasno krivi nauk zabacite, stojeći uz nauk apostolske stolice i držeći se nje. Buduć takodjer dočusmo, da Method vaš nadbiskup, po predšastniku našem papi naime Hadrijanu redjen i k Vam poslan, drugčije uči, nego li bjaše pred rimskom stolicom ustmeno i pismeno obećao, veoma se nadjosmo u čudu; toga radi dasmo mu na znanje, neka bez svakoga oklievanja dodje ovamo, da iz njegovih ustiuh doznamo, je li tako vjeruje, kao što je obećao bio rimskoj stolici, ili ne?“

Method primio je dragovoljno papin poziv, jer je znao, da ako se odkriju pred vrhovnim sudištem zlobne težnje njemačke stranke, da će se tim za uviek u sličnoj stvari protivnikom usta začepiti; s toga njegdje u proljeću god. 880. spremi se na put, a Svatopluk dade mu za pratnju osim inih i svoga vazala Šišmana.

Došavši oba u Rim, izvieste papu „o svojoj i moravskoga puka oddanosti prama apostolskoj stolici i naprama papi“ komu ujedno jave: „da tako on (Svatopluk) kao i moravsko plemstvo i

Digitized by Google

sav puk izabraše si za zaštitnika, pomoćnika i branitelja blaženoga Petra poglavicu apostolskoga reda i njegova namjestnika, i da žele skučiti vrat svoj pod ovu obranu i do konca ostati.“ Ivana je dakako veoma radovalo, što takova čuti.

Budući Method u Rimu, to se je imala najprije razviditi njegova tužba; a usljed starih zakonah, koji nalažu, da se tužbe podignute proti biskupu, imadu razviditi i pretresati u sboru, sakupi Ivan biskupe, najviše taljanske, pred kojimi ga upita kao crkovna glava: je li symbol sv. vjere onako vjeruje i pod misom pjeva, kako ga vjeruje rimska crkva, i kako na sveobćih saborih bjaše proglašen? Na ova pitanja odgovori Method, da on onako pjeva symbol kako i rimska crkva, i u onom obliku, u kojem ga predaše sv. otci, i pod njim da ono vjeruje, što vjeruje i rimska crkva. *)

Glede druge pritužbe t. j. upotrebljivanja slovjenskoga jezika u bogoslužju, mislila je njemačka stranka, da će bar tu održati pobjedu, pošto bi imala i samoga papu na ruku i ostale sakupljene biskupe. Nu i na tom polju bjahu poraženi, jer Method dokaže jasno i razgovjetno bogatstvo i vrstnoću slovjenskoga jezika, i da prevod bogoslužnih knjigah, koga učini pokojni mu brat Cyrill, sasvim odgovara matici; riečju dokaže: da slovjenski jezik nije niti divlji niti siromašan, a niti surov, da se ni najmanje neprotivi jedinstvu vjere; jer jedinstvo crkve nestoji u jedinstvu jezika i obredah, već u jedinstvu dogmah.

Tu pobjedu Methodovu predvidiše Niemci još prije, nego je Method pozvan bio i na sud, a to veoma lasno, pošto su znali da u njem neima ljage, i da su sve to sami tako spleli i uredili, kako bi ga samo u pape ocrnilj, da tim izgubi čast nadbiskupsku i panonsku stolicu. Njemci su indi dobro znali, da će se Method lasno

---

*) Symbol (Vjerovanje) nicejsko-carigradski pjevao se do tada u misi tako u iztočnoj kako u zapadnoj crkvi bez dodatka „Filioque“, premda je i jedna i druga crkva vjerovala, da duh sv. izlazi i od otca i od sina. Nu kad je Fotij počeo krivo učiti, da duh sv. izlazi samo od otca, tad je njemačka crkva u symbol nicejsko-carigradski pridala „Filioque“ t. j. i od sina. Method upotrebljivao je symbol bez dodatka „Filioque“, premda je tvrdo vjerovao, da duh sv. proizlazi ne samo od otca nego i od sina; a to zato, jer se na nijednom do tada sveobćem saboru nije pridala riečca „Filioque“, a i u Rimu pjevao se bez dodatka, ugled pako njemačke crkve nije bio smatran za sveobći. Odtuda neslieđi kako bi njeki rado, da je Method držao uz Fotijev nauk; sačuvaj bože! on je sliedio nauk sv. otacah i sv. rimske crkve. Pa da je Method vjerovao, kako je Fotij učio, kako bi ga bili papa i sabor nevinim proglasili?

Digitized by Google

opravdati moći, a da budu mogli bar s vremenom i slovjenštinu i panonsku metropoliju uništiti, držeći se onoga načela: razdvoji pa ćeš nadvladati, predložiše Svatopluku, prije još nego je Method pošao u Rim, neka umoli rimsku stolicu, da utemelji latinsku biskupiju u Njitri; a tim činom mišljahu oni, kad u jeziku i obredu razdvoje panonsku metropoliju, da će ovo ono, što jim bje najveći trn u oku, s vremenom zajedno sa Methodovim slavljem uništiti. Svatopluk se dade zavesti, te odaslav Methoda, kako napomenuh, sa Šišmanom u Rim, pridoda jim uz drugu pratnju i njekoga panonskoga svećenika Wichinga, koga mu bje upravljatelj Panonije toplo preporučio, da ga papa posveti za biskupa novoustrojit se imajuće u Njitri biskupije. Ivan VIII. usliši Svatoplukovu molbu, prizna i potvrdi biskupiju u Njitri i sám posveti Wichinga za njitranskoga biskupa, koj se u svemu morao pokoravati svomu metropoliti Methodu. Tako je Njitranska biskupija obsizala osim njekadašnje njitranske kneževine jošte i doljnju Panoniju.

Istom sgodom, kada su molili Niemci Svatopluka, da u Rimu zaište latinskoga biskupa u Njitri, na što je, kako vidismo, i privolio, nagovoriše ga, neka zamoli povrh toga papu za dopust, da se bar njemu i plemićem latinski misa čita, a ne slovjenski. Tim načinom mislili su i opet Niemci, kad knez i plemstvo ogrli latinštinu, da će slovjenštini smrtni sat udariti, jer će i nižem stanovništvu tim načinom slovjenštinu ogaditi.

Izza sudbene iztrage u Rimu, gdje se Method obranio, gdje mu je slovjenština s nova potvrdjena bila i novi biskup za Njitru posvećen, kreće Method iz Rima njegdje u lipnju (880.) na svoju stolicu. Prigodom njegova odlazka izruči mu papa pismo na Svatopluka, u kojem objaviv mu, kako se raduje, što je on tako oddan rimskoj stolici, koju oddanost mu do znanja stavi po Methodu i Šišmanu, i uvjeriv ga o svojoj ljubavi i žaštiti, javlja mu potanko, kako je iztraživanje izpalo glede tužbe, ovako: „Methoda, častnoga Vašega nadbiskupa, upitasmo pred prisutnimi Našimi biskupi, je li symbol (vjerovanje) prave vjere tako vjeruje i pod sv. misom pjeva, kako ga za izvjestno vjeruje sv. rimska crkva, i kako bješe proglašen i predan od svetih otacah po evangjelskoj vlasti Isukrstovoj na šest svetih sveobćih saborih? On pako odgovori, da po evangjelskom i apoštolskom nauku, kako sv. rimska crkva uči, i od otacah predano bjaše, vjeruje i pjeva. Mi ga dakle u svih naucih i u prilog crkvi kao pravovjerna i koristna nadjosmo, i njega Vam opet na ravnanje izručene si crkve božje poslasmo, koga kao vlastitoga pastira dostojnom

Digitized by Google

čašću, počitanjem i veselim licem da primite, nalažemo.“ Govori dalje papa, da Methoda u njegovoj časti potvrdjuje i da je vlastan raditi sve, što mu nalaže dužnost, ni da će davati razlog kod rimske stolice za sebi povjereni puk. Glede Wichinga pako javlja: „svećenika imenom Wichinga, koga nam poslaste, izabranoga biskupa, posvetismo za sv. crkvu njitransku, a hoćemo i zapoviedamo, da bude u svem pokoran svomu nadbiskupu, kako i to nalažu crkovni zakoni; a uz to takodjer, da s voljom i razborom istoga nadbiskupa u sgodno vrieme pošaljete nam koristnoga svećenika ili djakona, da ga na sličnì način za koju drugu crkvu, gdje bi se za koristno pronašlo, da treba biskupa, posvetimo za takovoga, da s ovima dvjema posvećenima od nas biskupima više rečeni vaš nadbiskup po naredbi apoštolskoj uzmogne za ona mjesta, gdje bi mogli a i morali biskupi častno stanovati, takove u buduće da posvećuje. Nalažemo zatim, da svikolici u obsegu rečene metropolije služeći misnici, djakoni ili koga mu drago reda klerici, bili Slovjeni, bili inoga naroda, pokorni i poslušni budu u svemu rečenomu subratu našemu, a Vašemu nadbiskupu, da ničesa nečine bez njegova znanja. Ako bi pako tko oporan ili neposlušan bio, te kakovu spačku ili razkolje činiti osmjelio se, a poslje prve i druge opomene nebi se popravio, takav kao razsijač kukolja ima se apostolskom vlašću prognati iz crkve i iz države.“ A glede slovjenskoga bogoslužja izvjestjuje ga: „Slovjenska napokon pismena, obretena njekoč po filosofu Konstantinu, kojimi se može Bog slaviti, zakonito hvalimo, te nalažemo, da se istim (slovjenskom) jezikom i slava (præconia) i djela Gospodina našega Isukrsta propoviedaju. Jer ne samo trimi, već svimi jezici Gospodina slaviti, svetom vlašću opominjemo, koja nalaže, veleć: Slavite Gospodina svi narodi, a pohvalite ga svi puci. I Apostoli, prosvećeni duhom svetim, proslaviše u svih jezicih veličje božje. Dá i isti Pavao, poput glasa nebeske trublje, zamni, veleć: Svaki neka jezik izpovieda, da je gospodin naš Isukrst u otčevoj slavi . . . . Neprotivi se bo pravoj vjeri niti nauku, je li se mise pjevale slovjenskim jezikom, ili se sveto evangjelje, ili sveta čitanja staroga i novoga zavjeta dobro prevedena i protumačena čitala, i časovi (breviar) pjevali, jer, koj stvori tri glavna jezika, židovski naime, grčki i latinski, on stvori i sve ostale na svoju hvalu i slavu.“ Premda je papa na taj način povlastio slovjenštinu u crkvi, ipak je zato zahtievao, da se i latinštini koje pravo podieli, s toga naloži dalje „da se po svih crkvah vaše zemlje, (gdje se inače služba božja u slovjenskom jeziku obaviti ima) radi većega počitanja najprije u latinskom jeziku, a zatim u slovjenskom prevodu evangjelje

Digitized by Google

čita, radi puka latinštini nevješta, kao što to u njekih crkvah biva.“ Tom odlukom, koja nije niti najmanje slovjenštini bila na uštrb, htjela je rimska stolica Slovjene samo prikopčiti uz latinsku crkvu. Napokon obznanuje papa Svatopluku „ako Ti i činovnici tvoji volite slušati misu u latinskom jeziku, to nalažemo, da ti se ima latinski služiti.“

Ova poslanica bude izručena Methodu ujedno sa sbirkom propisah, da ju preda moravskomu knezu. Veselim licem i zadovoljnim srdcem vrati se Method u Moravsku u nadi, da će mirno i spokojno sprovesti poslednje časove svoga žitja, koje imadjaše obratiti samo na spas izručenoga si puka. Ali ga nada prevarila!

Njemačko svećenstvo panonske metropolije, komu je na čelu stojao zloglasni njitranski biskup Wiching, nemogaše nikako pregorjeti, što je Method u Rimu suzbio njihove potvore, jedno, što je papa proglasio ga ne samo nevinim, nego i pravovjernim te crkvi koristnim; drugo, što je slovjenštinu u bogoslužju dozvolio. Da to dokinu, najprečje jim bjaše sredstvo, da papinu više rečenu poslanicu u sumnju dovedu. S toga razglašiše kod Svatopluka i puka, da je Wiching od rimske stolice dobio posebne tajne naputke glede Methoda, i da je prisegao, da će jih točno ovršivati. A da jim se rieči obistine, i sbilja sastavi Wiching njeku poslanicu, koju bi bio tobože papa napisao na Svatopluka, i njemu (Wichingu) kao povjereniku ju predao. U tom podmetnutom pismu navadja zloglasni Wiching papu, kako se raduje s oddanosti Svatoplukove prema rimskoj stolici, česa radi veoma se veseli i grli ga. I pošto bi mu pisao, što ima vjerovati, javlja mu: „Wichinga, častnoga biskupa i predragoga subrata našega, u crkovnoj znanosti podučena nadjosmo, i toga radi njega, na ravnanje sebi povjerene crkve odaslasmo, jer ne samo da ga tebi sasvime oddana, već i u svem za tebe brižljiva upoznasmo. Koga kao duhovnoga otca i vlastitoga biskupa dostojnom čašću, i počitanjem i veselim licem primite i držite i prigrlite, jer u njem izkazat ćete i dostojnu čast Isukrstu, koj reče, koj Vas prima, taj i mene prima ... I on da ima skrb i brigu za sve crkovne službe.“ Uzvisiv se tako Wiching te svu čast i službu Methodovu na svoju osobu svaliv, i izviestiv Svatopluka za vrieme korizme o postu po sriedah, petkih i subotah, te o četverodobnom (kvatri) postu, poče rigati svoj jad na Methoda i slovjensko bogoslužje: „a začuv, (piše Wiching u papino ime), da Method nastoji o krivoj nauci, a ne o podučavanju, o svadji, a ne o miru, veoma se začudismo; pa ako je tako, kako dočusmo, to njegovo krivovjerje sasvime zabacujemo. Proklet bio, što je pogazio

Digitized by Google

katoličku vjeru, i neka se svali na glavu onoga, koj tako izreče . . . Svete pako službe i svete tajne kao i misu, koju isti Method slovjenskim jezikom ovršivati usudio se, što da neće više učiniti, zakletvom se obvezao na svetom grobu bl. Petra, a mi prepadši se te njegove krive prisege, opominjemo, neka se u buduće nitko više to neusudi učiniti. To božjom i apostolskom našom vlašću pod prietnjom prokletstva prepoviedamo, izuzamši, što se tiče obučavanja prostoga puka, koji je nevješt latinštini, radi česa dozvoljujemo i nalažemo, da mu se evangjelje i čitanje apostolsko od vještakah u istom jeziku tumače. Oporne pako i neposlušne . . . ako se poslje prve i druge opomene nebi popravili, zapoviedamo, da se kao razsijači kukolja iz krila crkve izbace, da nebi jedna šugava ovca cielo stado zasmradila, da budu našom vlašću obustavljeni (suspendirani) i prognani iz države."

To bjaše u pismu, koje sastavi Wiching i, papinim imenom podpisav, predade Svatopluku. Hvastavo njegovo hvalisanje, a huljenje na Methoda kao krivovjerca, krivorotnika i zavoditelja, zatim prokletstvo slovjenskomu jeziku u službi božjoj, označivale su veoma ružni Wichingov značaj!

Dobivši Svatopluk ovu poslanicu u ruke, koja je svojim sadržajem sasvim protivna bila onoj prvoj njemu po Methodu uručenoj, dodje naravno na tu misao, da je jedna od tih dvajuh podmetnuta. Nu njemačko svećenstvo protumači i njemu i puku tu stvar drugačije; ovako naime: pošto bi se Method u Rimu zakletvom na grobu sv. Petra odrekao bio bludnje i obećao, da neće više slovjenštinu rabiti u crkvi, da ga papa samo umiri, izručio mu onu poslanicu, dočim je ipak njeke tajne naputke dao Wichingu, da na Methoda pazi; pa pošto bje ovaj prisegu prekršio, izviestio je Wiching o tom papu, koji mu (Wichingu) tada poslà ovu drugu poslanicu.

Svatopluka nije bilo težko zavesti, jer bjašc čovjek na lahku nogu, a i njeki Moravci pristaše uzanj, dapače govorilo je njemačko svećenstvo, da će Methoda skinuti i proćerati. Ali „blagoslovjen Bog, koj nas nedade kao plien čeljusti neprijateljah naših, već njihovu mrežu raztrga, a nas izbavi od njihove truhlosti."

Videći Method, kako Niemci puk proti njemu bune, kako ga ocrnjuju i potvaraju, priobći njegdje početkom god. 881. pismeno papi svoje tužno stanje i izkali ožalošćeno srdce, te zapita papu, jeli on kakovu posebnu poslanicu odpremio na Svatopluka, ili je kakove tajne naloge dao glede njega Wichingu?

Čudom se začudio papa nad bezobraznošću Wichingovom, i, da umiri Methoda, pošalje mu dne 23. Ožujka poslanicu, koja glasi:

Digitized by Google

„Pastirsku tvoju brižljivost, koju imaš da predobiješ duše za Gospodina Boga našega, hvalimo, i motreći te hrabrim zatočnikom spasonosne vjere, veoma se u istom Gospodinu radujemo, te mu neizmierno blagodarimo, koj te neka sve više i više u svojih zapoviedih uzpali, a za napredak svoje svete crkve oslobodi od svih protivštinah. Razabrav iz tvoga pisma, kolike jade i nasrtaje podnosiš, veoma te sažaljujemo.“ Uvjerava ga nadalje, da osim one poslanice, u kojoj se očituje njegovo pravovjerje „slavnomu knezu Svatopluku . . . . nikakovo drugo pismo istomu poslano nebjaše; a i onomu biskupu (Wichingu) niti javno, niti tajno, da drugo učini, naložismo, niti, da ti drugo ovršuješ, odredismo. A još manje je istini spodobno, da smo tražili prisegu od istoga biskupa (t. j. kad je dao papa tajne naloge Wichingu, kako su to raznieli bili Niemci, da je zahtievao, od istoga prisegu, kako će nastojati, da ih izvrši), koga doisto nestalnom samo riečju vrhu te stvari nagovarali nebi. Medjutim neka prestane ova dvojba, a ti samo božjom pomoćju podučavaj puk u apostolskoj i evangjelskoj vjeri. . . . S raznovrstnih pako do sada pretrpljenih napastih nežalosti se, dapače ih polag Apostola smatraj za velike radosti, jer ako je Bog s tobom, nitko ti nemože nahuditi.“ Najposlje zove ga papa u Rim „da izza sudbenoga saslušanja obijuh (Methoda i Wichinga) božjom pomoći stvar konačno riešimo, i njegovu smjelost svojim sudom kazniti nepropustimo.“

Vjerojatno je, da je papa službeno pozvao i Wichinga u Rim, da izrekne nad njim odsudu „štogod je bezzakono proti Methodu učinio, i štogod jur pomenutom poslanicom, proti svojoj dužnosti, proti Methodu ovršivao.“

Njemačka se je stranka potajno radovala, kako joj bar ovdje stvari polaze za rukom, ali joj se brzo i tu osujete lukave težnje; jer, pošto je Method Moravcem tom poslanicom bjelodano bio dokazao svoju nevinost, i da je druga podmetnuta, a da se i kod kuće stvar rieši „sakupiv se svi ljudi Moravci (na sabor) zahtievahu, da se pred njimi pročita poslanica (papinska), da čuju izagnanje njegovo (t. j. Methoda, čim protivnici htjedoše dići bunu u puku); ljudi pako, kako je običajno čovjeku, bjahu svi veoma žalostni i žališe ga (Methoda), što imadu biti lišeni takovoga pastira i učitelja, osim slabih, kojih pogrieška dizaše se kako od vjetra lišće. A kad otvoriše apostolsko pismo, stanu čitati: „da je brat naš častni Method pravovjeran i apostolsko djelo da djela, i u njegovoj su ruci od Boga i od apostolske stolice sve slovjenske strane i, koga on prokune, da je proklet, a koga posveti, taj svet da bude.“

Digitized by Google

Na takav način narod moravski i isti Svatopluk uvide nedužnost Methodovu, a njegovi se tada neprijatelji „posramiše i razidoše kao magla na vjetru.“

Premda se je na moravskom saboru skinula krinka sa obraza Wichingova i njemačkoga svećenstva, to bi se ipak bila morala oba na poziv papin u Rim postaviti, da se po višjoj vlasti krivac kazni. Nu to se nije učinilo! Wiching, budući si svjestan, da se kod pape neće opravdati i izbjeći zasluženoj kazni, ustručavao se poći u Rim; medjuto bukne jošte i rat medju Svatoplukom i Arnulfom; pače sám papa Ivan poduzeo razna putovanja u dolnju i srednju Italiju, te se nalazio u viečnoj borbi sa Saraceni i taljanskimi knezovi, gdje ga napokon i 15. prosinca 882. snadje smrt! Sve to je prepriečilo, da nije mogao Method poći u Rim, da se opravda, i Wiching, da primi zasluženu kaznu!

Pošto bi Svatopluk god. 884. Moravsku na vrhunac moći i slave podignuo bio, te ju razprostro od Visle do Drave, od Sale do Dunava, prolazio ju Method propoviedajuć slovo božje učenim i neukim, potvrdjujuć u vjeri malo i veliko, posvećujući crkve, redeći misnike, koreći griešne, opominjajuć pogane, da primu svetu vjeru i nastojeći, da sve i nepokorne predobije za vojsku Isukrstovu! Nu to potraja kratko samo vrieme, jer Methodu „pošto bi bio uklonio od sebe svaku krivnju i začepio mnogim usta, svršio svoj tek, sačuvav vjeru, očekujuć zasluženi vienac; i pošto tako ugodio Bogu i mio mu postao, približi se vrieme, da se izpokoji radi mukah i da primi nagradu za tolike trudove.“ Videći njegovi učenici, da ga sile ostavljaju, i da će bez valjana nasljednika djelo, za koje se toliko trudio i borio, propasti „uprosiše ga i rekoše: čuj otče i častni učitelju! koga od učenikah svojih želiš, da bi u tvoju obučavanju bio nasljednikom tvojim? A on pokaza im jednoga od izvrstnih učenikah svojih imenom Gorazda, govoreći: taj je vaše zemlje slobodan muž, a dobro vješt latinskoj knjigi i pravovjeran, to budi božja volja i vam ugodno a meni drago.“ Tako odredi on za nasljednika si Gorazda Moravca, a to zato, jerbo je dobro znao, da Gorazd kao domaći sin mogao je lasno steći povjerenje svojih zemljakah, a buduć úz to vješt latinskomu jeziku i latinskoj književnosti, to je mogao biti posrednikom medju latinskim i slovjenskim življem te protiviti se svákoj zloj namjeri Njemacah! Na Cvjetnicu (4. travnja) „unidje zadnji put Method sa svojimi učenici u crkvu, gdje bjaše ljudstvo sakupljeno, drža kratki govor, blagoslovi kneza i svećenike i puk, te reče: čuvajte me djeco do trećega dana.“

Digitized by Google

Na smrtnoj postelji u sriedi svojih učenikah, što je kroz cio život učinio, nije niti sada zapustio; nagovarao jih je naime, da ostanu vjerni pravoj vjeri, da ljube materinski jezik i da štuju crkvu božju. Neka se neplaše onih, koji mogu ubiti tielo, nego onoga, koj dušu i tielo može porinuti u propast. Neka se vladaju pametno, ne kao nerazboriti, već kao razboriti; jer im se budu zamke stavljale od njihovih neprijateljah: „pošto će doći nakon moje smrti do vas vuci razdiraoci, koji neće opraštati stadu, da puk zavedu; njim se oprite čvrsti u vjeri.“

Kada je tako nagovarao vjerno, nu sjetno i neveselo svoje stado, svanu treći dan, a on reče „Gospodine! u ruke tvoje preporučam duh svoj.“ I tako na rukuh svećenikah preminu na 6. travnja t. j. na veliki utorak godine 885., obnašajuć biskupsku čast 17 godinah, te mnogim trudom i mukom brineći se, ne samo za svoje spasenje, nego danom i noćju nastojeći oko toga, da pospieši i spasenje drugih.“

Po blaženoj smrti „učenici njegovi učiniše mu dostojnu čast i crkovnu službu; učiniše mu opielo, na latinsku, grčku i slovjensku te mu sahraniše tielo u sbornoj crkvi i tako se sveti muž pridruži k otcem svojim patrijarkom, prorokom, i apoštolom i učiteljem i mučenikom. Bezbrojan narod sakupi se na sprovod dobroga učitelja i pastira; sve je plakalo mužko i žensko, malo i veliko, bogato i ubogo, slobodni i sužnji, udovice i sirote, inostranci i zemljaci, bolestni i zdravi, svi dodjoše na pogreb onomu, koj bjaše sve svim učinjen, da sve predobije.“

I tako sprovadjasmo sv. braću Cyrilla i Methoda od kolievke do hladna groba. Prem odgojeni u sjajnih palačah, u bogatstvu i razkoši, prem su jim slavu i čast ponudjali, i istu njekoliko vremena obnašali, ipak su volili odreći se nje i lovor-vjenca svjetske slave, te poći u samostansku izbu, kamo ih providnost božja pozva, da se priprave i preporode Slovjene! Pa eto! oni svoju zadaću shvatiše i riešiše ju tako, da im i ciela katolička crkva i sve Slovjenstvo ima zahvalno biti, dok bude svieta i vieka. U istinu Cyrill i Method imadu stojati ubilježeni na prvom mjestu u povjestnici crkve i Slovjenstva; Rimskoj bo crkvi začuvahu Slovjenstvo čisto, te se nije ogadilo smradom Fotijeva razkolja, i pristraniše ga živo k nepobjedivoj pećini, te tako podigoše Slovjenstvo iz mrtvila, polugom narodnoga jezika, k čemu vlastito izumiše pismo i prvi mu dadoše neprocienjivo blago — sv. pismo slovjensko, dočim se njihovim jedino trudom posveti i odobri jezik slovjenski jezikom bogoslužnim. U njih bijaše

Digitized by Google

„strah božji, štovanje zakonah, čistoća tiela, neprestana molitva i svetinja, slovo silno i krotko; silno proti protivnikom, a krotko pram onim, koji opomene slušaju, u njih se nahodila jarost i milina, ljubav, trud i muka, bivši sve svim, da sve predobe.“

Nam pako Slovjenom sveta je dužnost, da tako slavnim našim Apoštolom i svetcem za njihovo požrtvovanje i ljubav vratimo ljubav, da ih štujemo i zazivamo, jer koji su naši bili na ovom svietu branitelji i zagovornici, ti će doisto i u mjestu blaženih moliti se za nas, a osobito, da odvrati dobri Bog od Slovjenah razpre i nepogode hude, i jedno stado da nam bude, kojim da vlada pastir jedań. „Vi dakle, svete i častne glave, molitvami svojimi odozgora pogledajte na nas Slovjene, koji Vas zazivamo; izbavljajte od svake napasti svoje učenike, razprostiruć i uništujuć *razkolničtva*, da, dostojan život poput vašega zvanja proživiv ovdje, pristanemo s Vami, Vaše stado, uz desnu Isukrsta Boga našega.“

Digitized by Google

Odsjek II.

Digitized by Google

Digitized by Google

POVIEST

slovjenskoga bogoslužja.

Digitized by Google

Ako je od ljudih ovaj savjet ili ovo djelo, propast će; ako je pako od Boga, nemožete ga raztepsti, osim ako nećete da se nadjete kao proti Bogu vojujući.

Djela Apost. g. V. r. 38—9.

Digitized by Google

Glava I.

Kako je slovjensko bogoslužje iz Moravske došlo medju ostale Slovjene.

Methodova smrt vrlo je ubitačno djelovala ne samo na njegove učenike, na gojenče mu — slovjensko bogoslužje, i zaručnicu crkvu panonsku, već i na cielu Moravsku. U obljubljenom Methodu nestalo je vjernim njegovim učenikom mudre glave i savjetnika, a slovjensko bogoslužje izgubilo je jak štit, o kom su se sve navale neprijateljske razbijale, metropolija pako Panonska osta nalik plačućoj udovici za vjernim si vjerenikom, na koga se u svih nepogodah oslanjala, kao na čvrsti stup, a Moravcem nestalo je neumornoga pastira, mudroga savjetnika, posriedovatelja u Boga, ljubeznoga otca i dobročinca!

Method si doduše, kako vidismo, odabrao za nasljednika Gorazda, muža razborita i poštena, koj bi bio vrstan odoljeti svim nasrtajem neprijateljskim, komu uz to pridoda do 200 učenikah, što svećenikah, što djakonah i poddjakonah. I doisto! slovjensko je svećenstvo stojalo poput dobro uredjene vojske, a na čelu mu novi vodja Moravac Gorazd!

Ali kraj svega toga ipak su svi napori Gorazdovi i njegove subraće razbili se o napadanju njemačke stranke, koja je danju i noćju, javno i potajno kovala i rovala, da slovjensko svećenstvo iztisne iz Moravske. „S toga nije moglo podnieti preuzetno množtvo

Digitized by Google

krivovjernikah (Njemacah), da ima Method po smrti živoga branitelja (Gorazda); zato hajde, obodravahu se oni medjusobno, strovalimo Gorazda, uhvatimo zasjede, jer su protivna njegova djela težnjam našim, te nam predbacuje osnove, a da njega pustimo živjeti, oživio bi nam Method." Da pako čim brže izvedu taj bogumrzki čin, valjalo jim je lišiti Gorazda nadbiskupske krune, te ovjenčati njom koga od svojih pristašah, znajući, ako poraze pastira, da će se stado samo po sebi brzo raztrkati.

Da Svatopluka u svoje mreže uhvate, to jim nebjaše upravo odviše težko; jer on se nije nikada sprijateljio sa slovjenštinom u crkvi, budući i sam molio papu za živoga jošte Methoda, da bi se njemu i njegovim savjetnikom latinski služilo. Pa nuz to nije rado pazio ni slovjenskoga svećenstva, koje ga radi razpuštena ponašanja *) korilo i prigovaralo mu, dočim je njemačko za njegove mahne oči zaklopilo. Kada dakle na taj način slovjenska crkva i njezini službenici bjahu samomu knezu trn u oku, lasno su se nadati mogli Niemci, da će jim osnove dobro izpasti za rukom. U prilog im pako dodje jošte i to, što se Svatopluk pomirio s Arnulfom.

Povod zavadi medju ovom dvojicom bjaše taj: Megingozu i Pabi, sinovom Wilhelma i Engilskalka, bivših njekoć upravljateljah moravskih, nu odtuda po Svatopluku proćeranih, dalo se na žao, što je po smrti njihovih otacah za grofa iztočne marke (Austrije) namješten bio Aribo, dočim si oni to pravo prisvojavahu. Medjutim na njihovo dokazivanje nije se uzimao obzir; s toga da postignu ono, radi čega uzalud govorahu, sakupivši vojsku, proćeraju Ariba iz marke. Aribo tada uteče k Svatopluku, koj još od prva bjaše njegov saveznik. Nije dugo izza toga postojalo vrieme, kad no Karlo III. postao njemačkim kraljem, koga tada Svatopluk liepo umoli, neka namjesti Ariba u prvanju čast; što Karlo i učini. Tim činom Megingoz i Pabo bjahu prisiljeni ostaviti silom si stečenu marku, te uteći se u zaštitu koruškoga i panonskoga kneza Arnulfa, koj pokraj toga bjaše neprijatelj i Karla III. i Svatopluka. Arnulf gledao je na svaki način, da se obojici osveti; i doisto njegovim poticanjem provališe g. 882. Bugari i njeki Arnulfovi vazali u Moravsku s nakanom, da prigodom toga četovanja smaknu Svatopluka.

Nu prije nego li je izišao Svatopluk na bojno polje, da se

*) Bugarska legenda zove ga: robom ženskih nasladnostih i čovjekom, koj se valja po kalu nečistih činah. Žitje pako sv. Klementa veli o njem: da mu razbor preuzet bjaše nečistimi strastmi.

Digitized by Google

ogleda napadači, zahtievaše od Arnulfa, neka odpravi od sebe njegove neprijatelje, a kada Arnulf toga učiniti nije hotio, tada Svatopluk, združiv se s Česi i inimi Slovjeni, prodre bez svakoga odpora u Panoniju g. 883. te ju opljačka. Nu to mu nebjaše dosta, pa zato opet sliedeće godine (884.) po drugi put provali s mnogo većom vojskom u Panoniju, i dočim je dvanaest danah po njoj haračio, ostaviv dio vojske kod Dunava, vrati se kući. Na taj oddiel vojske Svatoplukove navališe Megingoz i Pabo, nu budu hametom potučeni te se i sami udaviše u Rabi.

Karlo III. videći, kako Svatopluk nemiruje, sazove g. 884. sabor blizu Königsstätena, i tu potvrdi u Svatoplukovoj prisutnosti Ariba za grofa iztočne marke, a Svatopluku poda u leno dolnju Panoniju sa dudljebskom župom, *) t. j. cielu Kocelovu pokrajinu, na što mu Svatopluk i vjernost prisegnu.

Arnulfu bjaše težko, što se nije ne samo mogao osvetiti Svatopluku, već što istomu još Karlo dade Panoniju u leno, zato odluči na svaki način i to dvovrstno osvetit se Karlu. Arnulf si je naime preduzeo bio lišiti njemačke krune, ne samo njega, nu i sina mu Bernarda. Dobro je pako znao, da neće biti kadar to izvesti tako dugo, dok ima Karlo za prijatelja hrabroga Svatopluka, zato da u njem nenagazi na nikakov odpor glede toga, sprijatelji se podlimi obećanji i darovi s mogućim knezom Svatoplukom. **)

Prijateljstvo te dvojice sklopljeno je upravo u zao čas po slovjensko svećenstvo; jer Arnulf bojeći se, da nebi novi metropolita Gorazd bio drugi Method, te možda i kneza odgovorio od svakoga saveza s njim, zamisli: nebi li dobro bilo dati Svatopluku takovoga biskupa, koj će i riečju i činom za njega (Arnulfa) raditi, a za takovog bjaše Wiching. Sladkimi riečmi dade se Svatopluk zavesti, da je uzeo vlast Gorazdu, te dopustio njitranskomu biskupu Wichingu, — koj se jurve sramotno odlikovao u spljetkah proti Methodu, neka gospodari s panonskom metropolijom. ***) To bjaše dakako protuzakonito, buduć je metropolija panonska imala svoga zakonitoga pastira u Gorazdu;

---

*) Gornja pako Panonija ostà združena s iztočnom markom.

**) Rački Viek i djel. str. 355.

***) Leg. bugar. g. VII. „Ovoga (Gorazda) indi biskupske časti liše, a njekakova Wichinga, vinom krivovjerstva opojenoga i druge napajajućega, koga radi toga Method izključi, (et propterea a Methodio anathemati Satanae traditum) s četom bjesnih drugovah — o djelo i borbe Methodove i trojstvo u biću poremećeno! — povise na biskupsku (u Moravskoj) čast!

Digitized by Google

nebjaše dakle zakonito izpražnjena, a uz to Wiching nije imao punomoćja od više crkovne glave, već oslanjav se jedino na samovolju Svatoplukovu.

Kada je dakle na kormilu slovjenske crkve sjedio takov čovjek, koj se zakleo, da će uništiti po Methodu osnovano djelo, lasno se predviditi dalo, da će doskora slovjenštini nestati i traga i glasa. I u istinu! kako je njemačka stranka održala pobjedu, od onda dan na dan dolažahu njemački svećenici u Moravsku, te načnu slovjenske i ocrnjivati i proganjati.

To se veoma na žao i sramotu dalo Gorazdu i njegovim sudrugom, te stanu silu silom odbijati; dapače jednom dodje do borbe medju objema strankama, a slovjensko je svećenstvo, budući miroljubivije, popustilo; te tako podlegnu tudjincem, koji Gorazda, Klementa, Lovru, Nauma i Andjelara „i ine vrle muževe u okovih sapete zatvoriše u tamnicu. Krivovjerni rob (Svatopluk), koj je upravo odsutan bio, nije ništa od toga znao. U njegovoj prisutnosti nebi se bili usudili izpovjednikom išto takova učiniti; jer, premda se bjaše predao Frankom (Niemcem) i prem bjaše polusurov, štovao je ipak krieposti svetih ljudih. Poslje ih kao državi škodljive predaše vojnikom, da jih odprate do krajevah blizu Dunava, odsudivši ih na vječno zatočenje. Isukrstovi su pako izpovjednici težili za Bugarskom, jer se nadahu, da će ondje pokoja naći.“ — Na takov način bjahu Moravci lišeni vrlih svojih učiteljah i blage subraće, a zadobili zmiju ljuticu — Wichinga bezobrazn ka i njemačko svećenstvo — koja jih kašnje za onu muku, kojom si jadni od svojih ustijuh odtrgavahu, da ove nahrane, ljuto ujede. Ostalo je doduše njekoliko Methodovih učenikah još u Moravskoj, ali su ti morali skučiti vrat svoj pod jaram Wichingov, komu se težki kamen svalio sa srdca, kada je vidio, da je slovjenština umuknula u crkvi, a on da je neograničena glava u cieloj metropoliji.

Tako učenikom Methodovim nebjaše dozvoljeno, da bar oplaču smrt svoga učitelja, jer već prve godine po njegovoj smrti (886.) stiže ih tako gorka sudbina. Oni su imali biti odpraćeni kroz dolnju Panoniju negdje do Drave, koju prekoračivši nadjoše se na bugarskom zemljištu, imenito u Bugarskoj ili nižjoj Moravskoj. *)

Kako nam životopisac pripovieda, Klement s Naumom i Angjelarom, uputivši se prama Dunavu, dospieli su u njeko selo, u kojem nadjoše čovjeka nabožna i gostoljubna, koj ih izpokoji, a zatim

*) Rački l. c. str. 371. sr. njeg. Odlom. st. 71—3.

Digitized by Google

dalje putujući dodjoše u Bjeograd, najplemenitiju varoš od svih kod Dunaja ležećih, i tu se predstaviše kanu Boriti, strategu i čuvaru grada, te ovomu, da njegovoj znaličnosti zadovolje, izpripoviediše sve, što im se dogodilo. A kada bi Borita to sve čuo, smatrao si je za dužnost, da jih pošalje ka knezu Borisu ili Mihalju, znajući dobro, da ovaj teži za takovimi ljudmi. Što reče, neporeče. Boris (koj, kako već spomenusmo, steče na kršćenju 864—5. ime Mihalja) vrlo ih ljubezno primi i u svom dvoru gostoljubivo namjesti, te, željno i rado razgovarajući se s njimi, učio se od njih stare poviesti i životopise svetih, i slušao iz njihovih ustijuh sv. pismo. Izza kratkoga vremena saznavši bugarski plemići, kakov im je biser prispio u zemlju, pojagme se, da dobiju Methodove učenike u svoje palače; s toga dozvolom Borisovom uzme Ehac k sebi Klementa i Nauma, a Časlav Angjelara, koj medjutim, proživiv kod Časlava samo njeko vrieme, predade spokojno duh svoj u ruke angjelske.

Bugarska dakle prigrli najvrstnije Methodove učenike, koji su po tudjoj nenavisti ostaviti morali rodnu si zemlju i miljenu braću. Stara je rieč, da Bog svoje nezaboravlja, tako i ovdje. Boris, koj je od god. 870. imao grčko svećenstvo za svoje biskupe i učitelje, naloži istomu da se odstrani, a tada izruči svoj narod slovjenskim učiteljem, dà i Gorazda, baštinika Methodova duha, postavi za bugarskoga nadbiskupa, i tako bude Gorazdu prvanja čast povraćena, koje ga u nezahvalnoj domovini lišiše, a nije ni čudo „jer nije prorok bez časti, van u domovini svojoj, i u kući svojoj.“ Gorazd, poprimiv duhovnu vladu, očisti slovjensko bugarsko svećenstvo i Bugarsku od Fotijeva kriva nauka, donesav sa sobom neporočan nauk svoga otca Methoda.

Pošto je Borisu omililo slovjensko svećenstvo, njihovo naučanje i bogoslužje, s toga da si i puk oveseli i da ga prosvietli, odluči razaslat Methodove učenike po Bugarskoj! Osobito mu pako na srdcu ležala ohridska pokrajina, bugarski zvana Kutmičevica, koja sada sačinjava diel Arbanaske i Macedonije, te se protezala po prilici od rieke Vardara i grada Skopja do Valona, gorah akroceraunskih, Kostura i Vodena. *)

Kutmičevicu odieli kao posebnu pokrajinu, kojoj dade vlastitoga župana ili upravljatelja Dovetu. Premda je u ovom tako udaljenom predielu od središta same Bugarske njekoć kršćanstvo u najljepšem cvietu stojalo, dok su ga njegovali ohridski biskupi, ipak je za ovo

*) Rački Viek i djel. str. 379—80.

Digitized by Google

doba veoma slabo stalo; radi toga da se opet učvrsti, posla knez onamo s Dovetom Klementa i Nauma, i njedno pokloni Klementu tri kuće u Dievolu, a kod Ohride darova mu mjesto Glavinicu za zabavu.

Methodovi učenici primiše se namah posla u vinogradu Gospodnjem. Klement kao pokrajinski biskup hodao je po cieloj Kutmičevici, i tu „rieč božju propoviedao; a u svakom predielu imao je dosta učenikah, kojih ukupno bjaše do 3.500. S ovimi se je on obično bavio; bezposlen nije bio nikada, već ili je podučavao djecu, njekim pokazujuć pismena, drugim tumačeć smisao sv. pisma, a njeke opet upućivajuć u pisanju; ili je molio ili čitao ili pisao knjige. Višeputih u isto vrieme radio je dvoje: i pisao i djecu podučavao. Od svojih učenikah njeke je redio za štioce, njeke za poddjakone, a druge za djakone, u razne krajeve razaslao je do 300 učenikah.“ Najviše se bávio on oko Ohride i Glavinice; u Ohridi sazidà od temelja samostan i hram sv. Pantaleonu, i još njeki drugi, koj kašnje postà stolnim. Drug pako njegov Naum bavio se najviše oko riečice Diabija, na iztočnoj obali ohridskoga jezera, u sriedini medju Ohridom i Dievolom. I tako se u Bugarskoj zasadi ono liepo plodonosno drvo, koje je u Moravskoj zlobna ruka izčupala bila.

Neprotivi se nipošto zdravomu razumu, da su i njeki od Methodovih učenikah popošli prieko Drave u Hrvatsku i u Srbiju; za to svjedoči i zemljopisni položaj Hrvatske napram panonskoj Moravskoj, a drugo, starodavno predavanje naroda hrvatskoga, koje pobilježi isti pop Dukljanin, govoreć o činih Konstanca (Cyrilla) filosofa, besjedi i o knjigah „ke pri Hrvatih ostaše i pri njih se nahode i zovu se Methodios.“ Što nas i nehotice sjeća na bogoslužne knjige, koje donesoše sobom Methodovi učenici. Za drugi pako dokaz tomu imamo glagoljski psaltir, pisan za vrieme Theodora (880—890.) „posliednjega solinskoga nadbiskupa.“ *)

*) Rafael Levaković, naš zemljak i muž veoma zaslužan glede slovjenštine u crkvi, dobio je (prigodom onom, kad mu izručeno bjaše, da slovjenske bogoslužne knjige uredi i jezik im izpravi od uvuklih se neslovjenskih besjedah) od Tomka Mrnjavića, bosanskoga biskupa, g. 1634. za porabu glagoljski psaltir, koga g. 1222. bje Nikola pop rabski prepisao iz psaltira pisanoga nalogom i zapoviedju „Theodora posliednjega solinskoga nadbiskupa.“ Ovo potonje moglo bi se samo na dva Theodora protezati, ili na Theodora posliednjega solinskoga nadbiskupa (640.) ili pako na Theodora posliednjega (tim imenom) spljetskoga nadbiskupa. Da se prvi Theodor solinski (640.) ovdje nerazumieva, jasno se vidi, pošto onda Slovjeni nisu imali nikakova

Digitized by Google

Slovjensko bogoslužje i prevodi sv. pisma, koje sobom ponesoše Methodovi učenici, premda i nebjahu pisani posve razumljivim jezikom za Hrvate, ipak su bez svake dvojbe ugodnije i blažje zvonili u ušijuh Hrvatom, nego li zvuci tudjega latinskoga il grčkoga jezika! Nije se dakle ni malo čuditi, ako se je slovjensko bogoslužje privoljenjem ne samo Theodora, spljetskoga nadbiskupa, već i hrvatsko-ninskoga biskupa, vatrenoga zatočnika narodnosti, i s voljom knezah hrvatskih u zemlji Hrvatskoj zaklonilo i tako duboko uvriežilo, da ga tisućljetne bure izkorjeniti nemogahu.

Nedvojbeno je posvema i istina je, da je kriepostno narodno svećenstvo temelj prosvjete i blagostanja u svakom narodu. Hrvatska, odkako primi Methodove učenike, poče dan na dan očevidno napredovati, jer se oni pobrinuše za svoje, ako ne zemljake, a ono bar jednoplemenjake; veli se bo: svaka ptica k svome jatu leti. Oni su dakle tako utvrdjivali narod u vjeri, podučavali malo i veliko, učeno i neuko. Ali osim duše poskrbiše se oni i za tielo; zato nastojavahu oko toga, da se pusto obrati u plodnicu zemlju, suvišne šume izkrče, i plodonosna polja pomnože!

Nu jao si ga po narod, ako se svećenstvo iznevjeri i svomu zvanju i svomu narodu, ili ako ima tudja; takav će doisto na brzo gorko oplakivati svoju nesreću! Evo nam primjerom onodobne Moravske, koja, odkako se liši kriepostnoga i narodnoga svećenstva, a zadobi tudje „neprijajuće im, no kov kojuće na nje“, poče malo po malo padati, dok i sasvim nepropade na svoju veliku nesreću, a pakostnu radost tudjinacah. —

Arnulf, pomiriv se sa Svatoplukom i pomoćju njegovom prisiliv g. 887. Karla III., da se odreče priestolja, dade se iste još godine

---

pisma, budući im istom g. 863. izumio Cyrill glagoljicu, a Hrvati su tada jedva nadošli u ove krajeve te bili još pogani, neznajući što je psaltir; prije njih pako bjahu u Dalmaciji Obri i Neslovjeni, koji bjahu svojim življem pretežniji od starih ondješnjih Slovjenah. Glede drugoga Theodora pako (880—890.) sasvim se sklada, jer on do g. 1222., kada bi naime prepis ovoga psaltira bio učinjen, bjaše u istinu posljednji spljetski nadbiskup t. j. posliednji toga imena. A što kaže pisac, da je taj Theodor bio „posliednji s o l i n s k i nadbiskup, to ni najmanje nevojuje za prvanjega Theodora; jer kad su Obri razorili Solin, tad je nadbiskupska stolica prenešena u Spljet; s toga se često i spljetski nadbiskupi solinskimi zovu po starijem i častnijem mjestu. Gledaj Odsjek II. gl. II. Taj dakle psaltir bio je pisan po nalogu Theodorovom, te su ga rabili prigodom uvedjenja slovj. bogoslužja Slovjeni solinske nadbiskupije.

Digitized by Google

u prosincu proglasiti njemačkim kraljem. Ali ni tim se nezadovolji, već odluči, da i Svatopluk, koj mu bjaše u svem na ruku, bude odvisan od njega. Mislio je pako, da će to lahko postići, budući je na njegovu želju uzvisio Wichinga, a proćerao Gorazda i slovjensko svećenstvo, te tako s njim odstranio i narodno bogoslužje. S toga ureče kao novi kralj, da si uredi državu, g. 890. u korizmi sastanak u Omutersburgu, mjestu gornje Panonije, kamo pozove i Svatopluka. Svrha tomu sustanku nebjaše druga, van da se opredieli i naznači odnošaj velike Moravske napram Njemačkoj, a uz to što darovi, što obećanji, htjede premamiti Svatopluka, da prizna njemačko vrhovno gospodstvo. Nu Arnulf se je ljuto u Svatopluku prevario!

Spaziv ovaj, kamo Arnulf nišani, naime na propast njegove države, nehtjede pristati na nikakove ponude, nego ogorčen razstane se s njim, neopraviv ništa.

Medjutim nemogaše Arnulf tako dugo mirovati, dok nepostigne naznačene svrhe; s toga opet g. 891. ureče sastanak, na kom se obojica dogovaraliu, ali i opet bez svakoga uspjeha. dapače Svatopluk razdražen razstane se s Arnulfom, te nehtjede više prisustvovat trećemu sastanku urečenom za godinu 892. Takovim se načinom prvanje prijateljstvo obojice opet razvrže, a Arnulf odluči silom dočepati se onoga, što mu nepodje za rukom, da dogovorom i obećanji postigne.

U tu svrhu sakupi vojsku po Franačkoj, Bavarskoj i Švabskoj, koja, prem bjaše velika, ipak mu se učini, da je nedostatna za vojevanje proti Svatopluku; valjalo mu je dakle potražiti si saveznikah, da mu nebude trud uzalud. U Hengsfeldu (današnjem Hengsbergu blizu Wildona kod Gradca) dogovarao se s knezom Braslavom, koj je kneževao medju Savom i Dravom, ne samo o tom, kako bi mu taj sa svojimi posavskimi Hrvati i obližnjimi Slovenci u pomoć prišao, već i o tom, kako i s koje li bi strani dobro bilo udariti na Svatopluka. Da pako i ratoborna divljač bude združena s tom vojskom, pozove u pomoć i Magjare, koji su za onda stanovali u podgorju iztočnih Karpatah. Dakle sve bjaše već gotovo, i polag osnove imalo se je udariti na Moravsku ovako: sa zapada, i to iz današnje Austrijanske nadvojvodine imao je provaliti u Moravsku Arnulf sa svojom četom; würzburžki pako biskup Arndt u isto vrieme s turinskom vojskom na Česku, koja je od više godinah stojala s Moravskom u savezu; a to zato na Čehe, da oni doma ratom zapriečeni saveznikom si Moravcem nebudu kadri u pomoć priteći; knezu pako Braslavu s posavsko-hrvatskom i slovenskom vojskom valjalo je za-

Digitized by Google

vojštit Moravsku s juga, a Magjari na brzih svojih konjih imali su navaliti s iztoka. Ele! liepa pohoda Svatopluku! —

Ovaj buduć tako osamljen, neimadjaše toliko snage da dočeka toli silnoga neprijatelja na otvorenom polju, s toga se povuče na strma mjesta, i tu se zatvori u jake tvrdje.

Magjari g. 892. udare prvi, nu tim brzim konjanikom neposlužiše sreća, jer ih u tatranskih klancih obkoli i potuče Svatopluk. Nemogavši s konji pečine provaliti odoše iz Moravske, te se sdružiše s Arnulfovom vojskom. Ali ni ova neopravi ništa, jer se opet Svatopluk sklonuo u jake tvrdje a neprijateljem ostavio pustu ravnicu, po kojoj su ovi cieli mjesec danah bez milosrdja harali i palili, te tako najposlje, nepokazavši nikakova junačtva, bez svakoga se uspjeha vratili kući. Arnulf na to odpusti svoje saveznike Magjare; a i ona vojska, koju je vodio biskup Arndt, morade se praznih rukuh i krvavih glavah vratiti kući, pače ta vojnica lišila je glave rečenoga biskupa, jer su ga polabski Slovjeni, Svatoplukovi saveznici, ubili u Mišni. Po svoj prilici nije bolje prošao i posavski knez Braslav, prem se o njem ništa izviestna nezna. Svatopluk pretrpi doduše velik gubitak, ali ostà nepobiedjen; tri mu vojske nahuditi nemogoše!

Ovaj rat opameti Svatopluka, te brzo i bistro uvidi, da je Arnulfovo prijateljstvo bilo samo plašt, pod kojim je on sakrivao svoje mrzke osnove. On uvidi nadalje, kako je te osnove izveo Arnulf s preporukom Wichinga za nadbiskupa, koj je opet poplavio Moravsku zemlju, a proćerao iz nje narodno domaće svećenstvo. S toga Svatopluk, da vrati Arnulfu žao za sramotu, proćera zapletavicu Wichinga; a ovaj na to s cielim čoporom njemačkih svećenikah ode k Arnulfu, koj, da mu nanešenu tobože uvredu popravi, imenuje ga svojim kancelarom, a nakon smrti pasovskoga biskupa Engilmara, († u prosincu g. 898.) povisi Wichinga na pasovsku stolicu. Medjutim, prem je Arnulf Wichinga tako štitio, nije ga ipak mogao obraniti od kazne božje. Ovaj isti Wiching, koj je po lukavštini dobio biskupsku čast, koj je Methoda htio lišiti, a njegova nasljednika Gorazda u istinu lišio panonske metropolije, bude sam za malo vrieme nakon toga (god. 899.) od nadbiskupa Theotmara i njegovih suffragana usljed crkovne odluke, a proti kraljevoj volji, iz biskupije sbačen. I tako lija dolija!

Nu Arnulf se zakleo, da će na kakav bilo način Svatopluka strmoglaviti; s toga prihvati svaku sgodu, koja bi njegovoj namjeri odgovarala. Najprije valjalo je osamiti Svatopluka, kada je iste godine (893.) poslao svoje poslanike u Bugarsku, da utvrde tulnski

Digitized by Google

mir, utanačen (864.) medju knezom Borisom i kraljem Ljudevitom, umoli po rečenih poslanicih i bugarskoga kneza, neka nedozvoli, da Moravci kupuju sol iz dolinah marmaroških. To Arnulfovo poslaničtvo primi knez bugarski s dolikujućom čašću, ali se nehtjede upušćati s njimi u nikakove dogovore, tako, da su tada ovi, neopraviviši ništa, vratili se u svibnju iste godine onim putem kući, kojim i dodjoše, naime kroz Braslavovu kneževinu, a to zato, da nepadnu Svatopluku u ruke. —

Medjutim je Arnulfu veoma težko bilo gledati, kako je Svatopluk moćan; pa radi toga iste godine (893.) opet se diže s vojskom na Moravsku, ali postiže još manji uspjeh od lani, jer ne samo da neopravi ništa, nego jedva iznese i sam čitave glave! Taj rat nastavi Arnulf i sliedeće godine (894.), nu i opet bez svakoga uspjeha za se. Medjutim bjaše ova godina zadnja i za Svatopluka, jer tečajem iste smrtno oboli. — Prije smrti svoje razdieli svoju državu na troje, jer imadjaše tri sina, te dade svakomu jednu čest; najstarijega pako Mojmira učini svojim pravim nasljednikom, komu ostala dva sina podloži. Pošto bi jih opomenuo na slogu, preseli se u vječnost. —

Svatoplukova smrt naniela je Moravskoj veliku ranu, koja je iste godine jošte većom postala, te je nije mogla preboljeti. — Iste godine, kada snadje smrt Svatopluka, preminu i češki knez Bořivoj, ostaviv nakon sebe dva sina Spitihnjeva i Vratislava. Sad ili nikada, pomisli Arnulf, mora Moravska pasti, te što obećanji, što darovi, mlade i neizkusne Bořivojeve sinove premami, da su god. 895. na sabor, u Reznu držani, došli i to na čelu pet čeških plemićah, te tu se izručili pod njemačko okrilje, prekinuvši savez s Moravskom; Arnulf pako jim je obećao, ako bude Mojmir, koj je nasliedio ćud otca si Svatopluka, radi toga na njih udario, da će jim biti u pomoć. To isto za Arnulfovu volju učiniše i lužički Srbljи i Slovjeni oko Labe. I tako bjaše upravo to smrtnom ranom za Moravsku, što su gore navedena tri naroda odpala.

Drugu ranu zadaše Moravskoj Magjari, provalivši god. 894. u dolnju Panoniju, koju je držao pod vladom Svatopluk, poharavši i oplieniviši svu zemlju, poubijavši mužkarce, a ženu i djecu odvedši u robstvo. Buduć jih nakon toga ratom prisilio bugarski knez Simeon, nasele se oni do srednjega Podunavja i Potisja, i tako postanu Magjari u kratko vrieme susjedi Velikoj Moravskoj. Opustošenu magjarskim divljačtvom dolnju Panoniju poslje njihova odlazka posjedne Arnulf, nehtjevši je više izručiti Mojmiru, već davši ju knezu Bra-

Digitized by Google

slavu, da s njom upravlja, i da ju brani! Tako se bješe Arnulf i Bořivojevom smrću i provalom Magjarah u dolnju Panoniju liepo poslužio, da Moravsku ponizi, budući ju tako svih prijateljah lišio, a opet izvrgao svaki čas navali surovih Magjarah!

Nu Moravska bjaše jošte čvrsta. Mojmir, vriedan Svatoplukov sin, svojim bistrim umom i predvidi njemačku lukavost, i pokori divljač magjarsku!

Budući vidio, da su poslednji ratovi izsisali svu moć Moravske, pa da opet na tako oslabljenu neprijatelj neudari, utanači odmah, čim primi vladu (g. 894.), s Arnulfom mir, nu nezna se, pod kojimi uvjeti.

Arnulf premda se kazao izvana Mojmirovim prijateljem, nosio je ipak u srdcu nenavist i radio mu o glavi! Kraj svega toga dobro je znao, da dotle Moravsku podjarmiti kadar nije, dok jedan brat drugoga pomaže; jere slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari: valjalo mu je dakle prije svega zavaditi rodjenu braću. Tu zadaću preuzè mjesto Arnulfa njegov iztočni pokrajinski grof Aribo i njegov sin Isanrich, koji su Mojmirova brata — Svatopluka mladjega — težećega i onako za vladom potajno nagovarali, neka gleda bratu si Mojmiru vladu tako oteti, a oni da će ga u tom poduzeću pomagati.

Nesmo trenoga mladića Svatopluka nije trebalo dugo nagovarati; za četiri godine nakon otčeve smrti pošto se zavadi i zarati s bratom Mojmirom, podje u Njemačku i zaište pomoć, da sbaci brata si s kneževskoga stolca.

Niemcem to dodje u horu; jer su ga i sbilja rado saslušali, te god. 898. pod zapovjedničtvom Luitbolda i Ariba provalili bavarskom vojskom u Moravsku, nu osim palenja i haračenja, većega junačtva pokazali nisu. Da pako Mojmira potlače, nedadoše mu niti odahnut, nego na iztrošena tolikimi bojevi, navale još iste zime po drugi put, ali bez uspjeha; jer Mojmir sliedeći stope svoga otca, t. j. nemoguć na otvorenom polju tolikim odoljeti, branio se iz tvrdjavah i iz gradovah. Pače proti istom bratu tako se je junački držao, da ga je lišio svake pomoći i zatvorio u njeki grad, odkuda ga njemačka vojska, koja je u ljetu g. 899. po treći krat pošla bila proti Mojmiru, jedva oslobodi i grad zapali, pa pošto tako Svatopluku više ostanka u Moravskoj nije bilo, s privrženici odvede ga u Bavarsku. Iste godine (899. dne 8. prosinca) umre i Arnulf.

U to doba Mojmir, da se proti i magjarskom napadanju osigura, prihvatiti jedinoga sredstva k tomu, a to bjaše kršćanstvo, koje narode

Digitized by Google

kroti te je nastojao o tom, da upozna Magjare s vjerom Isusovom, što mu i sretno podje za rukom, jer već do god. 900. ne malen broj Magjarah k sebi (u Moravsku) primi i po svom običaju ostriže jim glave t. j. pokrsti ih *).

Usljed tolikih ratovah ćud je Moravacah skoro sasvim odvljala; jer kada je rat, nitko nije nikomu brat, a zelježno oružje i oklopi ogvozdiše jim i mekano srdce. Moravska duševno duboko padnè; domaće svećenstvo, koje izza prvoga progonstva u zemlji preostalo bijaše, u tolikih ratovih skoro sve izginù, a odkako se morao izseliti Wiching, ostade panonska metropolija bez pastira, bez vladike. Tko da uči narod? Tko da sveti svećenike? U tako žalostnom stanju nalazila se sada Moravska! Mojmiru, koj nebjaše ne samo junak u ratu, nego i kršćanski vladar, neostade dakle drugo, van ili umoliti od njemačke vlade nadbiskupa i svećenstvo, ili se kod vrhovne glave crkve pobrinuti, da mu panonska metropolija neobudovi sasvim i da mu Moravci nebudu simo tamo bludili, kao ovce bez pastira. Prvo nehtjede učiniti; jer je i narod i on sàm mrzili njemačko svećenstvo, koje nije nikada Slovjenom prijalo, koje jih tako ljuto ujelo i toliko jim zlo na vrat svalilo. Zato se prihvati drugoga, te po svojih poslanicih, koje zaputi njegdje u sredini godine 898. ili početkom 899., umoli papu Ivana IX., da bi mu posvetio narodnoga muža za vladiku i tako uredio panonsku metropoliju.

Papa Ivan veoma se tomu uzradovà, te smjesta pošalje u Moravsku tri stožernika: Ivana naime nadbiskupa, i dva biskupa Benedikta i Daniela. Došavši ova trojica u Moravsku i osvjedočivši se o golemoj duhovnoj potrebi naroda Moravskoga, pronadju za spasonosno, da panonskomu metropoliti još tri biskupa dodaju. Stoga utemeljiše ovdje još 3 nove biskupije „u ime rimske stolice (a izmedju domaćega svećenstva) posvetiše jednoga nadbiskupa i tri biskupa suffragana.“ Nezna se žalibog, koji bjahu oti novi posvećeni biskupi i

*) Epist. epporum Germ. ad Joan. X. Kršćeni Moravci običavahu strići si vlasi za znak, da posvetivši se Bogu, odrekoše se svake poganske i svjetovne taštine. Taj običaj vladao je i kod inih Slovjenah, kako to liepo oznanuje nam barski Biskup Zmajević u svojem „crkvenom ljetopisu“, gdje veli: „Jere taka bješe ljubav, kojom Mihajlo, bugarski kralj, ljubljaše Petra apostola sveto sjedalište, da njeki dan, budući od njega govorenje učinjeno, svojiem istiem rukama kose s glave odreza, i pred sviem pukom poklisaru apostolskomu prikaza govoreć: da znadu Banovi i puci Bulgarie, kako ću ja od sada u naprieda nakon Boga sv. Petru i njegovim nastavnikom vazda vierna sluga biti.“

Digitized by Google

gdje jim bjaše stolica. — Takovim dakle načinom dobila je Moravska po drugi krat od rimske stolice domaću narodnu crkvenu vladu, te su se sada, što je bez svake sumnje, i Methodovi učenici slobodnije mogli kretati, a i slovjensko bogoslužje imalo je opet uzkrsnuti.

Ali ta stečevina bila je njemačkom svećenstvu trn u oku. S nakanom, da Moravce te stečevine liše, sastanu se njegdje u proljeću god. 900 njemački biskupi pod predsjedničtvom Theotmara, soligradskoga metropolite, u sabor, na kojem sastave na papu Ivana molbenicu, ili bolje tužbu, skroz i skroz punu nenavisti i sebičnosti, mržnje dà i laži, moleći ga, da tu moravsku hierarkiju dokine.

Da se čitatelj bolje ubaviesti, na kako je zavela strast cieli njemački episkopat, predočujemo mu evo iz njihove pritužbe njeke ulomke. „Odlukami predšastnikah vaših — piše papi njemački episkopat — i naukom sv. otacah podpunoma smo upućeni, da nam se valja u svih naših tegobah i protivštinah obraćati na rimskoga papu, da se, što spada na uzdržanje jedinstva i na čuvanje stege, nikakovom zloporabom neoskvrne, već po istomu kao po najvećoj vlasti da se rieši. Na nikakov način nemožemo vjerovati, premda prisiljeni svaki dan slušamo, da bi od one svete i apostolske stolice, koja je mati naše svećeničke časti i vrelo kršćanske vjere, proteći moglo štogod protuzakonita .... pa ipak dodjoše — kako sami raztrubiše — tri pobočni vaši biskupi, naime Ivan nadbiskup, Benedikt i Daniel biskupi u slovjensku zemlju, poimence Moravsku, koja kraljem našim i puku našemu, kao i nam sa svojimi žitelji podvržena bjaše tako glede crkovnih stvarih (tam in cultu christianae religionis) kako i glede danka (in tributo), što nam ga davahu od svoje imovine; jer po nami najprije bjahu (u vjeri) podučeni i od poganah postadoše kršćani. Toga radi pasovski biskup, u kojega biskupiji žive puci one zemlje, odmah u početku njihova kršćanstva, kada mu se hćelo il kad mu dužnost nalagala, bez svake je zaprieke tamo hodao, držao sabore tako s njimi kako i sa svojimi ondje obitavajućimi zemljaci, i što je imao učiniti, punovlastno ovršio je sve, a nitko mu se nije opirao. Isto tako i naši grofovi, koji s onom zemljom graniče, držahu ondje svoje skupštine, i izpravljahu, što je bilo za izpraviti, pobirahu porez (tributa), pa nitko im se nije protivio, sve dotle, dok nepočeše napastju vražjom zavedeni (Slovjeni) na kršćanstvo mrziti, pravicu gaziti, oružjem navaljivati i tako se žestoko opirati, da nije bilo ni biskupu ni propovjednikom slobodno k njim ići, nego su po svojoj volji radili, što im se htjelo. Sada pako,

Digitized by Google

što nas jako boli, te nevjerovatno nam se čini .... da je upravo od apostolske stolice nješto takova izašlo, što je do sada nečuveno, što niti crkovni zakonik nedopušća, kako bi se naime jedna crkva razkolila. Jedna bo je biskupija u pet razdieljena*). Nadošli bo višerečeni biskupi u vašem imenu, kako sami razglasiše, redili u jednoj te istoj biskupiji jednoga nadbiskupa i tri biskupa suffragana bez znanja nadbiskupova i privoljenja onoga biskupa, u kojega se biskupiji bavili se jesu." Da je pako to postupanje poslanikah papinih protuzakonito, a posvećenje nevaljalo bilo, nastojavahu dokazati iz XX. i LXV. članka sabora afrikanskoga, zatim iz odlukah (decretis) XV. i XLIX., pape Lava, i iz XVII. odluke pape Celestina.

Iz prvoga ulomka te poslanice mogao je opaziti čitatelj, kako je njemački episkopat javno zaniekao, da bi ikada obstojala panonska metropolija, (koju je Hadrijan uzkrisio, za koju se Metod s Niemci borio, i za koju je netom Ivan VIII. bjelodano dokazao, da nepatri njemačkoj crkvi, već da mora imati svoga nadbiskupa); veleć, da je Moravska vaviek stojala pod pasovskom biskupijom, nu samo ne ono vrieme, „kad su Slovjeni, napastju vražjom zavedeni, počeli na kršćansku vjeru mrziti, pravicu gaziti itd.", ovdje mučke i ne bez grdne klevete označiše dobu, kad je Metod — za njih krivovjerac, razbojnik, tat i najamnik urinuo se silom u stado bivše pasovskoga biskupa.

U drugoj strani svoje pritužbe izviešćuju papu ovako: „Predšastnik Vaš (Ivan VIII.) na molbu kneza Svatopluka (Zuentibaldo duce impetrante) posvetio bjaše Wichinga za biskupa; nu taj nebješe podnipošto poslan u onu staru pasovsku biskupiju, nego k njekomu istom pokrštenomu puku, koga si je knez sam oružjem podložio i prisilio, da od poganah postanu kršćani **)."

Dalje zatim u svojoj pritužbi njemački biskupi odgovaraju na tužbe, kojimi jih isti Slovjeni pred papinskimi poslanici krivcî učiniše, da nemogu najme ovi s Franki i Alemani (Niemci) u slozi živjeti. Ali biskupi svu krivnju bacaju na Slovjene, „jer kada bi kršćanstvo počelo jim omrazno postajati, i što je najviše, propi-

*) Bavarski su biskupi to lasno mogli napisati, jer po njihovom mnienju Moravska nije nikad imala svoga biskupa, već je spadala na pasovskoga; a pošto bi sada u Moravskoj papini poslanici posvetili nadbiskupa i ustrojili tri nove biskupije tako su po njihovom iz jedne biskupije (pasovske) načinili pet, (četiri naime u Moravskoj i pasovsku k tomu, jest pet).

**) Ovdje mučke razumievahu Njitransku biskupiju.

Digitized by Google

sani danak kraljem našim (njemačkim) i njihovim starješinam neplaćati, povrh toga ratom se groziti, i naš narod proganjati, izleže se buna (ovdje mišljahu valjda pobunu Svatoplukovu proti Rasticu) medju njimi. Pa buduć, proti ustašem silu upotriebiv, u istinu jih pokoriše (njemački kralji), toga radi imaju pravo tražiti od njih pokornost i danak, te htjeli oni (Slovjeni) ili nehtjeli, jer će se morat pokoriti našemu kraljevstvu. Česa radi treba Vam dobro promozgati, i razborito raditi (quapropter oportet vos ab alto speculari, et moderaminis temperiem prae omnibus tenere), da se nebi gorja stran ojačala, a bolja oslabila.“ Što je drugimi riečmi značilo, neka dobro pazi, da nebi Slovjene ojačio, a Niemce oslabio. Dalje zatim nastoje dokazati, da već iz istoga naravskoga gledišta Slovjeni moraju biti njihovi podanici „pošto praotci našega prejasnoga gospodara Ljudevita, cari i kraljevi polaze od prakršćanskoga (christianissima) naroda franačkoga; moravski pako Slovjeni od poganah i bezbožacah. Oni carskom snagom skupnovladu (rimsko carstvo) uzvisiše, ovi sniziše. Oni kršćansko kraljestvo ukriepiše, a ovi oslabiše. Oni su od cieloga svieta dobro paženi, ovi se sakrivaju po skrovištih i gradovih. Onih savjetom apostolska se stolica usrećila, ovih progonstvom kršćanstvo plače.“ Te pošto sa svom snagom nastojahu pobiti prigovor, da nebjahu u nikakovom savezu s Magjari, koje je Arnulfo pozvao proti Moravcem, usuprot svu krivnju bacaju na Slovjene, „koji jur od više godinah čine bezzakonje, što ga nam pripisuju. Oni bo ne malen broj Magjarah uzeše k sebi, te poostrigav im glave, kao što svojim nadri-kršćanom (pseuduchristianis) običavaju, poslaše jih na nas ostale kršćane, i tako nadošavši njeke zarobiše, njeke umoriše, njeke gladom i žedjom u tamnicah pogubiše, nebrojene pako odpraviše u zatočenje, a plemenite ljude i žene povedoše u robstvo, — crkve božje popališe, a sve sgrade uništiše, tako da u čitavoj Panoniji, našoj najvećoj pokrajini, neima niti jedne crkve, što Vam pripoviedati mogu i Vaši poslanici, ako hoće istinu kazati, koliko su danah putovali, nevideći ničesa do opustošenih zemaljah.“ Dakle Moravci su nahustili Magjare, da provale u Panoniju, a neznaju jadni njemački biskupi, da su baš tom provalom u Panoniju najviše štete nanieli Magjari Moravcem, jer su isti izgubili Panoniju iz svoga zemljopisa a Magjare dobili za susjede. Najposlje, pošto su Slovjene i radi nasrtajah magjarskih u Italiju okrivili, i kako se neće da pomire s Niemci, obznanjuju papi, da nebi povjerovao svakomu, koj Njemce sumnjiči, nego da se dade u takovoj sgodi izviestiti ili kroz svoga ili kroz njihova poklisara. Napokon da sklone papu na uslišanje

Digitized by Google

njihove molbe, naime da dokine, što je u Moravskoj odredio, dok je još vremena tomu, kažu: „po cieloj Njemačkoj i Koruškoj zavladala je obća žalost i tuga, što se razkolilo jedinstvo crkve (njemačke, uredjenjem novih biskupijah u Moravskoj i posvećenjem novoga nadbiskupa). Jest bo jedna biskupija, kako jur napomenusmo, razdieljena na pet čestih — te se nadaju — da će pravednost (papina) udušiti, što je vrag osnovao putem lukavih Slovjenah.“

Da pako ta njihova bezbožna poslanica bude na njeki način obćom njemačkom, umole Hatta, mogučkoga nadbiskupa, neka bi i on o tom izviestio papu. Hattu nije trebalo što takova dvaputa reći, on preteče svojim pismom i iste Soligradjane. Smisao njegove poslanice nije se ni za dlaku razlikovao od soligradske; on nieče metropoliju panonsku, nepriznaje Metoda, a usuprot tvrdi, da je Moravska spadala, i da ima opet spasti pod pasovskoga biskupa. „Bavarski biskupi — tako se u njegovoj poslanici, koju upravi na papu, veli — potužiše se pred nami, kako se Moravci, buntovnici proti franačkoj vladi, tim hvališu, što su se od nje odciepili, i ponose se, što su usljed povelje počašćeni Vašim posebnim metropolitom; mi pako znamo, da nije kod njih nikada bilo nadbiskupske stolice, dapače oni su i bavarskoj državi i biskupiji podložni bili; . . . pa u ovoj gorkosti, kako već mnogi misle, doći će i do krvi.“ Najposlje moli papu, da prije, nego dodje do sraženja, opomene „neka napokon upoznaju, kojoj vladi imadu se pokoriti, pa ako jih Vaša opomena nebi popravila, hoće oni ili neće, skučit će vrat pod franačku vladu!“

Ala liepoga dokaza i svjedočbe njemačkomu svećenstvu one dobe, kada je imalo za pastire takove osobe, koje istu vidivu glavu namjestnika Isukrstova nestidiše se javno lažmi obasuti, i koje je povjestnicu na ruglo stavilo! Niti svećenstvo nije moglo biti bolje, pošto riba od glave smrdi, a kakav bjaše puk?

Ivan IX. nije se sklonuo niti na molbe bavarskoga episkopata, a još manje prepao se grožnjah njemačke crkve; on ostà vjeran svojoj odluci. Videći sada njemački biskupi, da na takov način lje neuspješe svojom tužbom, a oni odluče i sami izvojevat si tu bogumrzku želju, te hoćeš, nećeš, pokorit ipak Moravce pod svoje kraljestvo. Liepa im se za to prigoda pruži i prije reda. Godine bo 900 provalila bavarska vojska u savezu s Česi u Moravsku, i tu je tri tjedna robila, ali joj dalnje pustošenje presjelo; jer Magjari, dok se je njemačka vojska zadržavala u Moravskoj, upotrebivši dobro tu

Digitized by Google

sgodu, provališe u iztočnu marku, gdje no opljačkaše mnoga mjesta, a nakon toga spustiv se opet u dolnju Panoniju, tu se i nastane, te tako postanu susjedi Niemcah.

Susjedstvo Magjarah nebjaše baš povoljno ni za Niemce ni za Moravce. Jedni su u drugih trebali pomoći, ako su hćeli osigurati se proti navalam magjarskim; iz toga indi jedino uzroka sklopiše god. 901. u Reznu po svojih poslanicih Moravci primirje s Niemci, nu pod kojimi uvjeti, nezna se. Da se pako taj mir učvrsti, poslan bjaše od njemačke stranke pasovski biskup Rihar i knez Ulrik Marahaha u Moravsku, neka kneza Mojmira i velikaše mu prisegom obvežu, da će taj mir onako držat, kako je u Bavarskoj utanačen. Njeki pisci *) na temelju toga poslaničtva zaključuju, da je tim ne samo neodvisnost moravske crkve, već i slovjensko bogoslužje smrtni udarac zadobilo. Drugi pako **) dokazuju, da pošto bi se jedino iz nužde, i to od straha pred Magjari obje stranke pomirile, da je jedna i druga stran imala popustiti. A to, što je pasovski biskup pošao u Moravsku, ni najmanje nevojuje za odvisnost moravske crkve od pasovske biskupije, pošto bi Rihar mogao onamo ići i kao kraljevski povjerenik. U toj dvojbi, neka si čitatelj odabere, što mu se vjerojatnije uzvidi.

Česa se Niemci i Slovjeni uzbojaše, to im baš dodje. Magjarom nije se dalo u dolnjoj Panoniji mirovat, pa tako provaljivahu sad u Korušku, sad u Istriju i Italiju, dapače i god. 902. u Moravsku; ali pošto ih hrabri Mojmir suzbije, udariše oni s podvostručenom silom udarahu tim jačje nanj, i tako udarac za udarcem, bol za bolju postiže Moravce u toliko, da su njegdje 905.—6. g. divlji Magjari uništili ponosite tvrdje i čvrste gradove, porušili crkve, pomorili duhovnike i Moravsku zauzeli. Tako je moravska dospjela! Mojmir ako nije ovo vrieme, a to je za stalno umro god. 907., kada su kod Požuna porazili Magjari sdružene kršćanske vojske.

Napomenuti mi valja, da je prigodom ovih navalah (892—907.) stanovničtvo moravsko bježalo, kako Konstantin Porphir. napominje, najviše u Hrvatsku. „Magjari, piše on, provalivši u Veliku Moravsku, njejne stanovnike proćeravši, nastane se ondje . . . a štogod je preostalo pučanstva (moravskoga) razpršilo se i pribjeglo k bližnjim susjedom naime k Bugarom, Turkom, Hrvatom i k drugim narodom.“

*) Ginzel, Geschichte der Slaven-Apostel p. 101.
**) Rački Viek i djel str. 400.

Digitized by Google

Šafařik polaže ovdje osobitu važnost na ime „Hrvatah.“ „Sjegurno bo, veli on, bježaše sviet iz Panonije većinom u Hrvatsku i Dalmaciju, kao prigodom navale mongolske, od neprijatelja dalje, a ne proti njemu put iztoka.“ Tom prigodom donieli su i Moravski svećenici slovjensko bogoslužje u Hrvatsku, kako ćemo saznati iz sliedeće glave.

Što se još nješto malo Velike Moravske iztrgnut dalo iz magjarskih rukuh, to se pridruži od ono doba českoj zemlji, i to je današnja kneževina Moravska. U duhovnih stvarih pako, spadao je taj dio najprije pod Reznansku biskupiju, a pošto bi god. 973. utemeljena biskupija u Pragu, tad bi opet izručen toj biskupiji. Nu god. već 1073. utemeljena bi u Holomucu (u Moravskoj) vlastita biskupija, koja bude god. 1777. povišena na nadbiskupiju, dočim istoj bude podčinjena biskupija u Brnu.

Digitized by Google

Glava II.

Slovjensko bogoslužje u Hrvatskoj.

Prem je sve i znojem okvašen bio zasad slovjenskih apostolah, slovjensko naime bogoslužje, to je ipak po smrti sv. Metoda u Moravskoj i Panoniji okržljavio, pa premda su mu i zadnje ostatke početkom desetoga stoljeća kopita magjarskih konjah satrla, to ipak usprkos svemu tomu nije strunuo; jerbo nadje bolju i blažju zemlju u Hrvatskoj, gdje se pokraj tolikih protivštinah još i dan današnji njeguje. Nu prije nego nacrtam sretne sgode i nesgode slovjenskoga bogoslužja u Hrvatah, lagljega shvaćenja radi predočit ću u kratko, kako je za ono vrieme, kada je još crni mrak poganstva i neznabožstva prikrivao gotovo sve europejske zemlje, spasonosna luč svete vjere u onoj zemlji, koju su kašnje Hrvati naselili, ne samo prosinula, nego ju upravo obasjala žarkim svjetlom.

Najstariji crkovni pisci pripoviedaju, kako je prigodom diobe Apoštolah sv. Luki osim Liburnije i Istrije naznačena Dalmacija, da u njoj najprije naviešta sv. vjeru Propetoga *). Sv. pako Pavao, sàm o sebi veli, „počamši od Jerusolima i na okolo tja do Ilirije napunih svako mjesto evangjeljem Krstovim **).“ Stara predavanja

*) Epiphanius veli: Lucae praedicandi Evangelii munus est creditum, idque primum in Dalmacia.

**) Poslanica Rimlj. p. XV. r. 17. — Nestor najstariji slovjenski pisac (1056—1116) pripoviedà: tu bo est Iljurik v egože dohodil apostol Pavel. Pod imenom Ilirika razumievala se zemlja medju jadranskim morem, i riekami Rašom (Arsija u Istriji), Bojanom, Drinom i Savom.

Digitized by Google

navadjaju sv. Petra u Podunavju, zatim sv. Jakova, Andriju i Matu *); a napokon o sv. Marku pripoviedaju, da se je trudio u Liburniji, Istriji i Dalmaciji **).

Sjeme kršćanske vjere, što su ga sami apoštoli posijali, na brzo je niklo, uzbujalo i pod neumornom njegom viernih njihovih učenikah na skoro krasnim cvietom procvalo i obilatim plodom urodilo. Slava u tom ide sv. Klementu ***), Apolinaru, Epenetu, Androniku ****), te Titu †) i Hermi ††). Ovi viestnici spasa neumorno su radili u vinogradu Gospodnjem, te njihovim nastojanjem rieč božja osobito u Dalmaciji tako se razprostrla i učvrstila, da je sv. Petar svoga učenika Dujma imenovao biskupom u Solinu, glavnom gradu Dalmacije. Dujmo je prvu crkvu ondje sagradio i tu je g. 107. svojom krvlju zasvjedočio istinu Isukrstova nauka. Trideset godinah po njegovoj smrti, izza kako je rimski consul P. Cor. Scipio Nasica razorio Dumno (Dalminium) — odkuda poteče i ime Dalmacije †††) — prenešena je odatle i stolica dalmatinskih vladaocah u Solin, ležeći uz zatok jadranskoga mora. — Bjesnilo rimskih carevah, što no je višeputah poharalo tako liepo cvatuću crkvu solinsku, ipak nije moglo nikako izkorjenit je, jer krv mučenikah bjaše sjeme novih kršćanah! A uz napredak kršćanstva, odkako je naime Konstantin Veliki znak sv. krsta stavio na krunu si te kršćansku vjeru zakrilio, podigao

*) Farllati Illir. sacr. T. I. p. 235, 249, 254 et seq.

**) Za njega jošte kažu, da je utemeljio oglajsku (Aquilea) crkvu. Budi ovdje mimogred rečeno, kako njeki domaći povjestnici prisvajaju sv. Marku apoštolsko djelovanje i u istom Zagrebu. U njekoj pravdi, što ju imao kaptol zagrebački s gornjim gradom čita se: S. Evangelistae Marci Patroni nostri, cujus evangelica Praedicatione Salvatorem Christum primum cognovimus .... ut precibus divinas placaret iras, per Sanctum intercedendo Patronum, qui Deo nos genuit per Evangelium ....; Thom. Mikloušić u svojem „izboru dugovany“ na 30. str. piše, „da sv. Marko nazvešćal je na istom mjestu, gdje je sada Gerčka Gorica (Greč) u Zagrebu. Zatim i cirkva na čast sv. Marka podignjena je.“

***) Za ovoga govore, da je utemeljio crkvu osiečku (Mursia), beogradsku (Singidunum), i sredačku (Sardica u Maćedoniji).

****) Epeneta i Andronik bjahu, kako se pripovieda, prvi sriemski biskupi.

†) Sv. Pavla posl. II. Timoteju gl. 4, r. 10.: „Tito je otišao u Dalmaciju.“ — Eusebius lib. III. c. 4. ima: Titus in Dalmatiam abiit, ut illam provinciam regeret.

††) Herma bjaše učenik sv. Pavla. Farl. I. 394. „Hermen Dalmatiae apostolum fuisse, et Episcopi officio apud Dalmatas functum esse, nemo adhuc, quod ego sciam, in controversiam vocavit.“

†††) Strabo l. VII. „Dalminium magna urbs, unde genti nomen, eam urbem Nasica exiguam fecit.“

Digitized by Google

se i Solin na vrhunac svoje sreće. Za dva sata hoda pružao se uz more i bio je velik kao polovina Carigrada, a urešen svakom ljepotom. Ali mu nehjaše sudjeno, dugo sprovadjati svoje danke, jer mu u prvoj polovini VII. vieka slava dospjela.

Obri naime ili Avari, koji su početkom sedmoga stoljeća zapoviedali nad mnogobrojnimi puci izmedju Alpah i Podunavja, oko 630. god., dok je iztočno carstvo vojevalo proti perzijskomu kralju Chosri II., predju Dunav, potuku rimske straže, što bjehu radi njih ondje namještene, krenu zatim oružanom rukom proti jadranskomu moru i provale u Dalmaciju. Ovdje nalazeća se iztočno-rimska vojska, budući preslaba, da se opre tim divljakom, zakloni se sa suplemenim stanovničtvom u jake tvrdje. Tom prigodom osvojivši Obri Solin, poravnaše ga sa zemljom. U to doba propade i crkva solinska, poginu biskup Theodor (Božidar), vierno stado pako neimavše pastira raztrka se kojekuda; što nije uteklo, to je pod obarskimi mačevi smrt našlo. Isti udarac stiže i ostale gradove po Dalmaciji; jedini Zadar, Trogir i Dubrovnik te otoci Osor, Krk i Rab, budući utvrdjeni i providjeni rimskom posadom, sačuvaše se. Obri pako, „videć kako je krasna ta zemlja, naseliše se u njoj .... te malo po malo od to doba počeše robiti, na Rimljane u ravnini i po brežuljcih stanujuće napadati, i mjesta im osvajati *)“; i tako su svu Dalmaciju osim više naznačenih gradovah i otokah posjeli. Medjutim je Obrom to osvajanje brzo i presjelo!

Heraklij, iztočno-rimski car (610—641), premda održao mnoge pobjede nad Perzi i sklopio s njihovim kraljem povoljan mir, nije se ipak kraj svega toga usudio napast na Obre, da jim svoje zemljište otme, jer su mu silni ratovi izsisali moć carstva. Ali da se ipak rieši tih krvožednih stanovnikah, koji su mu dan na da opasniji postajali, poče se ugovarati s vodjami Hrvatah, koji su tada stanovali za gorami Tatrami u današnjoj iztočnoj Galiciji u Veloj ili Velikoj Hrvatskoj, da će jim sve zemlje pokloniti, koje Obrom otmu, ako su voljni u njih nastaniti se, i biti kao njegovi podložnici.

Hrvati primiše ponudu! Godine 634. „jedno koljeno istih, petero naime braće, Kluk, Lovel, Kosnec, Muhol i Hrvat, te dvie sestre Tuga i Vuga sa svojimi puci krenu u Dalmaciju, gdje nadju Obre. Medju Hrvati i Obri porodi se tada višegodišnji rat, dok napokon nepobiediše Hrvati, te Obre stranom potukoše, stranom sebi

*) Const. Porph. de Adm. Imp. c. 29. 30. 42.

Digitized by Google

podčiniše.“ Taj rat mogao se je svršiti tako oko god. 639, ako ne i što kašnje.

Hrvati, pobjedivši Obre, naseliše zemlju od rieke Cetine *) pram Vrbasu i Savi, zatim uz ovu rieku, do mjesta, gdje utiče Una u nju, a odavle preko Slunja k Senju **).

Tu svoju novostečenu zemlju podieliše na jedanaest županijah i jednu banovinu, kojoj opet pripadahu tri županije. — Gradove pako Dubrovnik, Trogir i Zadar s njihovim okolišem, te otoke Krk, Rab i Osor, što jih Obri zauzeli nisu, Hrvati ni netaknuše. Ovi su (gradovi i otoci) sa žiteljstvom rimskim ostali pod vrhovnom političnom i vojnom upravom byzantiskoga proconsula ili stratega, stanujućega u Zadru, plaćali godišnji porez u Carigrad, i na carsku zapovied davali za rat u pomoć mu njeki broj brodovah i mornarah; u ostalom upravljahu se posvema slobodno po domaćih zakonih; a zemlja im slovila imenom „*byzantinska Dalmacija.*“

Hrvati su se u svojoj novoj domovini tako brzo pomnožili, da ih nije mogla zemlja suzdržati; toga radi „njeki dio onih (Hrvatah), koji sidjoše u Dalmaciju, oddieli se, te zauzme Ilirik i Panoniju.“ Tim izselenjem nastade nova Hrvatska, koja se protezala od zapada, počamši od rieke Raša u Istriji, prama vrelu Kupe, uz Sutlu do Drave, zatim prediel medju ovom riekom i Savom. U ostalom graničila je s prvanjom Hrvatskom, koju (da se u pripoviedanju bolje razumijemo) nazovimo „*dalmatinska Hrvatska*“, ovoj novijoj pako dajmo ime „*posavska Hrvatska.*“ Obije dakle Hrvatske bile su prave sestre; u obijuh bo obitavahu Hrvati jedne krvi i jezika, nu jedna od druga bjaše sasma neodvisna. Svaka osebice imala je svoga velikoga župana, koj je dakako stojao pod vrhovničtvom byzantinskoga cara, za kojim (županom) u dalmatinskoj Hrvatskoj sliedio je ban kao upravljatelj triuh županah, a za ovim ostali župani ***).

Upravo njekako u isto vrieme, kad su Hrvati skršili obarsku moć u Dalmaciji, zasjeo je stolicu sv. Petra Ivan IV., rodom Dalmatinac iz Solina. Nesretan udes svojih zemljakah i propast rodnoga si grada neugodno dirnù ovoga papu, koj, hoteći domorodcem si pomoći, — jer je rimska crkva vaviek smatrala Dalmatie kao svoje

*) Rieka Cetina bjaše medjom samo uz more, dočim u kopno protezala se Hrvatska izpod Cetine i prama jugo-iztoku u današnju Hercegovinu.

**) Rački Viek i djel. str. 24.

***) Šafařik Staro. str. 680; Rački Viek i djel str. 25.

Digitized by Google

prvorodjene sinove, a njihovu zemlju kao polje natopljeno i znojem i krvlju svojih učenikah, — pošalje god. 640. opata Martina s mnogo novacah i srebra, što bjaše kojekuda sabrao, u opustošene prediele Istrije i Dalmacije, da zarobljene kršćane odkupi, siromašne pomogne, i sv. tjelesa mučenikah, koja su u solinskoj crkvi počivala, od očitoga pogrdjenja sačuva i u Rim ponese. Čim se je u Rimu prosuo glas obarskoj ob sili, ujedno se je i saznalo o dolazku Hrvatah, pozvanih od Heraklija proti Obrom i kakó ovi novi došljaci pobjediše ih. Stoga je vjerojatno, da je papa, brineći se za duhovno spasenje ovih došljakah, uz druge naloge izručio opatu Martinu jošte i to, da nastoji (Hrvati naime) privesti na sv. vjeru te nove i zakonite naselnike rodnoga si mjesta *).

Opat Martin podje u Dalmaciju, gdje mu je sve išlo po volji, samo jedini njegov trud oko pokrštenja Hrvatah ostade jalov. Zašto se Hrvati odmah pokrstili nisu, imamo uzrok tražiti jedno u tom, što su još imali sveudilnja čarkanja s Obri, a drugo treba nam na um uzeti, da i istomu Martinu bjaše potrebno temeljito znanje hrvatskoga jezika (kojega on imao nije), da jasno dokaže poganskomu hrvatskomu narodu istinu nove vjere, i da ga osvjedoči o nevaljanosti poganstva, primljenoga od otacah svojih. Možemo istina reči: moguće je, da se je Martin ovdje ili ondje oglasio Hrvatom, te priveo na pravu vjeru koju tu hrvatsku dušu, nu cieli narod, nije nikako! Nastaje dakle pitanje, kada i kako se pokrstiše Hrvati?

Izza dovršena rata medju Hrvati i Obri povratiše se solinski gradjani u svoj zavičaj, ali nadju mjesto rodnoga si grada samo gomilu kamenja, pa videći, da jim tu više neima stana, presele se u bližnji grad, što ga je bio oko god. 304. car Dioklecijan, dva sata od Solina, za sebe sagradio. I tako postà Spljet **).

Nastaniv se Solinci u Spljetu „počeše malo po malo sa Slovjeni (Hrvati) obćiti, s njimi poslove voditi, ženiti se, dà s istimi se i sprijateljivati ***). To bjaše prvi povod, te se Hrvati malo po malo upoznaše s počeli kršćanstva. Solinci dakle bjahu prvi vjerovjestnici za Hrvate! Tim se jedino načinom Rimu — koj nije nikako mirnim okom mogao gledati to hrvatsko neznabožtvo — liepa sgoda

*) Assemani Kal. Eccl. Univ. T. IV. 292. Ginzel Geschichte der Slaven-Apostel str. 113. i ini.

**) Ime gradu Spljetu izvadjaju njeki iz rieči: Salonae palatium laetum (S. PA. Laetum).

***) Thom. Arch Hist. Salon. c. X.

Digitized by Google

pružila, Hrvate opet pozvati u krilo sv. crkve. Stoga Ivanov nasljednik, papa Martin I. (za koga njeki misle, da je taj bio onaj isti opat, što no ga poslao Ivan IV. u Dalmaciju) god. 649. odašlje popa Ivana Ravenjanina, da putujuć po onih stranah svojim naukom pridigne stablo kršćanstva, posječeno obarskim divljačtvom. U tom poslu bjaše Ravenjanin sretnije ruke od njegova predšastnika opata Martina; jer ne samo, što se kršćani urodjenici u vjeri utvrdiše, već i isti Hrvati ganuti njegovim propovjedanjem zaželiše odbaciti skvrnu poganstva.

Premda su Hrvati na jug zašli, ne da poraze države, nego da jih od gvozdenoga jarma oslobode, ipak kraj svega toga vrlo se jih Carigrad zazirao, da nebi oni kao pogani sbacili sa sebe gospodstvo njegovo, dà i na njega udarili. Ne malu je stoga radost kod carskoga dvora prouzročila viest, da su Hrvati spremni staru svoju poganskú bludnju utopit u sv. kršćenju. A da se kršćanstvo i pospješi i utvrdi kod Hrvatah, umoli car Heraklij Konstans (642—668) po svojih poslanicih rimsku stolicu, da pošalje onamo svećenike, izmedju kojih da bi se odredio nadbiskup, biskup i djakoni, da pokrste Hrvate.

Papi Martinu dodju u dobar čas Heraklijevi poslanici s ovom molbom, i on, komu Ravenjanove zasluge nebjahu tajne, da ga za trud nagradi, pozvav ga ú Rim, posveti ga za nadbiskupa, „jer nakon razora grada (Solina) u crkvi solinskoj nebjaše biskupa“; izvan toga naimenuje ga svojim poslanikom, i, pridruživ mu popovah i djakonah, pošalje ga, neka „putujuć po Dalmaciji i Hrvatskoj spasonosnimi opomenami kršćane podučava.“

Ivan Ravenjan je svoj naputak slavno izvršio. Buduć pako da u propalom Solinu prvo stolne crkve nije bilo, to bude njegovim nastojanjem nadbiskupska stolica prenešena u Spljet, ležeći i onako u području grada Solina. Taj novi spljetski nadbiskup prenese takodjer na spljetsku crkvu sva prava i povlastice, što ih je njekoć uživala nadbiskupska crkva u Solinu; stoga u najstarijih listinah i spomenicih spljetski nadbiskupi, pridržav si isto staro ime, zvahu se često „solinskimi nadbiskupi“, a spljetska crkva „solinskom crkvom*).“ Hram poganski u Dioklecianovoj palači, posvećen bogu Jovi, pretvori Ivan u crkvu bl. D. Marije, te u nju prenese iz Solina tjelesa sv. Dujma i Anastasija.

---

*) Sr. dipl. Trpimiri an. 852. — Reg. Joannis VIII. ep. 197 p. 76. an. 879. i ini mnogi.

Digitized by Google

Tako se dakle medju 642—668. god. pokrstiše Hrvati. Nu ipak kraj svega toga bilo ih je dosta, koji su voljeli ostati u tmini poganstva, nego li luč sv. vjere primiti. Ali Ivan, taj neutrudivi nadbiskup, da i ove dovede u svoje stado „hodajuć po Dalmaciji i Sloveniji (Hrvatskoj) obnavljao je crkve, posvećivao biskupe, namješćivao župnike, pa malo po malo neuki narod priveo na vjeru kršćansku.“ A što mu je osobito išlo u prilog, bjaše mir, koga god. 678. Konstantin Pogonat utanači ne samo s Obri, već i sa svimi puci, obitavajućemi prama zapadu. Rimu nebjaše dosta, što je samo Hrvate pokrstio, nego buduć po kršćenju stupiše u obćinu s prosvićenimi narodi, dade im papa i njeki ustav ili zakonik, koga da se drže i po njem vladaju, kako nam to pripovieda Porphirogenet: „Ovi pokršteni Hrvati nežele ratovati s tudjinci zato, što su primili njeku naredbu ili ustav od rimskoga pape, koj je pod Heraklijem, rimskim carem poslao, jim svećenikah i pokrstio jih; Hrvati su se pako po kršćenju zavezali i vlastoručnim pismom poklonjenim sv. Petru apoštolu zakleli, da neće nikada na tudju zemlju oružjem navaliti, pače da će sa svakim mirovati, koj bude na miru; a u izmjenu prokune papa svaku tudju silu, ako kada bude na njihovu zemlju navalila i proti njim ratovala, da će za njih vojevat i osvetit ih Bog, podajuć im pobjedu sv. Petar, učenik Isusov.“

Napomenuo sam malo prije, da se je jedan dio Hrvatah odciepio od jednokrvne svoje braće, pošao pram sjeveru, te zasjeo zemlju medju Savom i Dravom, koju zemlju imenovasmo „posavskom Hrvatskom.“ Jesu li se i ti posavski Hrvati u isto doba pokrstili, kada i braća jim u Dalmaciji, vrlo se dvoji; pošto nisu imali nikakova sriedišta, odkle bi kršćanstvo razpružit se moglo. Biskupijah bo u gradu Cibalisu (Vinkovcih) i Mursi (Osieku) davna je nestalo, a Sisačka*) imala je propasti u hrvatsko-obarskom ratu; metropolija pako sriemska dočela se još god. 582. a djelateljnost solinske crkve nije se mogla pružit preko Velebita. Vjerojatno je, da su se posavski Hrvati s kršćanstvom upoznavali, kao i susjedi im Slovjenci trudom oglajskoga**) svećenstva.

---

*) Sisak (Siscia), prastari rimski grad i sjelo Correctora Savije, proslavio se početkom IV. stoljeća svojim biskupom-mučenikom Kvirinom, koga na zapovied Maxima načelnika panonskoga utopiše kod Sabarije. Nakon njega sačuvala nam povjest do uzmaka prve polovine VI. stoljeća, pet biskupah, nu o daljnjih spomenici šute.

**) Oglaj (Aquileja), grad u kneževini Goričkoj i Gradičkoj na vodovodu della Vergine, skopčan je brodonosnim kanalom Anfora s jadranskim

Digitized by Google

Nu kada su obje Hrvatske, Dalmatinska naime i posavska, od god. 803. podpale pod franačku vladu, — jer odviše slabo byzantinsko carstvo štitit ih nije moglo — to franački kralj Karlo Veliki, (771—814) koj zaželi, da ga i krst onuda sliedi, kuda je dopro sa svojim mačem, pošalje u osamljenu posavsku Hrvatsku mnogo njemačkih svećenikah, da i oni predobe posavske Hrvate za Isukrsta. Nu njihovo propoviedanje neprihvati se srdca hrvatskoga, jer su ti vjerovjestnici jedino iz puke sebičnosti k njim dolazili, te što jih s jedne strane nastojahu upoznat sv. vjerom, tlačiše ih s druge strane sa svojim nesnosnim gospodstvom, skupošću i okrutnošću franački poglavice na toliko, da im je morao i dodijati najplemenetiji dar t. j. sv. vjera. Franki uzimahu veći obzir na plaćanje poreza, nego li na obraćenje puka, dapače i one, koji su povjerovali, preziraše, te hlepiše jedino za novcem *). Ali ipak kraj svega toga milosti jedino božjom obratiše se i ovi nevjernici; i tako se u prvoj polovini IX. vieka dovrši pokrštenje Hrvatah.

Za vrieme velikoga župana hrvatskoga Mojslava (827—839) postane dalmatinska Hrvatska, koja se od Cetine protezala bar do Save, prilično samostalnom državom, te je franačko gospodstvo više po imenu priznavala, nego li u stvari. U to doba Hrvati, da im se laglje u rede crkovni poslovi, a spljetska nadbiskupija bjaše nedostatna za toliku državu **), umoliše rimsku stolicu, da bi im podielila vlastitoga biskupa, koj bi bio s istom u neposrednom općenju. Pravedne želje Hrvatah sasluša rimska stolica, te već u prvoj polovini IX. vieka nalazimo „hrvatskoga biskupa u Ninu ***), koga je vaviek papa neposredno imenovao i posvećivao, a taj imao je biti pokoran spljetskomu metropoliti. Spljetska indi crkva ima velike

---

morem. Utemeljenu biskupsku stolicu po sv. Marku evangjelisti, i grad razori g. 453. Attila, a stanovnici Slovjeni razbjegnu se na otoke i sazidju tada Mletke. Oglaj se opet digne iz svojih ruševinah i načinjen bude patrijarškom stolicom.

*) Za neoborivi dokaz da je to tako bivalo, imamo ustanak posavskih Hrvatah pod županom Ljudevitom (820—823), koji nisu više podnieti mogli franačke okrutnosti, jer su „sisajuću djecu trgali iz rukuh materam, ubijali ih i bacili psom za hranu.“

**) Premda bjahu biskupije u Trogiru, Zadru i na otocih Krku Rabu i Osoru, ali one ipak gojiše jedino istočni živalj, te Hrvate preziraše; stoga je trebalo, da Hrvati vlastitoga svoga biskupa imadu, koj bi im svagdje bio na ruku i pouku.

***) Veli se, da je Anzelmo jedan od 72 učenika Gospodinova utemeljio biskupiju u Ninu, nu te je na brzo nestalo.

Digitized by Google

zasluge za Hrvatsku; jer se jedino njezinim nastojanjem pokrstiše Hrvati i tim stupiše u krug inih kršćanskih državah, a i sada, kad su dobili vlastitoga biskupa, bdila je nad njim, da se neuvuče u narod kakov zamet krivovjerstva, koj bi bio vrlo ubitačnim za mlado još ondje kršćanstvo. Punim dakle pravom bude spljetska crkva „stolnom crkvom“ do obale Dunava i skoro po cielom kraljestvu hrvatskom, a njezin pastir „nadbiskup ciele Dalmacije i Hrvatske.“

Ali ta ista spljetska crkva, kojoj bjaše podčinjena sva Hrvatska i Srbska, premda je imala bditi nad podčinjenimi sebi biskupijami, da se nebi uvuklo kakovo razkolje, prva ga je počinila i tim dala povod, da su se i druge biskupije odciepile od Rima i pridružile Carigradskoj crkvi. Budi mi dozvoljeno taj uzrok obširnije navesti.

Bugarski knez Boris, koj se na kršćenju (864—5) prozvà Mihaljem, budući od carigradske crkve pokršten, imao je grčko svećenstvo u svojoj zemlji i priznavao carigradskoga patriarku. Ali opaziv, da se u Carigradu crkovno razkolje pod Fotijem najviše s političnih razlogah snuje, ostavi Carigrad, pa se obrati k Rimu. Papa Nikola I. pošalje mu god. 866. po svojih poslanicih na vlastito njegovo zahtievanje zakonik i svećenikah. To je uzradovalo kneza Mihalja tako, da je zapoviedio grčkomu svećenstvu izselit se iz Bugarske. Patriarki Fotiju i cielomu byzantinskomu dvoru nikako nebjaše po volji, što je Mihalj rimskomu patriarki podložio svoju zemlju; s toga su napeli sve sile, da ga opet za svoju ruku predobe, a to im tim laglje podje za rukom, pošto se rimska stolica nikako nije mogla sklonuti na to, da za Bugarsku odredi posebni patriarkat, kako ga je želio i knez i cieli narod Bugarski. Kada bi se pako na crkovnom saboru u Carigradu g. 869. medju rimskimi poslanici i carigradskom crkvom porodila prepirka, spada li Bugarska na rimsku patriaršiju ili na carigradsku, (jer je svaka za svoju stranku dokazivala,) izreče grčka crkva i dvor byzantinski, da spada u pravomoćno područje carigradskoga patriarke. Tu svoju odsudu odmah i oživotvori, poslav god. 870. u Bugarsku grčkoga metropolitu s mnogobrojnim svećenstvom, a latinsko je tada prinuždeno bilo, vratit se natrag u Italiju. Primjer možne Bugarske imao je veliki upliv na Jugoslovjene, Srbe i Hrvate, te su i oni počeli gledati na Carigrad i na njegovu moć, koja se pod carem Vasilijem počela opet dizati.

Medjutim slučilo se i to, da je god. 871. franački kralj Ljudevit, zapadno-rimski car, hoteći ne samo Italiju, no i Siciliju otet

Digitized by Google

Saracenom, umolio Vasilija cara, neka bi mu dao brodovlje, kojim bi čuvao jadransko more i zapriečio iz Afrike svaku pomoć Saracenom; što on i učini. Nu Ljudevit, prije nego li će izvesti tu svoju osnovu, bude od knezovah Benvenetskih i Capujskih, koji bjahu uvriedjeni preuzetnosću i zlim postupanjem franačke vojske, iz zasjede uhvaćen, te istom nakon 2 mjeseca na slobodu pušten.

Ogorčenoat ova proti franačkoj vojsci protegla se i na osobu franačkoga cara, tako, da se mnogi gradovi izvinuše izpod franačkoga gospodstva i podvrgoše dobrovoljno byzantinskomu caru.

Sada se liepa sgoda pružila Hrvatom otresti se franačkoga vrhovničtva, prem su ga po imenu samo poznavali; pa i sbilja to učine. Ali to bjaše opet tako maloj državi pogibeljno izvesti bez kakova pokrovitelja, te kako ini, tako „Hrvati i Srblji i ostali obližnji puci, kad bi bili dočuli za carevo (Vasiljevo) pravdoljubje i krieposti, hoteći radje u sretnoj podložnosti živjeti, nego li pogibeljno i smjelo zapoviedati, potrudiše se, te se povratiše pod prvašnje gospodstvo i opet pokoriše Rimljanom (byzantinskoj vladi). Zato i poslaše g. 872. poslanike k caru Vasilju moleći ga, da bi se podvrgli preuljudnoj rimskoj (byzantinskoj) vladi i njegovu upravljatelju.“ To bjaše Vasilju, koj je željom želio svoje carstvo i iznutra i izvana podić na onaj stepen slave i moći, kakovo bjaše za najslavnijih byzantinskih carevah, voda na mlin. On je htio uz to i one zemlje, kojim bjaše on političnо pokroviteljem, i s crkovnoga gledišta odvisne učiniti od Carigradske crkve; s toga mu što darovi, što obećanji, podje za rukom metropoliju spljetsku, odtrgnuti od rimske patriaršije i pridružiti carigradskoj. Pošto pako sve hrvatske i srbske biskupije, i s onimi biskupijami u gradovih i na otocih byzantinske Dalmacije, i s hrvatskim biskupom u Ninu, bjahu podčinjene spljetskoj metropoliji, to su sve priklopljene bile carigradskoj patriaršiji, na veliku žalost rimske stolice!

To je potrajalo i za uprave velikoga župana hrvatskoga Sedeslava, koga sám Vasilij povisi na tu čast. Nu kada Branimir, g. 879. i života i županovanja liši Sedeslava, pronadje za najshodnije, sva njegova djela i odluke kao pogubno i nepravedno zabacit, pa da povrh toga odstrani od sebe ne samo svaku ljagu radi prouzročenoga na Sedeslavu ubojstva, nego da isto ime i uspomenu ubijenoga u narodu izbriše, odluči odtrgnuti Hrvatsku iz byzantinske vlasti i da u puku ljubav steče, nehćede nje više izručit pod pokroviteljstvo franačko, van ju proglasi samostalnom i naumi prijašnji savez s Rimom opeta ponoviti. Pitajmo sada, što ga je na to sklonulo?

Digitized by Google

Papa Ivan VIII. pošalje početkom god. 879. svoga poslanika u Bugarsku, da ju opet s Rimom sdruži. On ga naumi zaputiti onamo kroz Hrvatsku; zato mu i preda pismo na tada još živoga župana Sedeslava, učtivo ga moleći: „da za ljubav božju i svetih apostolah Petra i Pavla, vaših (hrvatskih) zaštitnikah, ovoga poslanika dopratite u slobodi u Bugarsku . . . i da mu za ljubav božju podate sve, što mu je potreba za hranu i odjeću.“ Papin poslanik morao se sastati sa Sedeslavom još u proljeću, i to malo prije, nego li je Sedeslav pao u domaćoj po Branimiru podignutoj uroti. Neima dvojbe, da je ovom prigodom nagovarao papa Sedeslava, ili pismeno ili po svom poslaniku ustmeno, da se opet vrati u naručaj rimske crkve; nu dok je taj medjutim o tom promišljavao, snadje ga, kako znamo, smrt.

Branimiru, koj se nakon njegove smrti na kneževsku stolicu popeo bio, nisu bile te papine opomene nikakove tajne, te to dobro uvaživ, odluči zadovoljit im, i opet se sdružit s Rimom; a u ovoj odluci imao ga učvrstiti novoizabrani ninski biskup, Theodosij djakon.

U ono upravo vrieme prolazio je kroz Hrvatsku (njegdje u Svibnju 879.) mljetački pop Ivan, poslan po Svatopluku, moravskomu knezu, u Rim, da o spletkah, lukavo izvedenih od njemačkoga svećenstva proti Methodu, ubaviesti papu kako se ta stvar ima, te da potraži u njega savjet glede toga. Ovomu indi poslaniku obadvie hrvatske glave, i svjetovna i duhovna, izruče svoja pisma, kojimi žele vratit se u krilo rimske stolice, da jih predade papi *). Što ovaj i učini!

Taj nenadani slučaj, — što se naime Hrvatska opet pomirila s Rimom — uzraduje papu Ivana VIII. tako, da je na uzašašće Gospodinovo t. j. 21. Svibnja kod svećane mise na žrtveniku sv. Petra, dignuvši ruke blagoslovio Branimira, sav njegov puk i svu njegovu zemlju; sedmoga pako lipnja odpiše mu evo ovako: „Pročitav pismo nam poslano po svećeniku Ivanu, koj je meni i tebi vjeran, vidismo jasnije od dana, kolika je tvoja vjera i iskrena oddanost prama crkvi sv. apostolah Petra i Pavla i prama Nam. Pa buduć ponizno javljaš, da želiš božjom pomoćju u svemu biti vjeran i poslušan kao mili sin sv. Petru i Nam, koji po milosti božjoj na njegovu mjestu stojimo, ovim našim apostolskim pismom dostojno hvalimo tvoju plemenitost i kao predragoga sina, vrativšega se u krilo sv.

*) Putovanje ovoga popa Ivana iz Moravske kroz Hrvatsku u Rim, može nam takodjer služiti za dokaz, da i sveta braća: Ciril i Metod, kad su polazila iz Moravske u Rim, istim su putem udariti morala.

Digitized by Google

stolice apostolske svoje matere, iz koje prečistoga vriela tvoji Otci sladkom se vodom propoviedanja rieči božje napojiše, otčinskom te ljubavi grlimo i dižemo u duhovno naručje, i apostolskom milinom hoćemo da te kriepimo, da, obasut milošću i blagoslovom božjim i svetih poglavicah apostolskih Petra i Pavla i Našim, budeš vazda zdrav i sačuvan od očitih i tajnih neprijateljah, koji neprestano snuju spletke ljudskomu spasenju, i da što lasnije zadobiješ žudjenu pobjedu nad svojimi protivnici. Jer koliko budeš sam sebe sniženo podložio Bogu i izvršavao njegove zapoviedi i radi njegove ljubavi dostojno častio njegove svećenike i službenike, toliko ćeš biti pobjedonosan i moćan nad svimi svojimi neprijatelji i odmetnici. Radi čega tvoju mudrost onamo navodimo, da u svakom poduzeću imadeš vazda Boga pred očima, da ga se bojiš i ljubiš ga svim srdcem... Budući si pako od Nas želio, da te naime apostolskom riečju blagoslovimo, čim bi se umnožavalo tvoje spasenje, to jurve drage volje učinismo; jer na uzasašće Gospodinovo, dovršujući sveto posvetilište na žrtveniku blaženoga Petra apostola, dignusmo ruke i blagoslovismo tebe i sav tvoj puk i svu tvoju zemlju, da ovdje i u vječnosti budeš spašen tielom i dušom, te čestito i slobodno budeš vladao svojom kneževinom."

Deseti dan nakon toga pisà papa i novoizabranomu ninskomu biskupu Theodosiju djakonu ovako: „Primiv i pročitav pismo tvoje ljubeznosti, uvidili smo jasnije od svjetlosti dnevne iskrenost tvoje pobožnosti i vjere, koju gojiš prama rimskoj crkvi blaženoga Petra apostola i prama Nam... Radi čega pruživ ruke prigrljujemo te kao ljubljeno udo tiela Isukrstova i duhovnoga sina našega apostolstva, i otčinskom ljubavi ljubimo te, i vazda ćemo ti dobro želiti po ljubavi apostolskoj." Da se pako odnošaj i sveza, koju je novoizabrani hrvatski biskup s apostolskom stolicom učinio, učvrste i uztraju, nalaže mu strogo, neka se u Rimu, gdje su mu se i predšastnici posvećivali, i nigdje drugdje, posvetiti dade, veleć: „opominjemo oštroumnost tvoju, neskloni se na nikakovu drugu stranu, niti neprimaj biskupske časti protivno svetim naredbam častnih otacah... već svim srdcem i svom dušom vrati se u krilo apostolske stolice, od koje su predšastnici tvoji primili božanstveni nauk, medonosno obučavanje i najveću čast svećeničku (biskupstvo naime); s toga valja i Tebi od apostolske stolice, koja je glava i učiteljica svih božjih crkvah, primiti, ako Bog dá (Christo annuente), po našem rukopoloženju posvetbu biskupsku, da po prijašnjem običaju podkriepljen vlašću i zaštitom bl. Petra i Našom, budeš vodio odvažno i slobodno puk Gospodinov, koj je tebi izručen."

Digitized by Google

Medjutim saznade papa, bilo to iz lista Branimirova, ili Theodosijeva, ili iz ustijuh poslanika Ivana, da su knez i novoizabrani biskup hrvatski tom prigodom imali nabasati na strašan odpor i urotu u njekoj česti puka, koga su na bunu poticali Sedeslavovi privrženici, podupirani po carigradskoj vladi, i po njekoj česti svećenstva, koje bjaše toga radi neposlušno i protivilo se Theodosiju, te nije voljno bilo, da se odciepi od carigradskoga patriarkata; s toga papa, da preprieči svaki razdor i neslogu, pozove u posebnoj poslanici, pisanoj 7. lipnja, hrvatsko svećenstvo i puk, da bude, kako i predji njegovi, vjeran rimskoj stolici, te da štuje svoje poglavare.

Uz to razumio je papa i to, kako se biskupi i svećenici byzantinske Dalmacije (koja bjaše, kako čusmo, neposredno podčinjena Carigradu i upravljena po strategu, te koja je njekoć, dok ju Vasilij oddružio nije, u crkvenih stvarih spadala pod rimsku patriaršiju), nekrate, da opet prionu uz rimsku crkvu, nu da se plaše od Grkah i njim oddanih Slovjenah, koji su i u Hrvatskoj proti knezu i Theodosiju dizali bunu. Papa dakle naumi i ove pozvati u jednu ovčarnicu, a to misljaše, da će tim laglje postići, ako novoizabranomu spljetskomu metropoliti (buduć je upravo tada spljetska stolica smrću nadbiskupa Juraja II. izpražnjena bila) naloži, da se u Rimu posvetiti dade i odande nadbiskupski plašt primiti ima. Napiše indi 10. Lipnja poslanicu „prečastnim i svetim biskupom: Vitalu zadarskomu, Dominiku Osorskomu i ostalim biskupom, kao i Ivanu nadpopu sv. stolice spljetske i svim svećenikom i starješinam puka, stanovnikom spljetskim i zadarskim i ostalih (dalmatinskih) gradovah. Ovom poslanicom „skrbi pastirske“ nagovara ih, da, sliedeć stope svojih otacah i predšastnikah, vrate se svim srdcem i svom voljom u krilo rimske crkve, a to tim više „jer imate se spomenuti — veli papa — pošto Vaši predšastnici bjahu sretni, dok su kao pravi sinovi hrlili pobožnim srdcem k nogam sv. Petra, čuvara ključah carstva nebeskoga; dočim Vi sada mnoga zla i protivštine imadete podnašati, odkada se kao kakovi inostranci neustručavaste odvratiti od sv. rimske crkve *).“ A da tu svoju svrhu papa čim prije poluči, nalaže novoizabranomu spljetskomu nadbiskupu, neka se neusudi posvetiti dati po Fotiju ili po kojem njegovom opunovlašteniku, već „da po pravilu izabrani od vas nadbiskup ujedno s privoljenjem i voljom

*) Pod ovimi nesgodami, o kojih govori papa, po svoj prilici, imaju se razumievati domaće svadje i razpre, porodivše se pod Sedeslavom, i bitke Hrvatah s Mletčani radi Istrije, gdje su Hrvati pobijeni ostali.

Digitized by Google

sviuh Vas k nam dodje, i milost posvećenja biskupskoga ili plašt (ako je možebit već posvećen za biskupa) od nas po starom običaju neodvlačno primi.“ Nagovara zatim novoizabranika i vierne: „što se pako Grkah i Slovjenah plašite, da se k Nam nepovratite, kod nas posvetiti date, ili plašt (nadbiskupski) primite, to znajte za stalno, da ćemo mi, držeć se odlukah otacah i predšastnikah naših, našom vlašću pomagati Vas. Ostala pako — primetne papa — kazat će vam poklisar ustmeno, i s toga sve, što Vam po našem nalogu prijavi, imate vjerovati.“

Kod Hrvatah nadju papine želje odziv! Djakon Theodosij pospješi za kratko vrieme u Rim, da primi biskupsko posvećenje, gdje je bez svake dvojbe izjavio i Branimirovu i naroda hrvatskoga privrženost prama rimskoj stolici. Ivan VIII. posveti Theodosija za ninskoga biskupa (889—1.), komu na polazku u Hrvatsku uruči poslanicu glaseću: „Preuzvišenomu mužu Branimiru, slavnomu knezu i dragomu sinu našemu, i svim pravovjernim svećenikom, častnim sudcem i cielomu narodu, mir i milost od Gospodina Isukrsta.“ U pismu pripovieda papa, da se je ne malo obradovao začuvši iz Theodosijevih ustijuh, kako je knez oddan rimskoj stolici, te ga nagovara, da uztraje u tom. Al ujedno zahtieva papa od njega „kad se vrati k Vam ljubljeni Vaš biskup, da nepropustite poslati k Nam glavom sposobne Vaše poslanike, da od strane svih vas potraže savjet i u Nas i u stolice apostolske radi onih stvarih, što ste poručili (t. j. da se uzmogne papa dogovarati s njimi o potrebah hrvatske crkve), te da i Mi s istimi i svoje poslanike odpravimo k Vam, kojim će polag navade i običaja naše crkve sav vaš puk vjernost obećati.“ Zatim ga opet opominje, da bude stalan, jer veli „bolje je nezavjetovat se, nego li po zavjetu neizpuniti obećanja.“ —

Hrvatska je vjerojatno i toj papinoj želji zadovoljila. Ali svećenstvo i puk byzantinske Dalmacije, neuzdajuć se u papinu moć i podporu, van od straha pred Grci ili iz drugih razlogah nepokori se papinim opomenam i neposluhnu njegov glas; jer novoizabrani nadbiskup spljetski Marin nije se dao posvetiti u Rimu i odande plašt primiti, nego uzprkos svim starim naredbam i otčinskim opomenam, dade se posvetiti po Walpertu, oglajskomu patriarki, koj je, premda bjaše članom rimske crkve, stajao u prijateljskom odnošaju s Fotijem, i uz to bio njegov veliki privrženik, a može se misliti, da je bio od njega i naročito uprošen, neka Marina posveti za spljetskoga nadbiskupa; pa bez svake je sumnje, da su i u Carigradu —

Digitized by Google

dakako uz Fotijev savjet — sa svom silom nastojali, da takovoga izaberu za spljetskoga nadbiskupa, koj se s Rimom pomiriti neće.

Hrvatski dakle biskup u Ninu, sdruživ se s Rimom, dočim mu bivši metropolita (spljetski) s dalmatinskimi biskupi ostà uz carigradsku crkvu, odruži se faktično od spljetske metropolije, te bjaše sám vrhovnom glavom u Hrvatskoj i neposredno počinjen rimskomu papi. Nije se dakle ni najmanje čuditi, što su Metodovi učenici, tjerani iz Moravske (god. 886., 894., 899.—907.), našli sa svojim slovjenskim bogoslužjem pribjeg u ninskomu biskupu, koj, da se pokaže vriednim imena „hrvatskoga biskupa“ prigrli njih i slovjensko bogoslužje, koje je narodu hrvatskomu vrlo omililo bilo; premda bjaše spisano u jeziku ne posve za nje razumljivim, nu ipak sladje im je i milije zvonio u ušijuh, nego li zvuci tudjega jezika latinskoga il grčkoga. I tako usadi se u hrvatsku ono bilje (slovj. bogoslužje), koje je u Moravskoj izčupala nenavistna ruka!

Mržnja, kojom su mrzili dalmatinski biskupi hrvatskoga biskupa u Ninu, što se povratio k rimskomu patriarkatu, protegla se je i na slovjensko bogoslužje, koje je on štitio, premda mu spljetski metropolita Theodor nebjaše izprva protivan, pošto je i sam dao napisati slovjenski psaltir, da ga mogu rabiti slovjenski svećenici njegove biskupije. — Dalmatinski dakle biskupi — koji su u okolišu svojih biskupijah imali naseljene Hrvate — da se osvete ninskomu biskupu, komu nemogoše zabraniti, da neuvadja slovjenštine u crkvu, a da ju ipak ili okrnje ili dokinu, tomu prečjega sredstva neizumiše, van Hrvate svojih biskupijah nerediti. Tude se je iztaknula i jošte jedna okolnost. Prastare naselbine u Dalmaciji bjahu latinskoga poriekla, a ovo bjaše na broju veće od nadošavših hrvatskih naseljnikah; isto tako bjaše i latinsko svećenstvo prevažnije u občinah ili posve hrvatskih ili pretežnije hrvatskih od nadošavšega slovjenskoga svećenstva iz Moravske, i od hrvatskoga, koje je slovjenštinu rabilo u crkvi. Naravna stvar, da je jači živalj gledao udušiti slabiji, neslovjeni naime množeće se Slovjene; a čim se Hrvati tomu bolje opirahu, tim neslovjeni podvostručavahu svoje sile, iz toga pako radjale su se svadje i okršaji. Državno komešanje dalo je povod, da su se i na crkovnom polju slične porodile razpre, medju latinskim i slovjenskim svećenstvom. Dalmatinski pako biskupi, koji su prezirnim okom gledali množeće se slovjensko svećenstvo, koje je i u njihove biskupije proti njihovoj volji, već jedino na želju ondješnih stanovnikah Hrvatah dolazilo; da uzmognu potlačiti slovjenštinu bar u svojih biskupijah, nehtjedoše svoje biskupljane Slovjene rediti za svećenike.

Digitized by Google

Ninski pako biskup, koj je nastojao da Slovjensto premah dobije, ne samo, da je redio *svoje* biskupljane, da mogu slovjenski misiti, već i one, koji su stanovali u obsegu biskupije, koje biskup bjaše u gradu napučenom s l a t i n s k i m žiteljstvom te podčinjenom byzantinskomu carstvu; samo da uzmogne zadovoljiti želji Hrvatah, stanujućih u obsegu koje dalmatinske biskupije. Tim činom prkosi ninski biskup Theodosij dalmatinskim biskupom dvojako: jedno naime, što je obseg latinskih ili neslovjenskih biskupah stisnuo samo na latinske gradove i okolicu jim, a drugo, ako su dalmatinski biskupi zahtievali svoje biskupljane (budući im svećenici od potrebe bili), opet su štetovali, jer su im priskrbiti morali stan i hranu, a ti su opet i u njihovoj biskupiji slovjenštinu uvadjali u crkvu. Naravna je stvar, da je to dosadilo i spljetskomu metropoliti Lavu II., koj nasliedi Theodora, i inim dalmatinskim biskupom; a ninskomu biskupu zabraniti to nemogoše, budući da oni sami bjahu uzrok te posljedice, a tužiti ga papi nisu se ni usudili, pošto se od njega odciepiše; a Branimiru? ta on bjaše s Theodosijem jedne misli i čina! Ali čim se je po Vasiljevoj smrti († 886.) — pošto su se Rim i Carigrad opet pomirili — metropolita spljetski i dalmatinski biskupi sdružili s Rimom, tada istom pruži se sgoda spljetskomu metropoliti i inim biskupom, potužiti se papi na nanešenoj nepravdi od ninskoga biskupa.

Papa Stjepan VI. (885.—92.), saslušav tužbu dalmatinskih biskupah, ukori Theodosija, pišući mu medju ostalimi: „pa zar učiš, da je dvie zaručnice ujedno moći vjenčati na divljačku, . . . uči se pokoravati starim zakonom, te neprekoračuj granicah svoga pravomoćja, koje ti predji naznačiše, i da se neusudiš svojom ohološću penjati sa nižjega na višje crkovno dostojanstvo *)."

Na te papine opomene nije mnogo pazio Theodosij; on ostane kod staroga, kod čega mu i Branimir bijaše vrlom zaštitom. Isto tako bjaše i po Theodosijevoj smrti njegov nasljednik Aldefredo

*) Ulomak ovoga pisma u sebi táman njeki tumače, da je ninski biskup svojim biskupljanom dvoženstvo dopustio. Nu to se tako nerazumieva: pošto se naime svaka biskupija smatra kao zaručnica biskupova, te ninski biskup, pošto bi već svoju zaručnicu imao t. j. ninsku biskupiju, a neglededć na omedjašene granice svoje biskupije, redio je svećenike iz tudjih biskupijah bez privoljenja biskupah, koje je htio omedjašiti samo na rimske gradove i okolicu; tim činom htio je posvojiti njihove zaručnice t. j. biskupije. Da se to tako razumieva, sliedi odtuda, što ga papa kori „uči se pokoravati itd."

Digitized by Google

gorljivim braniteljem slovjenštine, premda je tadanji knez Mučimir, nasljednik Branimirov, volio latinštinu nego li slovjenštinu.' Na isti način ni Grgur, koj po Aldefredovoj smrti postane ninskim biskupom, nije ni za dlaku odstupio od onoga puta, koj mu predšastnici označiše; dapače bjaše gorljiviji i od Aldefreda i od Theodosija, te je tim mnogo tuge i jada naneo spljetskomu metropoliti i ostalim dalmatinskim biskupom.

Tim načinom zavlada u Hrvatskoj u crkovnih odnošajih neizvjestnost, razdor i prepirke, koje bi skoro i zle posljedice za sobom povukle. Nu da se svako zlo u začetku uduši, hrvatski knez Tomislav (koj se prvi prozvà kraljem), zahumski*) župan Mihalj, Ivan nadbiskup spljetski i ostali biskupi dalmatinski, budući da medju sobom te parbe riešiti nemogoše, umole papu, da tu stvar po svojih poslanicih u kakvom crkovnom saboru razvidi i apostolskom vlašću rieši.

Na Petrovoj stolici sjedio je tada Ivan X., koj, saslušav molbe i tužbe crkovnih i svjetovnih poglavicah hrvatskih, odabere za svoje punovlastnike Ivana, biskupa jakinskoga (Ancona), i Lava, biskupa-stožernika Palestrinskoga, koje i odaslà u Dalmaciju, da tu razmiricu urede.

Ovim izruči dvie poslanice; jednu na spljetskoga metropolitu i njegove biskupe suffragane. U ovom pismu predbacuje im, što su bili toliko godinah i mjesecih oddruženi od rimske stolice, koja je ipak temelj vjere, kao što je pisano: „Ti si Petar, i na ovoj pećini sagradit ću crkvu svoju“, od koje čiste i neoskvrnjene sve ostale crkve crpiti imaju i mudrost i pravo vjeroučje. A glede slovjenskoga bogoslužja kori osobito spljetskoga nadbiskupa, što ga u obsegu svoje metropole trpi, veleć mu: „I pošto začusmo, da se u obsegu Vaše biskupije njeki nauk koti**): koj se u svetih knjigah nenalazi, a Vi na to šutite — dà i privoljujete, česa radi vrlo se raztužismo usljed rieči Apostolove. „Ako bi tko drugačije učio, nego je u svetih knjigah i naredbah, ma bio on i angjeo iz neba, neka bude proklet (odlučen = anathema).“ Sačuvaj Bože! — piše papa

*) Zahumje protezalo se je od Dubrovnika prama sjevero-zapadu k rieki Neretvi, a odanle prama jugo-iztoku do vriela Drine.

**) Vjerojatno je, da su dalmatinski biskupi u svojoj pritužnici na papu, sve one svećenike, koji su slovjensko bogoslužje rabili u crkvi, smatrali za sljedbenike Pavlićanah, koji su za Cyrilla i Methoda širili taj krivi nauk u Moravskoj, a budući da je po Methodovih učenicih slovj. bogoslužje donešeno iz Moravske, to su valjda mislili, da je i ono iz ove sljedbe.

Digitized by Google

dalje — da se pravovjerni, koji Isusa štuju, zanemariv nauk evanđjeoski, i crkovni zakonik i apostolske zapoviedi, utiču k nauku Methoda, koga ipak u nijednoj knjizi nenalazimo medju svetimi pisci.“ Opominje ih zatim, da čvrsto nastoje, ujedno s njegovimi poslanici, svim ondje uvukavšim se zlim porabam doskočiti, te izkorjeniti ih, a „na nikakov način“ — zapovieda im dalje — „da se nepodstupite ma u ičem odstupiti od savjeta rečenih biskupah (poslanikah). Pa tako da po običaju rimske crkve i pokrajine slovjenske obavljaju crkovnu službu jezikom latinskim, a ne kojim drugim, a to stoga, jer niti jedan sin nesmije drugačije govoriti ili tvoriti, nego kako mu mati nalaže; a budući da su Slovjeni osobiti sinovi svete rimske crkve, valja im se držati materinja nauka, kako apostol veli: Sinčići, koje po nauku evangjelja porodih .... A mi ćemo se u tom uzradovati, ako Slovjeni naše opomene prigrle, a tim će Bogu i ugodnu žrtvu prinieti.“ Najposlje nalaže im, da bi tu otrovnu klicu (slovjenštinu u crkvi), da više ploditi neuzmogne, svojim postojanim propoviedanjem i dobrimi nauci izkorjenili, da tim stostruki plod donieti mogu.

Drugi list napisà papa „dragomu sinu Tomislavu, kralju hrvatskomu, i Mihalju, uzmožnomu zahumskomu knezu, i prečastnomu i svetomu subratu našemu Ivanu, svete solinske crkve nadbiskupu, i svim biskupom suffraganom, kao takodjer svim županom (omnibus Zupanis), cielomu svećenstvu i svemu puku, po Sloveniji (Hrvatskoj) i Dalmaciji obitavajućemu, dragim sinovom našim.“ Najprije navadja papa uzrok, koj ga je ponukao na pisanje, a taj je, što je „po naredbi božanstvenoj svemogućega Boga naložena nam skrb za svekolike crkve, da duhovnom moćju uzmognemo cielovito raztjerati tmine nepravde iz družtva kršćanskoga, a osobito od onih, koji su priznani za najosobitije sinove sv. rimske crkve. „A tko će posumnjati“ — pita papa — „da nisu slovjenske kraljevine pribrojene k prvinam (primitiae) apostolskim i cielokupne crkve, čiem još u koljevci zadojene bjahu propoviedanjem apostolske crkve, kao netom Sasi.“ Prolazi zatim papa na Sase, i hvali ih, što su oni „od blage uspomene Grgura pape i vjeroučje i znanosti, u onom najme primili jeziku, kojim se služi i njihova ovjenčana mati, apostolska crkva (t. j. u jeziku latinskom).“ Tim potiče on i Hrvate, da i oni slično učine, a to se jedino tim načinom može postići, ako djecu svoju dadu u nauk, a osobito što se latinštine tiče; zato im i veli: „s toga opominjemo Vas, preljubljeni sinovi, da ljubav božja po revnosti pravde prosine u vaših srdcih, da otresavši mlitavost uma (ab omni torpore

Digitized by Google

mentis expulsi) možete ugoditi Svemogućemu, i budući, da je u starom zakonu naloženo bilo, da bi podali od našega imanja desetinu i prvence, u novom pako naredjeno je, da nesamo od imanja, nego još da i desetinu od naših danah, za živjeti opredieljenih, poklonimo Bogu, česa radi opominjemo Vas, preljubljeni sinovi, da Vašu prenježnu djecu, posvetivši ju umah od zibače književnom poučavanju, žrtvujete Bogu, da božjom milošču naučeni uzmognu vas svojom poukom podić iz smrada opaćinah na višju domovinu, u kojoj je Isukrst s četom svojih odabranikah.“ A glede slovjenskoga bogoslužja pita ih papa: „Koj bi se ipak osobiti sin rimske crkve, kao što ste Vi, mogao u tom nasladjivati, da mu se divjim t. j. slovjenskim jezikom Bogu žrtvuje? Nedvojim ni najmanje, da za one, koji se trude, da slovjenskim jezikom žrtvuju, valja ono što je pisano: izadjoše od nas, a nebjahu naši; jer da su naši bili, na svaki bi način ostali s nami i u druženju i u jeziku. Zato Vas opetovano opominjemo, predragi sinci, da se s nami družite, i da zapoviedi prečastnih biskupah: Ivana sv. jakinske crkve i Lava, našega pobočnika i od nas Vam poslanoga, u svemu nam vierna i oddana sv. crkve palestrinske, slušate.“ Na posljedku ih još jednom naročito moli, da njegove poslanike slušaju, te štogod im oni nalože, da u svoj poslušnosti izpune „ako nećete oddruženi biti od naše obćine.“

Papini poslanici, pošto bi proputovali dalmatinske gradove, te se sa knezovi i duhovničtvom posavjetovali, ureknu god. 925. narodni crkovni sabor u Spljetu, u komu bjahu prisutni ne samo svi biskupi i ini mnogi crkovni dostojanstvenici, već i isti kralj hrvatski Tomislav, veliki zahumski župan Mihaljo, te župani i velikaši obajuh zemaljah. Da nebjahu baš ti poslanici najpovoljniji gosti Hrvatom, jer su znali, da će ih lišiti najdražjega blaga, slovjenskoga naime bogoslužja, svjedoči nam ono nezadovoljstvo i uzrujanje, očito pokazano na saboru pred istimi poslanici *). A slutnja hrvatskoga naroda nebjaše netemeljita; jer pod predsjedničtvom apostolskih poklisarah, metropolita spljetski i dalmatinski neslovjenski biskupi nad slovjenštinom ne samo da održe podpunu pobjedu, već joj dadu smrtonosnu ranu. Odlučeno bi naime:

Člankom I., da, pošto je od vajkada bl. Dujmo od apostola

*) Dokazuje nam odgovor papin, kojim potvrdjuje članke sabora spljetskoga, gdje veli: „Quia in vobis orta fuit contentio ante nostrorum legatorum praesentiam de ecclesiasticis negotiis.“

Digitized by Google

Petra poslan bio naviešćat u Solin, to hoće ovaj sabor, da solinsko-spljetska crkva i grad, gdje njegovo sv. tielo počiva, nad svimi pokrajinskimi crkvami ima dostojanstvo prvostolja i metropolije, da se ondje držat imaju i sabori i posvetba biskupah.

Člankom II. Da se svim crkvam (t. j. biskupijam), za koje se znade, da su njekoć imale svoga biskupa, a sada ako imaju dovoljan broj i svećenikah i pučanstva, opet poda biskup; jer usljed naredbe Otacah nedozvoljava se u gradićih ili u selih utemeljivat biskupske stolice, da se ime biskupsko neogadi, te da biskup bez stolice izpražnjenu biskupiju, s privoljenjem dakako prvostolnika i ostalih biskupah, zauzme.

Člankom III. Budući da nije pod nikakov način prestupiti smjeti medjah, od predjah opredieljenih, stoga neka svaki biskup naznačene si prostorije posjeduje, i pod nikakov način za tudjom biskupijom neposiže, već da je vlastan samo svojom upravljat, u njoj posvećivat crkve, redit misnike i svetit ulje.

Člankom IV. Da se posjedovanja crkovna, koja su za zadužbinu učinjena, nepovjere svietovnjakom, pošto stvar, jednom posvećena Bogu, ljudskoj vlasti nepripada.

Člankom VIII. O biskupih: dubrovačkom i kotorskom, koji jednu istu biskupiju drže, odlučeno bi, neka si ju bratski medju sobom podiele; pa ako jedan umre, dok se za izpražnjenu stolicu drugi posveti, dotle se ima preostali biskup za onu crkvu briniti.

Glede slovjenskoga bogoslužja i Grgura, ninskoga biskupa, zaključeno bi

Člankom X. da se neusudi nijedan biskup ove pokrajine (u obsegu naime metropole spljetske), povisiti na koj viši red onoga, koj bi samo slovjenskomu jeziku bio vješt; a oni pako, koji su povišeni, da samo u nižjih redovih i kao monaci (in clericatu et monachatu) Bogu služiti mogu. Neka takovomu (t. j. svećeniku, koj bi htjeo slovjenskim se jezikom služiti u misi) nedopusti u svojoj crkvi misu čitati; ako bi pako nastala nestašica svećenikah latinskih, da se umoli rimski papa, da takovim (slovjenskim) svećenikom dopusti tim jezikom svoju svećeničku službu izvršivati.

Sabor je kod ovoga članka imao doduše i crkovni zakon na svojoj strani, kojim zakonom bjaše jur od davna naloženo, da nitko nemože primiti veće redove kao poddjakonat, djakonat, svećenstvo i biskupstvo, koj nije u crkovnih znanostih svestrano uobražen, a to se je mislilo, da se nikakovim drugim načinom postići nemože, nego znanjem latinskoga jezika. Sasvim tim bjaše ipak odviše strogo, tu

Digitized by Google

strogost crkovnoga zakona sada baš glede Slovjenah izvesti. Isto tako i kod druge točke desetoga članka, gdje se naime govorilo o redjenjû tudjih biskupljanah *nedozvoljenim* načinom po Grguru ninskom biskupu; i ta ista točka osnovana je na crkovnom zakonu, koj naredjuje, da svi oni, koji bi po kojem tudjem biskupu primili višje redove, iste izvršivati nesmiju, već da se samo pripustiti mogu k službam, za koje se iziskuju samo manji redovi (in clericatu).

Proti ovomu desetomu članku, koj su ustanovali papini poslanici i većina dalmatinskih biskupah i koj je imao, ako se oživotvori, zadat slovjenštini smrtonosnu ranu, podiže se manjina saborska, a osobito ninski biskup Grgur učini proti njemu svoj prosvjed *), pozivajuć se na podieljeno pravo slovjenskom jeziku po papi Ivanu VIII., nu većinom glasovah bude svladan!

Člankom XI. i XII. naredjuje se, da se i hrvatski (ninski) biskup, kao i svi ostali, pokoravat ima spljetskoj crkvi. Ako bi pako kralj ili plemići hrvatski svoga biskupa neodvisnim učiniti htjeli od metropolije spljetske i podložit mu ine biskupe, da nose odgovornost pred Bogom za svako razkolje, koje bi odtuda proizteć moglo, a rimsko svećenstvo, da si pere ruke.

Da pako slovjenštinu čim brže iztriebe iz crkve, a latinštinu što prije urinu, nalože Hrvatom

Člankom XIV., da djecu svoju i sluge svoje šalju u učionu na nauk (latinskoga jezika), ako žele, da budu pravi kršćani; učitelji pako, da svoje učenike svedjer nadziraju i opominju, a učenici, da svoje učitelje dobrovoljno slušaju, ne kao inostrance i tudjine, već kao svoje.

Ostali članci V., VI., VII., XIII. i XV. protezahu se na javni zapt, kao n. p. ako bi u buni ubili kneza ove zemlje, da su dužni za dušu učiniti mu zadužbinu; da sluga, koj bi usmrtio svoga gospodara, hoda opasan željezom i kamenom o vratu, da se progna i tako pokoru čini; da se u crkvi, u kojoj bi popa ubili, nesluže mise, dok se ista iznovice neposveti; da svećenici nekvare crkovnih stvarih, i crkva jednom posvećena, da se bez uzroka nezapusti; da muževi nećeraju ženah, osim radi preljublja; a ako bi tko proćerao si ženu, da druge neuzme; i ostala ....

Tako se taj sabor svrši!

Članke pako saborske pošalju po istih papinih poslanicih i po

*) Vidi se iz papinoga odpisa, gdje veli: „illic maxima erat impressa murmuratio.

Digitized by Google

spljetskom popu Petru ujedno s priloženom popratnicom u Rim, da ih papa svojom apostolskom vlašću potvrdi.

Članci spljetskoga crkvenoga sabora, najvećma radi toga stvoreni, da se slovjensko bogoslužje dokine, i svakomu neporazumljenju medju spljetskim metropolitom i ostalimi dalmatinskimi biskupi, a osobito ninsko-hrvatskim biskupom, na put stane, neurode željenim plodom po neslovjensko i tudju življu naklono, dalmatinsko svećenstvo! Grgur bo, ninski biskup nikako nije mogao pregorjeti, što su mu saborujući biskupi njegov prosvjed proti desetomu članku (gdje se govori o ukinuću slovjenskoga bogoslužja), zabacili; s toga u isto vrieme, kada su i zaključke spljetskoga sabora papi na potvrdjenje poslali bili, upravi takodjer i on po svojih poslanicih pismo na samoga papu Ivana X., tužeći mu se, kako je velika nepravda nanešena slovjenštini, kad ju ni krivu ni dužnu izrinuše iz crkve ujedno izvješćuje ga, da nije slovjenština u bogoslužje prispjela voljom kakova zanešenjaka, već da ona ima dvie, svetom odlukom i tvrdim pečatom potvrdjene povelje dvajuh slavnih papah rimskih, Hadrijana naime II. i Ivana VIII., pa ako se o tom osvjedočiti želi, da potraži saborske spise ovih papah, koji će ga doista obširnije u tom uputiti, zatim opominje papu, da se nebi prenaglio, te potvrdio deseti članak, jer, ako se to sbude, tada se je bojati, da će se medju Slovjeni (Hrvati), koji su dušom i tielom za svoje bogoslužje zauzeti, poroditi kakovo razkolje. U istom takodjer pismu moli Grgur papu, da bi njega kao *hrvatskoga biskupa* učinio vrhovnom glavom u zemlji Hrvatskoj, i tim ga proglasio neodvisnim od metropolite spljetskoga i podčinio ga neposredno pod vrhovničtvo rimske stolice, kako su i prije bili ninski biskupi, dok je spljetska metropolija, odieliv se od rimske stolice, prijanjala nuz Carigrad.

Dalmatinski, slovjenštini neskloni, episkopat, radovao se je nemalom radosti, nesluteći ni iz daleka, da im neće u pape stvar poći za rukom; nu nada im bjaše tašta! Kada najme prouči pâda zaključke spljetskoga sabora i popratnicu, kao i list ninskoga biskupa Grgura (ako je htio pravedno postupati), nije mogao izreći odsudu o dokinuću slovjenskoga bogoslužja, dok nije o njem dao svestrano iztražiti, a i Grgura nije mogao spodmaknuti vlasti spljetskoga metropolite, dok nebi obojicu saslušao. Glede prve točke (t. j. slovjenskoga bogoslužja) naloži papa, da se u pismohrani potraži medju pismi Hadrijanovimi i Ivanovimi, kako se ima sa slovjenskim bogoslužjem, jesu li ga ta dvojica, kako mu Grgur piše, povlastila ili ne. I doisto obretoše, da su za vremena Cirilla i Methoda, tadanji pape za tadanja i došašta vremena slovjenštiuu potvr-

Digitized by Google

dili, i za bogoslužje sposobnom ju proglasili. Slovjensko indi bogoslužje bjaše pronadjeno valjanim, s toga se je i deseti članak spljetskoga sabora imao izbaciti. Nu ipak kraj svega toga nije htio papa prije javno slovjenštinu opet povlastiti, dok se neosvjedoči, je li je ona sada u prilog vjeri i duhovnomu izobraženju; to dakle, kao i jeli ima ili ne ninskoga biskupa neodvisnim od spljetskoga metropolite i sebi jedino podložnim proglasiti, ponuka ga, da uz odgovor, koga bi imao dati dalmatinskomu episkopatu na njegove saborske članke, pozove njeke tamošnje biskupe u Rim, da se s njimi o tom posavjetuje. Odgovor papin je tako glasio: „Prečastnomu i svetomu subratu našemu Ivanu, sv. solinske crkve nadbiskupu, i svim njegovim biskupom suffraganom!. Pošto su se medju Vami porodile prepirke glede crkovnih stvarih, u prisutnosti naših poslanikah (naime glede slovjenskoga bogoslužja i glede prvenstva [primata] metropole spljetske), to želimo, da došavši u udvorje apostolsko (Rim), predočite se Nam i našim biskupom, i da sve potanko razložite, jer tada će se savršenstvo vjere popuniti, kada se, što njekoć dozvoljeno bjaše po zakonih crkovne stege, po Nami opet potvrdi *). Primivši Vaše pismo (Grgura ninskoga nadbiskupa) nismo propustili, da nebi iztražiti dali (kako se naime ima stvar glede slovjenskoga bogoslužja); a budući da u njem (pismu) bjaše izrečena velika ogorčenost, nastojali smo ovo obustaviti (deseti članak spljetskoga sabora), da ili Ti (solinsko-spljetski nadbiskup) s Grgurom ili jedan od Vaših biskupah suffraganah, došavši pred Nas, redomice Nam izjavi, da stupajući putem pravde, uzmognemo odlučiti medju Vami (nadbiskupom spljetskim i Grgurom biskupom ninskim, ima li mu se taj pokoravati ili ne) sve, što je pravo. O ostalih pako člancih oznanujemo Vas, da smo s ovom jedino iznimkom (odgodivši naime deseti članak), potvrdili sve ostalo, štogod su poslanici sborno skupa s Vami odlučili.“

Vjerojatno je, da se je s obadvijuh stranah zadovoljilo papinomu pozivu, a i bez svake je sumnje, da, kao što je njekoč Methodpred Ivanom VIII. potrebu i vrstnost slovjenštine za bogoslužje i ostale crkvene obrede dokazao, branio, dà slavno i obranio, da je i sada, četrdeset godinah nakon Methodove smrti, hrvatsko-ninski

*) Quia tunc perfectio religionis adimpletur, cum per canonicae disciplinae regulas, quod quondam ordinatum fuerat, per nos emendare comprobatur!“ Te rieči protežu se na slovjensko bogoslužje, koje se usljed papina pisma imalo u Rimu još jedanput pretresti, pa ako se obrete, da je vjeri u prilog, tad „što njekoć dozvoljeno bjaše . . . da se po Nami potvrdi“, ako pako nije spasonosno, da se dokine.

Digitized by Google

biskup Grgur, pomirio Ivana X. sa slovjenštinom, i tako ga odvratio da nije podpisao valjanost desetomu članku spljetskoga sabora, i tim izbavio slovjenštinu od prieteće joj smrti! Tomu za dokaz služi nam drugi spljetski sabor, držan god. 928., gdje su papini poslanici sve ostale članke prvanjega sabora (925) potvrdili, nu o ukinuću slovjenštine nenapomenuše ni rečce, te je ona od to doba sto godinah netaknuta od zlobne ruke na primorju jadranskom postojala i cvala!

Grguru dakle, hrvatsko-ninskomu biskupu, ide za sv. braćom: Cirilom i Methodom najveća čast i slava; jer što su sv. braća trudom i borbom uvela u crkvu božju, da nije bilo ninskoga biskupa, bilo bi ono nakon polstoljetnoga živovanja propalo, on ga je *jedini* spasio! A kako mu je za taj trud potomstvo zahvalno, da čujemo: „Grguru biskupu ninskomu u X. stoleću, koj je toli slavno vodio velečanstveni duševni boj za svoju hrvatsku crkvu i za slovjenski jezik u njoj, uništili su Mletčani i Turci svaki trag, i neustrašeni taj branitelj najsvetije svetinje naroda svoga, *neima ni grobnoga spomenika!* *)"

Ali stari neprijatelj slovjenštine, otac nenavisti i jala, uzpali srdce spljetskoga nadbiskupa i ostalih dalmatinskih biskupah, koji nikako pregorjeti nemogoše, što je Grgur bar slovjenštinu spasio, kad mu nije moglo poći za rukom, da sa sebe otrese vlast spljetskoga metropolite. Ovi indi, nehajeć ni najmanje za to, što je papa iznovice slovjenštinu povlastio u crkvi, držali se čvrsto desetoga članka spljetskoga sobora, te ni sada kao i njekada nisu htjeli rediti svojih biskupljanah, koji bi ili bili samo slovjenskomu jeziku vješti, ili premda znali latinski, htjeli samo slovjenštinom služiti se, a to samo zato, da slovjenštini s nestašice narodnoga svećenstva kraj učine. Najviše pako činili su to s uzroka, što su dobro znali, da će Grgur tada njihove biskupljane, samo da slovjenštinu u crkvi pričuva, rediti; a oni će ga tada moći iznovice osvaditi pred papom, da prekoračuje svoje pravomoćje, i tada umoliti papu, da pošto se Grgur pod nikakov način umiriti neće, da ili njega, koj sv. posluhu toliko prkosi, skine s biskupske časti, ili da biskupiju ninsku dokine. Jedno im i drugo žalibože izpadè za rukom!

Grgur nepazeći na papine opomene, da mu se valja pokoriti spljetskomu nadbiskupu, redio je da uzmogne suzdržati slovjensko bogoslužje, tudje biskupljane, i uz to prisvajao si neodvisnost od

*) Kukuljević. Put u Rim kroz Napulj. str. 12.

Digitized by Google

spljetske crkve. To sve izkažu dalmatinski biskupi papi, moleći ga, da tomu već jedanput doskoči. I doisto! Lav VI, koj nasliedi Ivana X, naloži dvojici svojih poslanikah, biskupu naime Madalbertu i knezu Ivanu, koje odpravi u Bugarsku, da prigodom utanačenja mira medju Bugari sjedne, a s Hrvati i Srblji s druge strani prisustvujući, nastoje na svaki način bugarskoga cara Petra, Simeonova sina, privesti na prvanji odnošaj s Rimom, što im dakako nepodje za rukom, pošto Petar, vjenčav nadvojvodkinju carigradskog cara, svoje odnošenje s carigradskom crkvom utvrdi.

Svršivši svoj posao papini poslanici u Bugarskoj, navrate se po nalogu i želji papinoj u Hrvatsku (928) i tu u Spljetu ureknu sabor, kamo prispije osim nadbiskupa spljetskoga i njegovih biskupah suffraganah, isti kralj hrvatski Tomislav s plemići hrvatskimi.

Ovaj sabor izpade i za ninsku biskupiju i za njezinoga biskupa Grgura još gorje nego onaj držan prije dvajuh godinah, u Spljetu. U ovom bo bude spljetskoj crkvi „primat“ iznovice potvrdjen, pošto bi zaključeno: da crkva sv. Dujma (t. j. spljetska), pošto je jur od početka imala prvenstvo (primatum), da ga i sada zadrži, i u obsegu svojem, da zakonito sve učiniti može! Zaključeno bjaše takodjer, da svaka crkva ili varoš, koja se biskupom ponosi, da zadrži sielo sa označenimi od otacah mejaši. Nakon toga, pošto bi spljetskoj crkvi podčinili biskupije kao suffraganske: zadarsku, osorsku, krčku, i rabsku, koje su joj na zapadu, i one, koje joj na iztoku leže kao: stonska, dubrovačka i kotorska, odluče: da „pošto ninska crkva nije imala u stara vremena svoga biskupa, već arcipopa (archipresbyterum), koj je stojao pod vlašću zadarskoga biskupa, zato neka si njezin (ninske crkve) biskup odabere takovu crkvu, koja je u stara vremena imala vlastitoga biskupa; a to mu na izbor stoji ili Skradinska crkva ili Sisačka *), ili što bi još najprobitačnije bilo, da si odabere za svoju stolicu Duvno, buduć i kraj toga sve su napučene i hvala Bogu obiljuju i svećenstvom i pučanstvom. Ako bi mu se pako pohtjelo

*) Panonska Hrvatska, koja je koncem IX stoleća obsizala osim posavske Panonije (t. j. zemlju medju Savom i Dravom) tja do Pokupja, dokle je imala dopirati dalmatinska Hrvatska, još s one strane Drave čitavu dolnju Panoniju. Došašćem Magjarah nestalo je ove panonske Hrvatske; ono, što bjaše s one strane Drave i Mure, osvojiše Magjari, sve ostalo s ove strane obijuh riekah priklopi se k Hrvatskoj, koja se sada u jedno tielo stopi s dalmatinskom Hrvatskom. Za ovaj dio panonske Hrvatske htjede taj spljetski sabor uzkrisiti staru biskupiju u Sisku, propalu u hrvatsko-obarskom ratu. Sr. Rački Odlom. str. 30.

Digitized by Google

veće prostorije, i s jednom samo od tih trijuh biskupijah da bi bio nezadovoljan, a to da je voljan uzeti sve tri, nu neka prije dobro promotri neizmieran njihov obseg, i to da će biti samo na duševnu propast onoga puka, buduć da neće moći primiti od njega biskupske milosti (propoviedanje rieči božje i dielenje svetotajstvah kako to zakoni sv. otacah nalažu); a niti će on sam, buduć da je po tolikoj prostoriji tegobno putovati, zadovoljiti moći svojoj dužnosti! Tim zaključkom podkopalo je dalmatinsko svećenstvo, koje je neprestano rovalo pod biskupijom ninskom i njezinim biskupom, sbilja i nju i njegà. Ninska bo biskupija bude izbrisana iz broja samostalnih biskupijah, i opet pridružena kao arcipresbiterat zadarskoj crkvi. Tim takodjer činom smjeralo se i na uništenje slovjenskoga bogoslužja; mišljahu bo, da kada će nestati ninske biskupije, da će i slovjenština u crkvi ninskoj umuknuti, a to posvema lasno; jer će postojavša biskupija pridružena biti kao arcipresbyterat zadarskoj crkvi, koje biskup bjaše slovjenštini protivan.

Pošto bi tako Madalbert s kraljem, biskupi i plemstvom podpisao članke saborske, podnese ih papi Lavu na potvrdjenje, koj ih i „božjom vlašću“ potvrdi.

Za kratko vrieme izza toga, kad bi naime spljetskomu vladiki poslao papa nadbiskupski plašt, kori u svojem popratnom pismu, (koje se osobito ticalo Formina, zadarskoga biskupa, i Grgura ninskoga) obojicu poradi neposluha prema svomu nadbiskupu, ukida ninsku biskupiju, a bivšemu njezinomu biskupu Grguru opredieljuje Skradinsku stolicu. To pismo glasilo je: Lav biskup i sluga slugah božjih. Forminu sv. zadarske crkve biskupu, i Grguru sv. ninske crkve, kao i svim biskupom dalmatinskim, dragim i viernim našim sinovom! Buduć da Vas (Formina i Grgura) je milosrdje svemogućega Boga povisilo na biskupsku čast, dostojno jest, da svomu svetomu, solinske naime crkve nadbiskupu, udostojite svoje počitanje izkazati, te tako po zakonu i putu pravice prohodeći čvrsti i neustrašivi, uzmognete se popeti do vidjenja božjega. A što se ružnijega može i pomisliti, nego kada je biskup nepokoran svomu nadbiskupu, kako i u afrikanskom saboru ubilježeno stoji: „ništa nesmije biskup učiniti, što nebi bilo po ćudi njegovomu nadbiskupu.“ Pa ako je to tako, a znamo da i mora biti tako, da naime nesmije niti jedan biskup svoga nadbiskupa zametavati, zašto ste indi Vi dalmatinski biskupi zametavaoci, i zašto si baš kao razbojničkim otimanjem drugoga zemljišta prisvajate izprazno ime, *) što Vam se od

*) Hlepteći nam za neodvisnošću od spljetskoga metropolite i tim si prisvajajuć nadbiskupsku čast, koja ih neide, buduć da po starih zakonih njihove biskupije imaju biti pokorne spljetskomu metropoliti.

Digitized by Google

starih otacah vidi uzkraćeno. Česa radi nagovaramo Vas, da se s opredielenimi mejaši zadovoljite. Opominjemo indi Formina, da u onom obsegu zadrži svoju biskupiju, kakov joj je od starih vremenah opredieljen; to isto valja glede biskupa osorske i rabske crkve, kao takodjer i dubrovačkoga. Želimo pako, da nadbiskup spljetski u zemlji Hrvatskoj vlastitu svoju biskupiju zadrži, kako ju njekoć i solinska crkva držala, pošto se nemože omejašiti i zaključiti biskupija samo gradskimi zidovi, već prostorijom zemaljah, pukom, seli, kućami i crkvami, kako je to i njekoć obstojalo. Grguru (ninskomu biskupu) pako, koj ni sam nezna kako je postao hrvatskim biskupom, nalažemo, da u jedinoj samo skradinskoj crkvi službuje, a prepoviedamo mu na svaki način na tudje biskupije napadati; jer ako to učini, tada će bez svake dvojbe od našega papinstva biti izobćen. Plašt pako (nadbiskupski, koga šalje papa spljetskomu metropoliti), kako je naime stari običaj, dozvoljavamo nositi Ivanu, sv. solinske crkve nadbiskupu; koga, hoćemo, da ga svim srcem slušate, i da ga kao svoga otca obljubite.“ Tom papinom poslanicom tjeraju se dalmatinski biskupi pod posluh spljetskoga metropolite, i uništuje se ninska, a uzkrisuje skradinska biskupija.

Uništenjem ninske biskupije oslabe se težnje naroda hrvatskoga, a široki se put otvori latinštini medju Hrvati; jer pošto bi izgubila Hrvatska svoga narodnoga biskupa, a podpala pod spljetsku i zadarsku biskupiju, to su ti neslovjenski biskupi nastojali iz svih silah istisnuti slovjenštinu iz crkvah, a latinštini otvoriti na široko vrata. Nu kako i svaka stvar ima većinom uz nješto zla nješto i dobra, s koga ju najme gledišta čovjek promatra: tako i „ta okolnost neostade bez znatnih posljedicah za duševni razvitak Hrvatah; jer ostavši svi oni u vjeri jedini sa zapadnim kršćanstvom i pridržavši bar stranom latinski jezik u službi božjoj, ostadoše sveudilj u duševnom obćenju sa zapadom, tako da su mogli postati dionici svega duševnoga napredka, koj se je tečajem viekovah na zapadu i u duhu obćekršćanskom kao vlastitost svih narodah razvijao; s druge strani pako zadržavši jedna strana slovjenski jezik u službi božjoj, zadrža takodjer svetimi Apoštoli Slavenah položeni temelj narodne prosvjete; odakle je pošlo, da se je kod Hrvatah, uz njegovanje obće kršćanske znanosti sredstvom latinskoga jezika, već za rana zametati počelo ne samo crkovno književtvo u jeziku slovjenskih svetih knjigah, nego i narodno u prostom narodnom jeziku. *)

*) Mesić vd. Čitan. za gor. Gimnaz. II. dio str. 146.

Digitized by Google

Papa je indi dokinuo ninsku biskupiju, nu jeli je Grgur zasjeo skradinsku stolicu, o tom spomenici šute; nu to se za stalno znade, da se u desetom stoleću, počamši od toga vremena više nigdje nespominje ninska-biskupija. Da si pako nagrade Hrvati izgubljenu štetu, budući da spljetska i zadarska crkva njihovim duševnim potrebam radi velike prostorije nije zadovoljiti mogla, zaželiše imati biskupa, koj bi zauzeo mjesto bivšega ninskoga biskupa. Pravedne želje Hrvatah usliša rimska stolica, te im podà dozvolu, da si utemelje za svoga biskupa stolicu u Kninu (Tininium). Kninska biskupija protezaše se s jedne strani tja do Drave, dočim Krbavu i prediel prieko Gvozdanskih planinah sve do Zagreba pridržao si metropolita spljetski. Kninski biskup, kao njekoć i ninski, bjaše za vremena kraljah hrvatskih dvorskim biskupom (regalis episcopus), a ujedno bjaše i kanceljarom kraljevskim; pa kao dvorski biskup i kanceljar čitave Hrvatske zvao se je „hrvatskim biskupom“; on sliedjaše dvor kraljevski, i bjaše jedan od dvorskih dostojanstvenikah. Njemu podčinjeni bjahu dvorski župnici, dvorski kapelani i djakoni, bivši ujedno bilježnici i pisari kraljevske pisarne. *) —

Ništa na svietu neima tako sveta i neporočna, što nenavist ljudska ocrniti nebi se usudila; tako i slovjensko bogoslužje i njegove utemeljitelje! Svakomu je iz prvanjih redakah dobro poznato, da su sv. braća Cyrill i Method još za života svoga i pred pukom i kraljem moravskim radi krivovierstva osvadjeni bili, a i istoj rimskoj stolici nisu se stidili njihovi neprijatelji spasonosno njihovo djelovanje dovesti u sumnju, dà za to upotrebiše i najpodlija sredstva. Ali pošto bi sv. naši Apoštoli svako oružje potvaranja i ocrnjivanja svojim svetim i neporočnim životom suzbili iz neprijateljskih rukuh, tada ovi željom zaželiše onaj čas, kada će ih ponestati iz kruga živućih, a taj im žalibože i prerano dodje. I eto! po smrti sv. Methoda stanu proganjati njegove učenike, kao vjeri na uštrb, a državi na štetu, te kada su jih jur prognali iz vlastite domovine, a oni našli pribjeg kod južnih Slovjenah, i tu im sreću zavidiše! Nu pošto nemogoše iz toploga juga proćerati slovjenske svećenike, načnu opet prišaptivati i rimskoj stolici i drugim neslovjenskim biskupom, u slovjenskih zemljah vladikujućim, da dobro paze na tu otrovnu klicu (slovjensko bogoslužje), donešenu iz studene Moravske na južno zemljište, jer da se je moglo nadati, da će dobrim plodom zaploditi, nebi ju doisto Moravci izčupali bili! A i to im opet prem za vrieme

*) Thom. Arch. Hist. Sal. c. XV.

Digitized by Google

samo izpade za rukom! Vidismo bo, kako kori papa Ivan X. narodnu stranku, koja bjaše obtužena da „zanemariv nauk evangjelski i crkveni zakonik, i apostolske zapoviedi, utiče se k nauku Methoda, koj se ipak u nijednoj knjizi nenalazi medju svetimi pisci.“ Eto kocka već bjaše bačena, glaseća o ukinuću slovjenskoga bogoslužja, koje obretè krivovjerni Method! Nu dobri Bog uzkrisi opet Methoda u Grguru, ninsko-hrvatskom biskupu, koj obrani pred rimskom stolicom Methodovu čast i poštenje slovjenskoga bogoslužja. — Kao što je gad, koj želi čovjeku smrtnu zadat ranu, tim ljući i žešći, ako mu se oprie, tako se i neprijatelji slovjenskoga bogoslužja kletvom zakleše, da neće mirovati, dok mu nesataru imena i uspomene. Tim njihovim opakim težnjam išao je žalibože u prilog i onaj viek, doba viečnoga ratovanja, kada je valjalo Hrvatom knjigu zamieniti buzdovanom, tada im doisto bjaše nemoguće, izpuniti papine želje, da bi naime djecu svoju, koju su za svećenički stalež odredili, za rana još na nauke dali; a posljedica bjaše ta, da su neprevraćajuć pisma i knjige već i zaboravili i poviest svoju i svoga bogoslužja. Nu da je neznanstvo u Hrvatih bilo takovo, tomu se ni najmanje začuditi nećemo, ako promotrimo, da su se i u istih prosvećenih zemaljah onoga vieka nalazili i svećenici i plemići, koji su jedva čitati umjeli, a o pisanju nebjaše ni razgovora.

Nu ipak kraj svega toga zadržavalo se ovdje ondje po jadranskom primorju medju Hrvati ustmeno predavanje, da im je njeki biskup Method obreo pismena i njihovim jezikom učinio službu božju. Mletčani, koji su g. 997. posedši Dalmaciju u bližnji doticaj došli s Hrvati, začuvši što govore o svojem pismu i bogoslužju, posumnjiše, nebi li Hrvati bili porekla gothskoga, koji su takodjer imali i vlastito pismo i bogoslužje. U sredini naime IV. stoleća (355.) biskupovaše Gothom u dolnjem Podunavju Vulfila; ovaj, hoteći oprijateljiti Gothe s kršćanskim svietom i prosvjetom, nije im zabacio njihovo vlastito runsko pismo, kao što to učiniše njeki vjeroviestnici kod zapadnih Germanah (Njemacah), urinuvši im s kršćanskom vjerom latinsko pismo; on indi htjede im njihove rune ostaviti, nu tako ih udesiti, da budu sposobne za pisanje perom i bojom; s toga na temelju starogrčkoga alphabetha odluči im usavršiti rune. Pa tako, gdje nenadje shodnoga pismena u grčkom alphabethu za glas gothskoga jezika, pridrži runu skoro bez svake promjene, a runam koje ostadoše proste, a bjahu jednolike s grčkimi pismeni, podmetnù ovih glas, a samo ondje uzme strogo grčka pismena, gdje mu se gothska dotična runa neshodna ili nespretna vidjela. Tim obnovljenim runskim

Digitized by Google

pismom napisà veći dio prevedenih na gothski jezik sv. knjigah, i napisà još njeke razprave. Pošto bi se kašnje Gothi prostrli po europejskom jugu, a zatim povukli se prama zapadu, ostalo ih je još nješto u Podunavju i crnogorskih predielih, pridržavši više viekovah svoj jezik i pismo, dok u inih narodnostih poput kaplje u prostranom moru neizčeznuše. *) Mletčani indi, kojim bjaše poviest gothska nješto poznata, posumnjiše, nebi li Hrvati, sudeć ih po njihovom glagoljskom pismu, koje je runam najviše priličilo, bili ostanci gotskoga plemena, a taj biskup Method, koj im je obreo pismena i preveo sv. knjige, da nitko drugi nemože biti, nego Vulfila; buduć pako, da su Gothi sliedili Arijanov nauk, to je i Method u očijuh njihovih bio krivovierac!

Ta se bludnja (da su naime Hrvati gothskoga porekla, a učitelj im Method sljedbenik Arijanove bludnje) ne samo udomi medju istimi Hrvati, koji se smatrahu za gothsko pleme i držahu glagoljicu za gothsko pismo **), već se prostre zlobnim prišapćivanjem zakletih slovjenštini neprijateljah i po istom Rimu, koji zamoliše papu, da, kada se Gothom zabranjuje vlastito bogoslužje, da se ono i Hrvatom, koji su s Gothi istoplemenjaci, zabrani. Što zaželiše, to im se i izpuni! U samom bo Rimu moralo je glede slovjenske prošlosti zavladati veliko neznanstvo, pošto nisu tomu ni dva stoleća iztekla bila, odkako slovjenski apoštoli vratiše rimskoj crkvi trećega za sv. Petrom papu (Klementa); pa je ipak Rim tako brzo zaboraviti mogao toli zaslužne muževe, i djelo im, koje je sám povladio, smatrao za krivovjerno.

U ono doba vladao je katoličkom crkvom Nikola († 1060), koj je svom snagom nastojao, da se u katoličku crkvu uvede jedin-

---

*) Rački. Pismo slovj. str. 22.

**) Asseman. Kal. IV. 385 „Slavi Dalmatæ Illyriique Neoterici communi errore Gothos pro Slavis accipiunt, Slavicamque linguam, quae nunc apud ipsos in usu est, eandem esse volunt ac Gothicam.“ Isti domaći pisac Tomo, arcidjakon spljetski, Slovjene ili Hrvate istovjetuje sa Gothi; što i Theophilakt Simocatta i Photij, kako Asseman svjedoči Kal. I. 330. 318. prije njega Slovjene istovjetuju s Gothi. Toga mnienja bjaše i Tuber, kada reče: Præter Gothas, quos Slavenos nuncupant, atque ideo conjicio Slavenos Gothas eandem esse nationem. Takodjer i domaći naš pisac, za slovjensko bogoslužje zaslužni biskup modruški Kožičić, glagoljicu zove „gotskimi slovi.“ Eto kako se duboko uvriežila bila u naš narod ta bludnja: da su Hrvati gotskoga porekla, pa se te bludnje ni učeni drugačije muževi otresti nemogoše!

Digitized by Google

stvo i obredah i bogoslužnoga jezika. Isti indi papa, hoteći dokinuti još njeke ostatke gothskoga ili mozarabičkoga bogoslužja u Španjolskoj, izdà tamošnjim svećenikom nalog, koga kašnje i španjolski biskupi saborskim člankom potvrde, dajuć „svećenikom zakon, da nebi kojim drugim obredom nego rimskim liturgisali, a podnipošto gothskim kao tudjim, da se nebi usudili bogoslužje ovršivati.“ Naravna je stvar, da papa, koj je iz Španjolske odlučio odstraniti gothsko bogoslužje, i koj je Hrvate i njihovo slovjensko bogoslužje istovjetnim smatrao sa gothskim, nije na nikakov način htio kod Hrvatah to bogoslužje netaknuto pustiti.

Za spljetskoga indi nadbiskupa Lovre, godine naime 1059. poslà rečeni papa Nikola II. svoga poslanika kasinskoga opata Majnarda u Dalmaciju, da i tù dokine bogoslužje, koje se gothskim (slovjenskim) jezikom ovršuje. Došav on u Spljet sazove sabor, kamo se sakupi svećenstvo i plemstvo. Pošto bi tu članke, posljednjeg spljetskoga sabora (925.) potvrdili bili, odluče „da se nebi u budućo nitko usudio otajstva božja slaviti u slovjenskom jeziku, već grčkim ili latinskim, i da se niti jedan Slovjen (Hrvat), koj nebi bio ujedno i latinštini vješt, neima pripustiti na primanje sv. redovah; a te zato, rekoše oni, jer je gothska slova (razumievahu glagoljicu) izhitrio njeki krivovierni Method, koj je takodjer u istom slovjenskom jeziku, mnoga lažljiva i katoličkoj vjeri protivna načela popisao, nu radi toga bjaše, kako je obćenito mnienje, kažnjen od Boga naglom smrću.“ *) I tako se taj sabor svrši po Hrvate zlo i naopako! Saborske spise ponese sa sobom Majnard u Rim, a papa ih u držanom u Rimu crkovnom saboru (1059 ili 60) apoštolskom vlašću potvrdi, a sve one, koji bi im prkosili, prokune. Usljed papinoga potvrdjenja zatvoriše u Hrvstskoj crkve, u kojih se je služba božja po slovjensku ovršivala, kao da je Bogu draže, da mu se nepjeva, nego da mu se slovjenski pjeva; svećenici hrvatski zaniemiše od tuge, a narod se u crno obuče. Premda bjaše toliko neznanstvo krivo, što su Methoda i slovjensko bogoslužje rimski biskupi smatrali za krivovierca, nemože se oprostiti ni Hrvatom jer sami si tomu bjahu krivi, buduć da nehtjedoše djecu, koju su za duhovni stališ odlučili, posvetiti knji-

*) Ovdje pošto bi Slovjene zamienili s Gothi, to su i njihovo bogoslužje, komu bjaše početnik Method, zamienili s gothskim, a pošto bi se Gothi držali Arijeva nauka, to je u očijuh papinih poslanikah Method početnik slovj. bogoslužja nitko drugi biti mogao nego krivovierni Arijo, o kom se u poviesti piše, da ga je Bog naglom i sramotnom smrću kaznio.

Digitized by Google

ževnosti; i tako se nije obreo u cielom Primorju niti jedan svećenik ni biskup, koj bi bio kadar poput ninskoga biskupa Grgura uputiti rimsku stolicu, da bi svoju odluku o slovjenskom bogoslužju i sud o Methodu promienila bila!

Sluči se pako, da je baš u to vrieme došao u Dalmaciju njeki strani svećenik, imenom Ulfo (Wolfgang ili Vuk). Budući on nepoznat u toj zemlji, prevari Hrvate, da ga je papa poslao simo kao svoga poslanika, da razvidi, kako se ima sa slovjenskim bogoslužjem, svjetujuć i tješeć Hrvate: Znajte — govoraše on — da Vas moj gospodin papa vrlo sažaluje, budući doznao, da su Vam crkve zatvorene i božju službu činiti Vašim svećenikom zabranjeno. Nepreostaje Vam indi drugo, nego da Gospodinu mojemu papi toga radi odašaljete poslanike; a vjerujte mi, da štogodj ga zamolite, to i dobijete! Hrvatom nije trebalo dva puta reći, već kako Ulfo saželi, sakupe se starješine pučki i državši vieće, koga da pošalju papi, da im spasi bogoslužje, odaberu jednoglasno Ulfa, kao za tu stvar najvještijega, i uručivši mu darove, koje bi imao kao znak njihove oddanosti predati papi, zapute ga u Rim. Došav Ulfo s hrvatskimi darovi u Rim predstavi se papi Aleksandru II. (nasljedniku Nikole II.), položi pred njegove noge znakove hrvatske oddanosti, i moljaše ga, da bi slovjenštinu u bogoslužju, kao što je i prije bilo, potvrdio; jer ako tako postoji, kao što je sada, to se je bojati, da se nebi medju Hrvati izleglo kakovo krivovierje. Papa, pošto ga mirno sasluša, odvrati mu na njegove besjede: „da nebi pravedno bilo, da se onako u naprečac radi proti zaključkom poslanikah apostolske stolice.“ A nakon toga uruči mu glede te stvari pismo, te mu reče: „primi to naše pismo i ponesi ga nadbiskupu, kralju i ostalim dalmatinskim biskupom, te im reci, da radi te stvari pred nas dodju dva biskupa one zemlje, jer tebe, pošto neznamo ni tko si ni što si, o tih stvarih podnipošto saslušati nemožemo.“ Na to se Ulfo vrati k Hrvatom, ali nije izručio papina pisma ni nadbiskupu, ni kralju, a niti nijednomu biskupu, već Hrvate, koji su znalično propitkivali ga, kako je u pape stvar riešio, opeta prevari, veleć: „Evo hvala Bogu! sve što vi zahtievaste, izprosih u pape, budući da Vam se i crkve moraju opet otvoriti, a i Vašim svećenikom nitko već nesmije priečiti službovanje. Nu kraj toga bio sam još tako sretan, da sam izposlovao u pape i to, da si iz svoje sredine odabrati možete muža sposobna za biskupsku čast, i da ga sa mnom, davši mu darove za papu, pošaljete posvećenja radi u Rim.“ Hrvati, veseli na takove viesti, bez krzmanja izaberu njekoga starca popa Cededu, koga da

Digitized by Google

im posveti papa za biskupa, a ovomu još pridruže opata Protepu, koji bi s Ulfom krenuli u Rim. Kada bi ta trojica došla u vječni grad, pusti ih papa preda se, i upita ih, koja kob bi jih ovamo doniela. Ulfo, koj je u toj družbi jedino umjeo latinski, preuzè rieč: „Mi smo reče ou, od stranah Dalmacije i Vi ćete se sveti Otče sjećati, da nije tomu dugo, što sam stojao pred Vašim blagodarstvom; a i ovim pohtjelo se takodjer pred Vaše noge stupiti, da njihovim zemljakom, kao i ostalim, njeku milost udielite. Zato je i taj najplemenitiji Hrvat (Cededo) došao simo, da po Vami obilatije upućen, slobodnije naviešćati uzmogne svete istine (t. j. po slovjenski službu božju činiti).“ „A kakovu čast obnaša?“ zapita papa; Ulfo mu odvrati: svećenik je! Na to će opet papa: „pa ako je svećenik, zašto si nebrije brade, kako to nalaže zakon katoličke crkve? Nu zloglasni Ulfo odgovori: upravo, sveti otče, radi toga došao je i pred Vas, da u buduće Vašu volju izpuni! Na to častni papa vlastitom rukom odreže Cededi nješto dlakah na bradi, i odmah ostalim naloži, da si, kako je u katoličkoj crkvi običajno, brade briju. Obrativ se tada k Ulfu reče mu: nisam ja tebi naložio, da mi takove ljudi vodiš, nego da mi dovedeš biskupe radi te stvari. Ali naš se Ulfo ni najmanje nesmete: htjeli ste, sveti otče! odgovori on, al' nije moguće. Pošto bi se papa glede slovjenskoga bogoslužja sa svojimi savjetnici posavjetovao bio, odgovori ovoj trojici: „Znajte sinci! ja se sjećam, da sam višeputah čuo o toj prošnji Gothah, *) ali radi Arijanah obretnikah ove književnosti, nesmijem njim, kao niti moji predšastnici dopustiti, da u svojem jeziku uzmognu služiti božja otajstva. Pošavši indi Vi kući, uputite svoj narod, da drži sve, što je po častnom bratu našem Majnardu, sv. Rufine stoženiku-biskupu saborno zaključeno, dokle poslanici naši tamo prispiju.“ —

Na odlazku od pape upita Cededo, (koj nije ni rieči latinske razumio) popa Ulfa: „kaži mi čovječe! što nam je prudilo, da smo posjetili papu?“ Na to mu Ulfo tako odvrati „što si željom zaželio, to si i dobio! „A što sam jadan dobio?“ odvrati Cededo. Na to će opet Ulfo „zar neznaš da te je papa učinio biskupom“ Cededo začudjeno ga gledeć, reče mu: „kako i kada?“ Na to preuze Ulfo: „toliku moć ima papa, da komugod on vlastoručno odreže njekoliko dlakah na bradi taj s mjesta postane biskupom.“ Cededo tomu povjerova, i nije bilo tomu dugo, a on si veseo pribavi biskupski štap i prsten, te se s ostalom dvojicom zaputi u Hrvatsku. Začuvši Hr-

*) Ovdje opet papa Slovjene mieša sa Gothi!

Digitized by Google

vati za njihov dolazak, veseli pohrliše pred svoga biskupa, koga i dočekaju velikim slavljem. Cededo tada proćera krčkoga biskupa s njegove stolice, i nju si usljed apostolske odluke (kako misljaše on) posvoji; poče svetit crkve, redit misnike i slovjenski jezik uvadjat u crkvu. Ali to nepotraje dugo! Lovro spljetski nadbiskup, na koga se obratio proćerani krčki biskup, javi papi Aleksandru, što je počinio Cededo, moleći ga, da pošalje poslanike, koji bi tu stvar razvidili i izveli na čistac. Kad dopadnu takovi glasovi papu, veoma se ožalosti, i nepočasiv časa pošalje g. 1068. njekoga stožernika, imenom Ivana, u Dalmaciju, da tu otrovnu klicu izčupa, naime, da posjeti Cededu najprije u njegovoj biskupiji, i da ga proćera; zatim da pohodi kralja, metropolitu i ostale biskupe, te da ih sazove na sabor u Spljet. Papin indi poslanik, kardinal Ivan, podje najprije u krčku biskupiju, gdje je Cededo biskupovao, sabere misnike i puk, te stane čitati papina pisma, koja glasijahu, da nije papa Cededi podao nikakove časti, dapače da se ima svrgnut; jer se prevarom i protuzakonito urinuo u crkvu za pastira, i tu i Cededa i Protepu prokune i proglasi, da su izobćeni. Ulfa pako, obretnika tolike opačine i sijača takove bludnje, zapoviedi, da ga svezanoga doprate u Spljet na sabor, na koj su se na kardinalov nalog već biskupi i plemići s kraljem sakupili bili. U tom saboru pročitano bi najprije po kardinalu Ivanu papino pismo sliedećega sadržaja: „Javljamo Vam, da smo odobrili sve članke, koje satvoriše subraća naša, častni naime Majnard, pobočni naš biskup, i Ivan nadbiskup naš u Spljetu i (s biskupi) po drugih gradovih; i da su isti (članci) u rimskom saboru (g. 1059-60) redomice navedeni, i po predšastniku našem, blage uspomene Nikoli, apostolskom vlašću potvrdjeni, dà — pod izobćenjem potvrdjeni.“ Pošto bi ovdje još jednom potvrdili članke posljednjega spljetskoga sabora, proglase Ulfa, toga „nevriednoga svećenika“ nesposobnim za svaku crkovnu službu, i izbičevavši ga, ostrignu mu glavu, ožigose ga, te po papinom nalogu zatvore u tamnicu. Medjuto se nesvjestni starac Cededo pod nikakov način nije htio pokoriti, i od svoje namjere odustati, tako, da je bió uzrokom mnogih smutnjah u Hrvatskoj; stoga bude usljed očite papine zapoviedi u Rimu dva puta, a u spljetskom saboru i po cielom hrvatskom kraljestvu treći put vrhu njega izrečeno prokletstvo. Pa evo! za kratko vrieme stiže ga sud božji; jer, budući malo zdráv na tielu, potraži mjesto radi tjelesne potrebe, nu tù ga takova nutrnja bol obhrva, da je i crieva i svu utrobu izbacio iz sebe. „I tako bjaše bezbožan čovjek, sliedeći Arijanovo nevjerstvo, od pravde božje Arijanovom bezsram-

Digitized by Google

nom smrću bude kažnjen.“ *) Dok se je to sgadjalo, umre papa Aleksander II. a nasliedi ga Grgur VII. — Vjerojatno je, da je ovaj papa, koj bjaše za Aleksandra protodjakon sv. stolice, saznao o nesgodah slovjenskoga bogoslužja u Hrvatskoj, te je stoga dao, čim zasjednè stolicu sv. Petra, iztraživati po pismohranah glede njega. Budući pako bolje o tom izviešćen, pošalje g. 1075. Gerarda nadbiskupa Sipontskoga u Hrvatsku, da uredi tu stvar. Došav taj u Spljet, liepo ga dočeka i primi tamošnji nadbiskup Lovro. Ovdje ureče Gerardo sabor, na koj pridoše osim Lovre i biskupi: Stjepan Zadarski, Ivan Trogirski, Formin Ninski, Grgur Rabski, Theodosij Bjelogradski (Zara vechia), Grgur Kninski, Vasilje Osorski i mnogi ini. U ovom saboru, pošto bi „mnogo koristna zaključili“ uzkrise opet *ninsku biskupiju*, (koja se nakon svoga dokinuća (928) prviput spominje istom g. 1072., a sada bjaše potvrdjena. **) Nigdje se

*) Tako pridovieda Th. Arch. Sp. c. XVI. vd. Farlatt. Illir. S. T. III. p. 131.

**) Još za vrieme kralja hrvatskoga Petra Krešimira, godine naime 1069. u njekoj listini, izdatoj u Ninu rečene godine, smatra se kao mjestni (Ninski) biskup Stjepan zadarski biskup. vd. Farlatti Illir. sacr. V. 49.

Njeki slovjenski pisci tvrde, da je Grgur VII., o slovjenskom bogoslužju bolje upućen, dopustio ga Hrvatom i na dalje; drugi pako dokazuju, da pošto bi českí kralj Vratislav, pozvav prognane iz Sasave (u Českoj), slovjenske monake (fratre) u rečeno ih mjestò opet sakupiti htjeo, da je za dozvolu slovjenskoga bogoslužja umolio bio istoga Grgura VII., koj se nije nikako dao sklonuti na to, već mu na njegovu prošnju ovako odpisao: „Budući da Blagodarstvo tvoje (piše Grgur g. 1080. českomu kralju Vratislavu) zahtieva, da bi mi potvrdili u Vas bogoslužje na slovjenskom jeziku, to znaj, da mi tvojoj želji nipošto zadovoljiti nemožemo. Jer, promozgavši tu stvar, uvidismo, da se je i svemogućemu Bogu dopalo, da bi njeka mjesta svetoga pisma ostala skrovna (tajna) tè da nebi bilo ono svim jasno i ponjatno; a to s toga, da nebi kroz to u zametavanje prišlo, ili zlo ponjaće zavelo u bludnju. Neizpričava se, što njeki svećenici, bezprotuslovno izpunivši zahtjeve naroda, dopustiše bezrednosti, koje je i prva crkva mnogo pregledala, što je u posljednje vrieme, kada se kršćanstvo pokriepilo, po strogom izpitavanju sv. otacah bilo izpravljeno. S toga, da se nesbude, što Vaši nerazložito zahtievaju, prepoviedamo Vam moćju blaženoga Petra, a Ti Vratislave imaš se radi časti svemogućega Boga opriet sa svimi silami toj taštoj drzovitosti“ (t. j. da bi slovjenskim jezikom i Česi mogli u misi uzdavati slavu Bogu). Iz toga odgovora zaključuju ovi, da se Grgur, pošto je zabranio slovjensko bogoslužje u Českoj, za koje ga bješe umolio sam kralj, nije niti prijaznijim pokazao u Hrvatskoj, koje je i onako imalo sijaset neprijateljah. Na ovo neki branitelji Grgurovi odgovaraju: da nije jedan isti razlog za to, da se uvede gdjegod novi običaj, i da se dopusti ondje, gdje je jur davno uveden i u svojih pravih ustanovljen, a osobito, kad nije pod nikakovim načinom

Digitized by Google

pako nečita, da Gerardo slovjensko bogoslužje zabranio; iz toga bi dakle sliediti moglo, da ga je rimska stolica, bolje o njem upućena, dozvolila. — U Spljetu obretè još Gerardo popa Ulfa, koj je jur dvanaest godinah sapet u težkih okovih po zapoviedi Aleksandrovoj čamio u tamnici radi prdačiue, što ju bjaše počinio s Cededom u Hrvatskoj i Dalmaciji. Naloži indi Gerardo, da Ulfa izpuste, pošto je blage uspomene papa Aleksander, bivši na smrtnoj postelji, odredio, da se svi uznici, njegovom zapoviedju utamničeni, izpuste. Ali prije morao je Ulfo na sv. evangjelje i na tielo blaženoga Dujma zakleti se, da neće više nikada što takova počiniti, i odišav iz ovih stranah, da se više neće vratiti, nego poći u Rim i predstaviti se papi.*) Tako malo po malo stiče deseti članak spljetskoga sabora (925.) svoju valjanost; i papini poslanici su gledali, na koliko im moguće bjaše, da ga i u život uvedu, a to bar u biskupijah, koje su bile u Dalmaciji, (koja bjaše od god. 997. podpala pod mletačko gospodstvo) Spljetskoj i Krčkoj. Drugačije je pako to bilo u jugo — iztočnih pokrajinah, koje su bile pod vladom hrvatskoga kralja (Hrvatska i Slavonija); ondje je pod njegovom zaštitom obstojalo bogoslužje i nadalje uzprkos zaključkom spljetskoga sabora.**)

Od onoga vremena, odkako bi pod papom Aleksandrom II. slovjenština iz svetilišta dalmatinskih crkvah odstranjena bila, nadje svoj pribjeg u današnjoj Hrvatskoj i Slavoniji. U ove su ju zemlje donieli Methodovi učenici, i tù je pod okriljem hrvatskih velikih županah, biskupah i kraljah postojala prieko četiri stoleća, i tim si već polučila bila pravo po prastaroj neprekidnosti za sva došasta vremena. Nu da se u buduće nebi ipak tko taj našao, koji bi ga opet gledao podrovati i valjanost njegovu posumnjati: potrebito bjaše, da se tolikimi papami potvrdjeno pravo slovjenštine i opet potvrdi. Pa to se i sbude.

Pošto bi naime 21. listopada 1247. u crkvi sv. Dujma u Spljetu posvećen Ugrin, koga imenovà hrvatsko-ugarski kralj Bela IV. spljetskim nadbiskupom: pošalje on još one iste godine senjskoga biskupa Filipa po nadbiskupski plašt k papi Inočencu IV. u Lion. Tom prigodom imadjaše Filip osvjedočiti papu o koristi i potrebi

---

pogibeljan. Naše je pako mnienje takovo: da nije Grgur osobitim pismom potvrdio slovjensko bogoslužje, već da je, saznavši, da nije vjeri na uštrb, propustio pojedinim biskupom, da ga ili štite, ili odstrane: kako naime za spasonosnije pronadju.

*) Farlati. III. 131.

**) Asseman Kal. IV. 387.

Digitized by Google

slovjenskoga bogoslužja, te umoliti ga, da ga svojom apoštolskom vlašću potvrdi. Pa sbilja! Inočenco „uzor kanonistah i prava“ u odpisu svom od 19. ožujka g. 1248. na biskupa senjskoga Filipa, piše evo ovako: „Predana Nam tvoja molbenica sadržavala je, da je u Sloveniji (Slavonija) njeko osobito pismo (razumieva papa glagoljicu), koje svećenstvo rečene zemlje, tvrdeć, da ga je obreo sv. Jerolim, *) upotrebljava u božjih službah (misi). Pa toga radi, da se i njim upodobiš, i da sliediš običaj zemlje, u kojoj si biskupom, molio si u Nas dozvolu, da bi mogao u bogoslužju rabiti to pismo, (t. j. slovjenske besjede, tim pismom glagoljskim upisane). Mi indi, promotrivši, da je rieč radi stvari, a ne stvar radi rieči: ovim ti listom podieljujemo vlast, da u onih stranah, gdje je običaj tako činiti, i sbilja činiš; ali samo ako se razlikom pisma smisao nevriedja.“ Prekrasna doista papina pisma! Bogoslužje jest stvar glavna, a jezik, kojim se obslužavati ima, jest pobočna: rieč je dakle iliti govor za volju stvari. Toga radi liepo opazuje papa: da bi se rieč stvari, a ne stvar rieči podložiti imala. — Ali to mu dozvoljava samo u onih miestih, gdje se je jur slovjensko bogoslužje uobičajilo, i to samo pod tim uvjetom, ako se slovjenski prevod bogoslužnih knjigah: službenikah, obrednikah i časoslovah s latinskom maticom podpunoma slaže.

Kao što sjajno sunce tamni višeputah oblaci ljudskomu oku često i na dužje vrieme sakriti su kadri, nu ono ipak nenavistne oblake opet svlada i čovječjem se oku sjajnije i ugodnije pokaže: tako i slovjensko bogoslužje. Odkako naime Inočenco IV. (1248.)

*) U ovom nam papinom odpisu prviput dolazi, da je sv. Jerolim obretnik glagoljice. Mi znamo, da je u X. i XI. vieku dobro bilo Hrvatom znano, da je pismo, kojim su pisane njihove bogoslužne knjige, obreo njeki Method. Kako su indi mogli Hrvati iznašašće Methodovo pripisati Jerolimu? Eto ovako. U XI. stoleću, kada su Neslovjeni počeli nasrtavati na Hrvate, da su gothskoga porekla i da imaju gothsko pismo, tada su ovi, da spase slovjenštinu u crkvi, pošto ju nemogahu znanstveno obraniti, tražili uglednoga pisca, koj bi bio njihov zemljak, i koj bi bio u kakovom obćenju s Gothi, za čija bi ledja zakloniti mogli svoje slovjensko biće u crkvi, a takovoga obretoše u sv. Jerolimu, koj bjaše rodjen na medji Dalmacije i Panonije, i koj bjaše u savezu s učenimi Gothi ili po njihovomu mnienju sa Slovjeni, (koji bjahu istovjetni sa Gothi,) kao što se razabire iz njegova lista na Sumiu i Fretela. Ovomu su indi kao svomu zemljaku i velikomu crkovnomu piscu, da se nebi već usudili neprijatelji udariti na slovjenštinu, pripisali obret glagolskoga pisma. —

Digitized by Google

povlasti slovjensko bogoslužje po latinskom obredu, dodje mu nakon dvie-stoljetnoga progonstva ipak vrieme željnoga počinka i mira, a s njim — kao i liepim prolećem nakon mrzle zime za ružu, — vrieme cvjetanja i razvijanja! Premda je papa senjskomu biskupu dozvolio slovjensko bogoslužje samo za njegovu biskupiju i to ondje, gdje se je već uobičajilo: to Hrvati i drugih biskupijah, oslanjajuć se, što je i u njih bogoslužje po slovjenski bitisalo, zahtievahu da jim se takovo opet povrati. I tako se prostre ovo po svih biskupijah spljetskomu metropoliti podredjenih; pa to tolikom moćju, da se ne samo zatvorene slovjenskim svećenikom, usljed zapoviedi spljetskoga sabora (1059.) slovjenske crkve pootvoriše, već se je isto uvuklo i u samostane monakah sv. Franje i Benedikta, usljed naročite želje hrvatskoga naroda. Rekoh u samostane; ovih se je dovoljan broj nalazio u području metropole spljetske i to: u Zadru samostan sv. Krisogona, koji je jur za Krešimira I. koncem X. vieka postojao; zatim sv. Bartola (1078) i sv. Marije, sazidan oko 1066. od Čike kćeri Dujmove i Vekenegine, za duvne benediktinke. U Bjelogradu, sielu kraljah hrvatskih, postojao je jur oko 1059. darežljivošću kralja Petra Krešimira benediktinski samostan sv. Ivana Apostola, i još za duvne benediktinske, samostan sv. Tome. Kod Spljeta nalazijaše se glasoviti benediktinski samostan sv. Stjepana prvomučenika, a u samom Spljetu sazida g. 1069. nadbiskup Lovro samostan za duvne benediktinke; zatim samostani sv. Mojsije, sv. Nikole, sv. Petra, u Trogiru i Rabu. Početkom XI. stoleća nalazimo samostane na otoku Lokrumu i Mljetu. *) U svih se rečenih samostanih njegovala i narodna književnost i uz nju slovjensko bogoslužje; jer i u poznija stoleća orila se po njihovih prostorijah čista slovjenština; dapače i ista pravila bjahu jim, ne latinskim, nego slovjenskim jezikom a glagoljskim pismom napisana. Ali okrom slovjenskih samostanah zapadnoga obreda, bjaše u Hrvatskoj samostanah i iztočnoga obreda, koji se je za župana Sedeslava (kada je naime, kako čusmo, Hrvatska uz Carigrad prionula), ovdje posve udomio. U ovih se je takodjer samostanih bogoslužje ovršivalo slovjenskim jezikom, ali iztočnim obredom; i za ove iste monake kao i za ostale brinuše se sami pape, kao što čitamo u listu Aleksandra II. g. 1067. na Petra barskoga nadbiskupa: „Za samostane tako latinske, kao grčke iliti slovjenske da se brineš; jer znaj, da je sve to jedna crkva, te da si postavljen biskupskom vlašću nad svimi crkvami.“

*) Rački. Odlomci str. 126.

Digitized by Google

Sada nam valja u kratko nacrtati, gdje se je sve slovjensko bogoslužje udomilo bilo. Ali budući, da nam nije poznat niti jedan spis, koj bi potanko navadjao sve i pojedine slovjenske župe, i kako je i kada u nje se doselilo slovjensko bogoslužje: to ćemo samo Karamanove (oko 1742) rieči navesti, kako on, koj je imao priliku to proučiti o tom veli: U nadbiskupiji zadarskoj i u trijuh njoj podčinjenih biskupijah: Rabu, Osoru i Krku pojala se misa slovjenski (osim prvostolne crkve i dvijuh kollegijalnih u Pagu i Čresu).. Ondje je i osam slovjenskih samostanah sv. Franje trećega reda. Na isti način po slovjenski šiljahu se hvale kod Slovjenah u Liburniji, te u patrijarkatu Oglajskom, kao u biskupiji istrijanskoj, koparskoj (Capo d'Istria), novogradskoj (Città nova) i porečkoj, gdje su takodjer samostani sv. Franje trećega reda, koji čine s ostalimi po Dalmaciji jednu pokrajinu, u kojoj se služba božja čini na slovjenski. U posljednjoj (porečkoj) biskupiji nabroji opet Ivan Pastrić devetnaest župah slovjenskih, a crkovni sabor g. 1733. odredi za Slovjene šest izpitavalacah vještih slovjenskomu jeziku. U biskupiji Puljskoj (Pola) podbriežni Bezjaci (li Beziachi litorali) u hrvatskom zaljevu (del Seno Flanatico) poimence: Beršec, Mošćenice, Lovran, Kastva, Vepinac, drže isti slovjenski obred. Biskupi senjski i modruški najveća su podpora slovjenštine. U stolnoj crkvi u Senju, čini se služba božja slovjenskim jezikom. U biskupiji ninskoj sve se župe u bogoslužju sa slovjenštinom ponose; ali u onih ga ipak neima, gdje je svećeničtvo redovničko, (t. j. gdje su fratri). Za nadbiskupa spljetskoga Stjepana Kozme (g. 1688.) bilo je u njegovoj biskupiji seoskih župah ukupno 36; od ovih bjaše 28 glagoljskih, a samo 8 latinskih. Eto! skoro ciela Istra, hrvatsko primorje, vojnička krajina, dobra čest gradjanske Hrvatske i današnja Dalmacija do Cetine, a gdjegdje i dalje do Neretve sa svimi pripadajućimi ostrovi jadranskoga mora, bjaše puna glagoljskimi župami, dopirućimi daleko u unutar zemlje gdjegdje raztrešenimi i prieko granicah Hrvatske do Požege i Djakova u Slavoniji. A nalazimo jih i u gradjanskoj Hrvatskoj; naime u nadbiskupiji Zagrebačkoj, a naročito u Nartu, Odri, Petrovini i Velikoj Goriei, iz kojih župah bjahu pozvani popi glagoljaši g. 1574. na zagrebačku synodu, držanu proti krivovjercu Bučiću. Pjevala se zatim slovjenskim jezikom misa i u Šestinah, sv. Šimunu, Samoboru, Cerju, Božjakovini i Dragalinu, koja potonja župa bjaše u arkidjakonatu začesanskom; na Zelini, u župi sv. Katarine kod Pokupskoga, u Remetah kod Zagreba, dà i u samom gradu Zagrebu, u Draganićih, Krašiću i Čakovcu. Slovjensko zatim bogoslužje nalazimo u okolišu grada Ozlja; jer u

Digitized by Google

listinah nalazimo, kako vlasteli ozaljski, darujući koju crkvu naročito zahtievaju, da jim se po smrti za dušu u misah svakoljetnih moli „odreši gospodi dušu raba tvoego.“ Nalazimo jih u Topuskoj, Jastrebarskoj, Sladojevcih i u Sveticah, gdje je Katarina Trsatska podigla samostan samo za one misnike „koji bi službu božju slovjenskim jezikom ovršivala“ i toga radi darovà jim selo Breznik sa 12 kmetah. Na isti način ponosio se s popi glagoljaši grad Karlovac,*) Okić i Kostel, gdje se još i dan danas nalaze glagoljske matice; a i ine župe imadjahu za svoje pastire slovjenske svećenike. I u djakovačkoj je biskupiji slovjensko bogoslužje ovdje ondje postojalo.

Nu slovjensko bogoslužje i glagoljsko pismo u napomenutih biskupijah nije samo nikada vladalo; već je uviek što uz njega, što nad njim i latinsko gospodovalo. Glagoljica bjaše pretežnija u mnogo užjih granicah t. j. u Istri, počam od rieke Raše, u hrvatskom primorju, Krajini i u sadanjoj Dalmaciji do rieke Krke, računajuć amo i prileżeće otoke: Krk, Črež, Lošinj, Osor, Rab, Pag, Pasman, Lungu itd. ili u obsegu patrijaršije oglajske, biskupije senjske, modruške i njekadašnje ninske. Te zemlje i pokrajine sačuvahu do današnjega dana najveći broj glagoljskih spomenikah svake ruke toli duhovnoga koli svjetovnoga sadržaja!

Ali žalibože tu slavnu baštinu sv. naših apoštolah, tolikimi papinskimi dozvolami dozvoljenu i pečati zapečaćenu, premda ju nemogoše sasvim oteti Slovjenom, nastojahu ju malo po malo okrnjivati i ciepkati „da u današnje doba nije daleko od propasti.“ Prvi, koj se je usudio bezbožnom rukom dirnuti u nju, bio je Klaudio Sozomeno, biskup puljski (Pola), pod čigovu je tada biskupiju spadao grad Rieka (Fiuma) sa sbornim kaptolom i arcidjakonom, koji su slovjenski jezik od vajkada rabili u svojoj crkvi. Nezna se iz koga uzroka, ili zato što su ga Mletčani potaknuli, ili pako što sám nije razumio slovjenski, izdà on iznenada g. 1593. nalog kaptolu i arcidjakonu riečkomu, da u ime sv. posluha imaju iz sborne si crkve odstraniti slovjenštinu, a uvesti latinsko bogoslužje. Kanonici posluhnu zapovied biskupovu te uvedu u svoju crkvu latinski jezik, nu ujedno jave i gradskomu vieću, tko je uzrok toga njihovoga učinka. To se je Riečanah živo kosnulo, zato sakupivši se na 21. travnja i. g. u

*) U zagrebačkom nadbiskupskom sjemeništu na jednom glagoljskom misalu, stoji bilježka: „č. h. l. v. (1653.) na d. (5) enara kada to pisah ja dom Šimun Stanić budući u Karlovcu u kraleviui pri Zagrebu, i biše velik snig.“

Digitized by Google

vieće, pozovu preda se arcidjakona, gradskoga župnika i kanonike, i tù ih upitaju, jesu li oni voljni po starom običaju uvesti u crkvu opet slovjenski jezik, kao što je i vruća želja svih gradjanah? . Na to svi odgovore, da će drage volje to učiniti, nu arcidjakon jedini umoli, da se tomu produži rok, da uzmogne o tom prije izviestiti biskupa. On to i u učini. Ali biskup mu na njegovu molbu odvrati, da moraju kanonici ostati kod prvanjega naloga. Na takovu opetovanu zapovied nije članovom kaptola riečkoga preostalo drugo, van služiti se i nadalje latinskim jezikom u bogoslužju. To se Riečanom dade na žao i sramotu, te skupivši se 13. svibnja opet u vieće, zapriete riečkomu kaptolu, da će uzkratiti svim kanonikom desetine i sve dohodke, koje dobivaju od grada, ako neuvedu slovjenski jezik opet u crkvu. Kanonici se toga preplaše, te uz veliku svečanost iztisnu jezik latinski iz svoje sborne crkve, a uvedu slovjenski. Nije tomu dugo postojalo vrieme, te neprijatelji slovjenštine izvieste o tom činu biskupa Sozomena, a on s mjesta napisà dva pisma. U jednom, koje upravi kaptolu, prieti istomu izobćenjem, ako neuvede latinski jezik u crkvu. Kaptol ga posluhnù. Drugo pismo, koje je pisao riečkomu gradskomu vieću bude 26. kolovoza (1593.) u istom pročitano; u njem velikom srdjbom kori riečku obćinu, što je ustala proti slobodi crkve, i što je silom prisilila kanonike službovati u crkvi jezikom slovjenskim. Na takov odgovor posavjetovahu se viećnici te odgovore biskupu: da im nije nikada niti iz daleka na um palo, da ustanu proti slobodi i právam crkve, dapače, da su na koliko se je dalo i moglo oni svagdje i u svako doba branili njejna i narodna práva, što i sada čine, moleć ga, neka bi jednom svršio tu neugodnu prepirku, i odustao od svakoga uvadjanja novostih, koje se protive starim pohvalnim običajem, povlasticam i naredbam rimo-katoličke crkve. Ujedno odaberu iz svoje sredine dva viećnika, Matiju najme Segotta i popa Mihalja Kundića, koji bi pošav k biskupu uz predstavku riečku i ustmeno mu kazali; kako je tim svojim novotarenjem ožalostio narod, i da će tim, ako uztraje, ogaditi narodu i istu vjeru; a uz to mu i priobčiše, da je usljed njegove želje zaključak od 13. svibnja, gdje se govori o uništenju desetine i dohodakah kaptola riečkoga, po vieću jur opozvan. Vrativši se u kratko vrieme iz Pulje povjerenici riečke obćine, izvieste istu dne 19. rujna rečene godine, da nisu biskupa kod kuće našli, već da im je njegov namjestnik kazao, da dotle neće biskup slovjenštine dozvoliti, dokle oni svoj zaključak od 13. svibnja javno neopozovu,

Digitized by Google

i svoje opozvanje biskupu pismeno nepriobće. Nu gradsko vieće uvjereno, da je tim, što je jur u svojem zapisniku zaključak od 13. svibnja opozvalo i biskupu ustmeno javilo, njegovu zahtjevu posve zadovoljilo, zaključi po predlogu odabranih sudacah, u sjednici od 9. travnja 1594., da pošto zaključak od 13. svibnja 1593. još nije bio upisan u zapisnik vieća, i što u rečenoj sjednici nije bio podpun broj viećnikah, jer se zahtievahu 32, i napokon, jer je prosto i druge načine i sredstva upotriebiti, da se natrag uvede slovjensko bogoslužje na Rieci, to se ima zaključak od 13. svibnja 1593. sasvim uništiti i spaliti. — Napokon bude izza tolikih razdraženih borbah opet slavno uvedeno slovjensko bogoslužje u sbornu crkvu riečku, gdje se i do dana današnjega njekako uzdržava, a to zato, jer je nastojanjem austrijanske vlade, kako su jur g. 1593. Riečani zaželili, odtrgnuta Rieka Puljskoj biskupiji i pridružena Senjskoj. *)

Kada Neslovjeni po Klaudiu Sozomenu, puljskom biskupu, već nisu nikako nahuditi mogli baštini sv. sveslovjenskih apostolah, a oni tada potaknuše oglajskoga patrijarku Franka Barbara rodom iz Mletakah, da bi kojim mu drago načinom u podčinjenih si biskupijah suffraganskih (Istarskoj, Koparskoj, Novogradskoj i Porečkoj) nastojao slovjensko bogoslužje iztisnuti iz crkve. Oglajskoga patrijarku, nije trebalo dugo na to snubiti; jer je na njegovom crkovnom saboru g. 1596. na njegov predlog medju ostalimi i to zaključeno: „neka biskupi slovjenski, gdje je u porabi časoslov i službenik (misal) slovjenskim jezikom pisan, nastoje, da te knjige učeni i pravovjerni, a i vješti tomu jeziku pomnivo pregledaju i poprave. Nu željet bi bilo, da se nastojanjem slovjenskih biskupah malo po malo uvede u porabu časoslov i misal latinski, kao i obrednik svetotajstvah.“ Ali hvala Bogu! njegova naredba ostà glasom vapećega u pustinji, jer ni Dalmacija, ni rimska stolica nepristaše uzanj.

No nebjahu samo neprijatelji Slovjenštine krivi, da je ona od dana do dana spješila u hitru i brzu svoju propast, već i sami Hrvati! usljed onoga „propast tvoja iz Tebe Izraelu!“ Akoprem je slovjenski crkovni jezik s vremenom postao za južne Slovjene mrtvom besjedom, to bi ipak bila sveta dužnost za slovjenske svećenike, koji su suzdržavali i rukovodili bogoslužje, nepustiti ga da iz-

*) Sr. Kukuljevićev članak „Jezik slavenski u sbornoj crkvi grada Rieke“ u Katol. listu g. 1858. br. 4.

Digitized by Google

umre; dapače morali bi nastojati, da povjereni si bogoslužni jezik, kao živi odziv kršćansko-slovjenskoga duha, u svako doba ne samo živo shvatiti i razumjeti, nego ga i puku priobćiti uzmognu. Ali tomu svojemu svetomu zvanju nije svećenstvo dalmatinsko i istrijansko žalibože onako zadovoljilo, kako bi trebalo, jer ne samo što se nije razumjelo u stari crkovni slovjenski jezik, već i uz to zanemariše i latinski, u kojem za ono vrieme sve znanosti popisane bijahu. Da su si Hrvati bolje upamtili otčinske opomene pape Iv. X., da svoju djecu, koju žele svećeničkomu staležu posvetiti, već za rana dadu u nauke, nebi se doisto medju njihovimi svećenici takovih nalazilo, kod kojih je, kao i u prostoga puka znanja crkovnoga slovjenskoga jezika sve više i više nestajalo, a uz to zanemarivši svoje, nisu hajali ni za tudji latinski, i tim si zagradiše put k svakoj znanosti. To neznanstvo svoga bogoslužnoga jezika prouzroči, da je slovjenska bogoslužna rieč nastala za slovjensko svećenstvo sve više i više mrtvim i ubijajućim slovom; rukopisi bogoslužnih knjigah prolazili su iz ruke u ruku, od jednoga koljena na drugo, čim dužje tim u žalostnijem stanju, pa kada bi rimska stolica, kao prava mati, i misale i časoslove popraviti i prvanji im slog povratiti hćela, što se je slučilo? u cielòj se Dalmaciji i Istriji niti jedan čovjek nije obreo, koji bi toj zadaći dorasao bio. Na to uzeše Levakovića*) i Pastrića; nu ni ovi nisu svoj posao svršili, kako bi trebalo, jer i ti, neuki u crkovnomu jeziku, mnijahu, da će u ruskom jeziku najbolje naći utočišće za staru crkovnu-slovjenštinu, pa odtuda i onolike ruske rieči i oblici u glagoljskih bogoslužnih knjigah. Da se tomu zlu doskoči, da nehajstvom i zapuštenjem učenja bogoslužnoga jezika nestane i bogoslužja, digoše se ljudi, zauzeti za tu stvar, da zabludjeni narod dovedu na onaj put, koga im označiše njihovi učitelji Cyrill i Method, te gromkim glasom upućivahu Slovjene na pravu stazu, sa koje bjahu sašli. Takov muž bijaše Stjepan Kozma, spljetski nadbiskup, koj je u spljetskom crkovnom saboru (1688.) i predložio i zahtievao: da „budući da ima medju trideset vanjskih župah ove (spljetske) nadbiskupije samo osam, koje su latinske a sve druge slovjenske, i pošto se osobitom i častnom dozvolom sv. matere crkve sv. bogoslužje ovršuje slovjenskim jezikom, zato se neka pomnjivo uči, dà i nauči taj jezik. Svećenikom valja znati azbuku (glagoljsku), a neuki, ako žele biti zaredjeni, neka se od vještih svećenikah

*) O tom obširnije čitati možeš u Glavi III.

Digitized by Google

podučavaju, osobito pako neka na to paze, da se skroz i skroz upoznaju sa slovjenskim jezikom, u kom su napisani misali i časoslovi; jer tim jedinim načinom mogu se zarediti, buduć da za Slovjene prema svomu jeziku isti odnošaj valja, kao u rimskoj crkvi prema latinskomu. Zato neka se odabere u Poljičkom okružju šest svećenikah, koji da druge svećenike u svestranom znanju misala, časosiova i ostalih crkovnih obredih izpitivati i podučavati uzmognu.“ U istu svrhu odrede i na porečkom saboru g. 1733. šest izpitavalacah.

Nu taj liek dodje prekasno; jer i ovi isti, koji bjahu prizvani za liečnike, jedva jedvice uzmogoše smoći potrebito vračtvo. Nauk crkovnoga slovjenskoga jezika ostao je uzprkos svemu tomu kod glagolskih svećenikah, kao i prije, neobradjeno polje; pa akoprem su u Zadru, Omišu i Poljicah podignute stolice za nauk slovjenskoga crkovnoga jezika, ipak je manjkalo valjanih učiteljah i dobre slovnice.

Kada bi se u XVIII. stoleću za pape Benedikta XIV. glagolski misal imao pregledati i dati pod tisak, nije se mogla rimska stolica namjeriti na čovjeka za to sposobnoga, nego na Karamana, ruskomu samo jeziku vješta. To nebjaše ni najmanje po ćudi papi, pa stoga, pošto tim uvidi, kako je zanemareno temeljito znanje crkovnoga slovjenskoga jezika, da tomu zlu doskoči, odredi g. 1742, da se u Urbanovom kollegiju u Rimu utemelji stolica za slovjenštinu; ali ni tu stolicu nije im mogao zasjesti, van ruskim jezikom izobraženi Sović, štićenik Karamanov, koj je kašnje kao osorski Arcidjakon za porabu južnih slovjenskih svećenikah preradio rusku slovnicu Smotriskovu, koja i dan današnji još u rukopisu leži.

U Zadarskom i Omišaljskom sjemeništu bjaše usljed napomenutoga spljetskoga sabora (1688) poduzeto obučavanje u crkovnom slovjenskom jeziku; al i to bjaše vrlo manjkavo, jer se ništa drugo zahtievalo nije, nego dobro čitanje glagolicom tiskanih i pisanih bogoslužnih knjigah.

Propast pako slovjenskomu bogoslužju pospješe mnogi ratovi, koje su Hrvati i s Mletčani i s Turci ratovali, usljed kojih je ponestajalo narodnih svećenikah, a na njihovo mjesto dodjoše u naše zemlje misnici, koji ili nebjahu vješti našemu boguslužju, ili su pako nastojali odvratiti naše mladiće, da se nedadu zarediti za takove svećenike, koji bi barbarskimi slovi (glagoljicom) čitali misu, a ta-

Digitized by Google

kovi bjahu najviše otci iz družbe Isusove ili Jesuite *). — Uzrok propasti slovjenskoga bogoslužja u Hrvatskoj bjahu i neslovjenski biskupi ili pako Slovjeni, nu tudjim duhom opojeni **), drugdje izučeni, koji došavši k nam izrinuše nam jezik od žrtvenika; vidilo bo se njim znanje latinskog jezika iz svakoga obzira potrebnim, da se naime slovjensko svećenstvo s cielom rimo-katoličkom crkvom i u jeziku složi, a i zato, što je onda latinski jezik bio u cieloj Europi diplomatičnim jezikom, te tim od velike nužde za svakoga iole izobražena čovjeka. K tomu se pridruži i ovo, što su zagrebački i ostalih biskupijah klerici bogoslovne nauke izučili u tudjih sjemeništih, jerbo ga neimadjahu kod kuće, i tako latinštinom opojeni, nisu se

---

*) Da me nebi tko obiedio, da sam pristran, ili da mrzim tu n ostalom zaslužnu družbu Isusovacah, za dokaz svojim riečim navadjam besjede Josipa Mikoczia, koj bjaše takodjer članom te družbe; evo ih: „Saeculi XVI. initio in Dioecesi quoque Zagrabiensi Sacerdotes Glagolitae non deerant. Hi defecerunt postea, quam Societas Jesu Zagrabiae, alibique ludos litterarios aperuit.“ Otia Croatiae p. 222. Radi njihovoga obučavanja, što se slovjenštine tiče, plače još jedno domorodno srce. „U ovih (jezuitskih) školah — veli prof. Ante Mažuranić — odhranjivali su se domaći sinovi na tudjinski način, kao pravi tudjini, i to ne samo po tom, što im se ništa nije predavalo iz slavjanskoga jezika, nego još većma po tom, što se je s prevelikom zanešenošću za ljepotom latinskoga jezika mladićem ulievala mrzost prama narodnomu tobože barbarskomu jeziku. Po tom nije ni čudo . . . što su gdjekoji naši, inače visoko učeni i mnogo cienjeni Hrvati, tim neprijateljskim duhom u školah opojeni, marljivo nastojali, da bez svakoga milosrdja unište svakojaka stara, možebit od najveće važnosti hrvatska pisma, a osobito ona, koja su po starohrvatskom načinu glagoljskimi pismeni pisana bila; a to sve učinili su dobrom nakanom, da zataru uspomenu toga barbarstva medju našim narodom, i da nebudu morali kada pocrveniti se od srama pred kojim tudjincem, ako bi spazio, da stara hrvatska pisma nisu pisana u ljudnim latinskim, nego barbarskim hrvatskim jezikom!“ Program zagreb. Gymn. 1852 str. 15. To isto tvrdi i trščansko-koparski biskup Dr. Bartol Legat kada veli: Odkada je na Rieci utemeljen Jezuitski samostan, položahu i domaći mladići njihovo obučavanje, i toga radi izčeznulo je (po Istriji) malo po malo slovjensko bogoslužje! —“

**) Takov bjaše u zagrebačkoj biskupiji Petar Domitrović, koj je, pošto bi god. 1627. proćerao slovjenske fratre iz Sveticah, gledao iztriebiti i još njeke ostanke glagoljašah svećenikah. U djakovačkoj pako biskup Mirko Raffaj (1816—1830), koj je i ono malo slovjenbogoslužja, što je izza turskih ratovah preostalo, dokinuo bio.

Digitized by Google

brinuli, da nauče glagoljicu, s kojom bjahu slovjenske bogoslužne knjige upisane; dapače, držeći se za mudrace, stidiše se onim jezikom u misi služiti, koga bi i prosti puk razumio!

Unutarnji razsap glagoljštine, koj je već u 18. stoleću bio velik, pokazao je tekom 19. stoleća sve znakove brzoga razsuća, jer se upravo ništa nije učinilo, što bi sgradu glagoljštine ili slovjenskoga bogoslužja sapeti i poduprieti moglo. U tom vieku ne samo, da nije nitko tražio sposobna čovjeka, koj bi u obstojavših dalmatinskih sjemeništih zasjest mogao učiteljsku stolicu iz crkovnoga slovjenskoga jezika, već i ono osobito slovjensko sjemenište zadarsko, utemeljeno po Vinku Zmajeviću, morade po nehajstvu prestati. K tomu se priključi i nestašica slovjenskih bogoslužnih knjigah; glagoljski bo službenik nebjaše jur od god. 1741. pretiskan, a časoslov od g. 1791. — A kako te knjige, koje za svakdanju porabu služe, sada izgledaju?! — Odtuda i sliedi, da se i dan danas po Dalmaciji i ostrovih bogoslužne knjige prepisuju, kao što je bivalo, za vremena Methodova i prije iznašašća knjigopečatnje, dočim u rimskoj Propagandi glagoljska slova pod prašinom netaknuta leže, jer se baš nitko za to nebrini. To ako tako dalje potraje, za sto godinah nestati će slovjenskoga bogoslužja, jer dan na dan sve se više i više šire latinske bogoslužne knjige, koje slovjenštinu kao izumirajuću ćeraju iz kuće božje, osvajajuć njezine žrtvenike. Da je na volju njekih, već bi odavna slovenštine u liturgiji nestalo; nu jer se boje puka, koj nebi nipošto htio svoje staro pravo izgubiti, zato, da ovomu zadovolje, sve one strane sv. mise, koje se pjevaju, kao molitve, poslanicu, evangjelje, predslavje (Praefatio) i otče naš, ovršuju slovjenskim jezikom, dočim Canon proti nalogu rimske stolice latinski čitaju. —

Na posljedku indi saznati nam valja, gdje se danas još bogoslužje po slovjenski izvršuje; i to: u zadarkoj biskupiji ima svega skupa 84 župe i expositure; na 46 od ovih obavlja službu božju 70 svećenikah glagoljski t. j. slovjenski. U šibeničkoj biskupiji čita jedan svećenik misu slovjenski. U spljetskoj biskupiji ima na 73 župah i kapelanijah do 98 svećenikah glagoljašah. U kotarskoj biskupiji jedan je glagoljski svećenik iz spljetske biskupije. U krčkoj biskupiji na otoku Krku, čine na svih vanjskih župah po nedjeljah i blagdanih mnogi i po djelatnicih slovjenski misu; u mjestu Krku samo latinski. Na otoku Rabu iste biskupije samo latinski, premda

Digitized by Google

umeću slovjenske molitve i pjesme. Na Lošinjih okrom dvajuh miestah svuda slovjenski. Ima jošte i u Istri ovdje ondje koja župa glagoljska. *) U biskupiji Senjskoj, osim Canona, sve je slovjenski. U biskupiji djakovačkoj pjeva se dozvolom preuzvišenoga g. biskupa Strossmayera poslanica i evangjelje, kao što je postojalo do Rafaja biskupa, koj je to ukinuo, opet u slovjenskom jeziku!

*) Šafařik Pamal. Hlah. p. XLVII.

Digitized by Google

Glava III.

O obredu slovjenskoga bogoslužja, i o slovjenskih bogoslužnih knjigah.

Mnogo se glede toga prepiru učenjaci, jesu li se u slovjenskom bogoslužju sv. braća Ciril i Method služila latinskim ili grčkim t. j. iztočnim obredom. Većina ih stoji za latinski; mi pako, koji uz manjinu pristajemo, izjavljamo se za iztočni obred, i nakani pobiti razloge većine, hoćemo to i dokazati. Oni oslanjajuć se na to, što su sv. braća od iztoka došla u zapadnu t. j. rimsku patrijaršiju, zaključuju, da su svoje slovjensko bogoslužje udesiti morali po rimskom obredu, a to još više i stoga, jer bi moravskomu narodu, ni čujen ni vidjen iztočni obred, mogao biti na smutnju i štetu! Mi im odgovaramo, da akoprem i dodjoše u rimski patrijarkat, nije im trebalo zamieniti svoga obreda, koga su kroz duže vremena rabili, s latinskim, pošto je u cieloj dolnjoj Italiji, dà i u istom Rimu u nemaloj porabi bio iztočni obred, koga su pape, premda bjaše baš i u njihovom patrijarkatu, ipak vazda štitili. Što se pako Moravljanah tiče, niti njim nije bio nepoznat iztočni obred, jer po svjedočanstvu legendah, moravski poslanici pred carem Mihaljem, proseći ga za učitelje, *) ovako rekoše: „do nas (Moravljanah) pridoše mnogi učitelji kršćanski iz Italije, iz Grčke i iz Njemačke, učeći nas različita.“ Dakle u Moravskoj bilo je učiteljah iz Grčke, dakle iztočnoga obreda, a što rekoše „učeći nas

*) Gledaj Odsjek I. strána 16.

Digitized by Google

različita“ to se odnosi na obred, jer se njim kao novim kršćanom čudno vidilo, da oni, koji dodjoše iz Grčke različito službuju u misi od onih, koji dodjoše iz Njemačke i Italije. Dakle sv. braći ni glede zapadne rimske patrijaršije, ni glede Moravljanah, nije trebalo promieniti svoj iztočni obred.

Za drugi dokaz latinskomu obredu navadjaju protivnici, posvećenje Cirilla i Methoda za biskupe po papi Hadrijanu. Mi bismo mogli više primjerah navesti, da su pape posvećivali za biskupe i one, koji nisu rimskim obredom služili, nu k čemu to, pošto svatko znade, da je i sadanji sv. otac Pio IX., god. 1861. dne 14. travnja posvetio Arkimandritu sjedinjenih Bugarah Josipa Sokolskoga za bugarskoga nadbiskupa,*) komu ni najmanje latinski obred nebjaše poznat. — Opet žele njekoji i tim dokazati, da se je naime Cirill i Method služio latinskim obredom, pošto od svih tužbah njemačkih biskupah nijedna nije govorila o obredu, već samo ticala se slovjenskoga jezika? Nu zašto bi njemački biskupi tužili Methoda glede iztočnoga obreda, koj je bio odobren za sve crkve, još od postanka kršćanstva, i koj je bio od papah, kako čusmo, u obsjegu njihovoga patrijarkata i dozvoljen i u porabi!

Rado bi još branitelji rimskoga obreda dokazati svoje tvrdjenje i tim, što kada je papa Ivan VIII. dozvolio slovjenštinu u bogoslužju, kraj toga zahtievao „da se po svih crkvah vaše zemlje (Moravske) radi većega počitanja najprije u latinskom jeziku, a zatim u slovjenskom prievodu evangjelje čita;“ **) iz toga izvadjaju razlog za latinski obred, jer vele, kada bi bio Method po grčkom obredu liturgisao, tada bi mu papa bio morao naložiti, da se evangjelje najprije grčki, a tek onda slovjenski čita. Nu i ovdje je lasno odgovoriti: buduć vidio papa, da je Fotij već razriešio onu svezu, koja je iztočnu i zapadnu crkvu vezala, pronadje za spasonosno, da se u Moravskoj kod slovjenske mise po iztočnom obredu čita najprije evangjelje latinski, da tim Moravcem pokaže kao prstom; da je rimska crkva glava i učiteljica svih ostalih crkvah, te da ih još čvršće spoji s Rimom! Ali tomu netreba mnogoga umstvovanja, jer se i dan danas kod njekih katoličkih nu iztočnim se obredom služećih crkvah taj običaj, da se evangjelje i symbol ondje čita najprije latinski, a po tom slovjenski.

---

*) Čitaj Katol. list. god. 1861. strana 179.

**) Gledaj Odsjek I. strana 44.

Digitized by Google

Pobivši tim razloge onih, koji vojuju za latinski obred, valja nam njeke predočiti, koji idu u prilog iztočnomu obredu. Papa Hadrijan, kada je na Kocelovu molbu poslao mu Methoda za učitelja, ovako mu (Kocelu) piše: Oni (Cirill i Method) pako spoznavši právo apostolske stolice *), tičuće se Vaše strane, neučiniše ništa izvan kanona.“ Timi riečmi reče papa, da sv. braća, spoznavši právo apostolske stolice t. j. da Vas (panonske i moravske Slovjene) . pošto spadate u područje rimskoga patrijarkata, nisu Vas oni, koji dodjoše, kako ih Vi sami „uprosiste u blagovjernoga cara Mihalja“ nisu oni Vaše zemlje izručili pod carigradsku patrijaršiju, iz koje dodjoše, već su jih ostavili u našem právu; ništa dakle proti tomu právu apostolske stolice neučiniše „izvan kanona“ t. j. mise, (kanon bo ili pravilo mise, koj se počima od „Sanctusa“ do misnikove pričesti, često putih uzima se za cielu misu). Cirill i Method indi, govori papino pismo, sve su u vaših pokrajinah onako zadržali, kako rimska stolica ima, izvan jedinoga kanona ili mise. — Za grčki obred vojuje i to, što je Ivan VIII., kada pred njim ogadiše Niemci slovjenštinu, po svom poslaniku Pavlu, jakinskomu biskupu, zapoviedio Methodu „da nebi liturgiju (misu) čitao u neposvećenom t. j. slovjenskom jeziku, nego ili u latinskom ili g r č k o m, kao što pjeva crkva božja, po cielom svietu razprostranjena. **)“ Eto bjelodano vidimo, da papa Methodu pusti na volju služitise u misi ili latinskim ili grčkim je zikom t. j. obredom.

Našemu tvrdjenju idu još u prilog i tužbe njemač. svećen., koje se je iz Panon. izseliti moralo, kad je Meth. u njoj počeo svoje apoštolsko djelovanje. U jednoj pri tužbi ***) njemačkoga svećenstva veli se, da je uzrok tomu, što su se oni iz Panonije morali odstraniti bio „njeki Slovjen od stranah Istrije i Dalmacije po imenu Method, koj obretši slovjensko pismo i po slovjenski činec misu, ogadi (onomu puku) latinsku.“ U drugoj tužbi pako, tuži nadpop Richbald ****) „njekoga Grka imenom Methoda, koj novoobretenimi slovjenskimi pismeni . . . latinski jezik i vjeroučje rimsko . . . ogadi i istu misu, evangjelje i crkovnu službu onih, koji su ju latinski izvršivali.“

*) Odsjek I., stran 28.

**) Odsjek I. stran 39.

***) Excerpt. e libello de conver. Carant. Ginzel Cod. p. 68.

****) Gledaj odsjek I. stran 32.

Digitized by Google

Kako se u prvoj pritúžbi „Slovjen“ neima razumievati samo za zemljopisno ime, već i za bogoslužje slovjensko; tako i u drugoj Richbaldovoj „Method Grk“ neuzima se samo kao zemljopisno, već se proteže i na obred, pošto se dalje veli „da je ogadio (panonskim Slovjenom) latinski jezik, *misu*, evangjelje i crkovnu službu.“

Mogli bi doduše i potanje o tom razglabati, nu iz predjašnjih se može svatko uvjeriti, da su sv. braća svoje slovjensko bogoslužje udesila po iztočnom obredu. Što nas u tom još potvrdjuje, jesu: ulomci bogoslužnih slovjenskih knjigah po iztočnom obredu, glagoljicom pisanih iz IX. stoljeća, koji su našasti u obsegu apostolskoga djelovanja sv. braće.*) Zatim u crkvi sv. Klementa u Rimu naslikana su obojica. Cirill i Method kao nadbiskupi u odori i z t o č n e c r k v e, a takodjer i slika Cirillova, za kratko vrieme izza njegove smrti, nad grobom mu naslikana, koju ljetos prigodom traženja njegovih svetih moćih nadjoše, predstavlja Cirilla u odjeći iztočne crkve, dakle i iztoč. obreda. **) Napokon u prastarih crkvah u Koruškoj i Kranjskoj „zapaziš zidanje, ke te na šege izhodne crkve opomni in vstare veke prestavi ***). Sve nam ovo govori, da su sv. braća Cirill i Method, svoje slovjensko bogoslužje udesila po iztočnom obredu.

Što se pako tiče slovjenskoga bogoslužja po latinskom obredu, to za stalno nemožemo reći, kada se je ono počelo, nu vjerojatno je, da je jur za života sv. naših sveslovjenskih apostolah u Moravskoj i Panoniji postojalo i ono uz iztočni obred!

Svršivši poviest slovjenskoga bogoslužja, još nam koju na kratko progovoriti valja o slovjenskih bogoslužnih knjigah, kao o službeniku (misalu), časoslovu (breviaru) i obredniku (ritualu).

Bogoslužne knjige pisane jezikom panonsko-moravskih Slovjenah a glagoljskim pismom, trudom sv. Cirilla, Methoda i njihovih učenikah, budu po istih njihovih učenicih, kada ih njemačka stranka proćera iz Moravske donešene u Bugarsku, Srbiju i Hrvatsku. Nu od ovih svetih knjigah nestalo nam je žalibože svakoga traga! Najstarija bar po imenu poznata bio je psaltir, pisan na zapovied Theodora (880—890) posljednjega solinskoga nadbiskupa, koga

*) Brčić Chrest. p. XXI.

**) Čitaj ovogodišnji Katolički list.

***) Kmetijske in rok. Novice god. 1844. stran 116.

Digitized by Google

je god. 1222 prepisao Nikola pop rabski. Ali žalibože, toga nam psaltira nestade, kao i drugih bogoslužnih knjigah iz te prve dobe, u kojoj ih je morao biti ne mali broj!

Iz druge dobe, odkako naime na spljetskom saboru (925) slovjensko bogoslužje zabranjeno bjaše, pa sve dotle, dok ga na molbu senjskoga biskupa Inočenco IV. opet potvrdi, neimamo nikakovih obretenih do sada bogoslužnih knjigah. A i vrlo ih je malo moralo biti, pošto su slovjenske crkve pozatvorili i svećenikom pooteli slovjenske bogoslužne knjige. Nu ipak kraj svega toga da ih nije sasvim nestalo, svjedoči nam Nikola pop rabski, koj g. 1222 prepisao bjaše za porabu slovjenskih svećenikah Theodorov psaltir, i njeki ulomci službenika (misala) i časoslova, našasti na otoku Lungu i po Dalmaciji, za koje se pametno razabire, da proizlaze tja iz XII. stoljeća. *)

Odkako Inočenco IV. potvrdi slovjenštinu u bogoslužju, nastà za nju vrieme cvjetanja i razvijanja. Slovjenske se crkve potvorile, a svećenici zapjevali „slavu va višnjih Bogu“ iz krasnih bogoslužnih knjigah, na koje svu pomnju staviše, neštedeći ni truda ni troška, da jih dostojnije i častnije napišu. I doisto iz te treće dobe po svih skoro evropejskih knjižnicah nalaze se krasni rukopisi službenikah i časoslovah pisanih u Dalmaciji i Hrvatskoj, rukom marljivih popovah glagoljašah, i žakanah (klerikah).**)

Nu odkako je Ivan Kutnogorski g. 1436 pronašao način knjigotiskanja, to su naši slovjenski svećenici, kojim prepisivanje tih knjigah skopčano s duhovnimi pastierskimi poslovi već veoma tegotno bjaše, iz svih silah nastojali, da i oni dobe bogoslužne knjige, tiskom izdane. Za tu stvar hvala Bogu, nije im se trebalo daleko potruditi, u Mletcih bo, koje Slovjeni sagradiše, i koje bjahu glavnim sielom te umjetnosti, izadje g. 1483 prviput izpod tiska, ugodnimi glagoljskimi slovi urešen „Misal slovjenski.“ Kolika bijaše to radost za hrvatske svećenike, da ono vrieme, koje prepisivanjem potrošiše, na druge svrhe obratiti uzmogoše! Ali to prvo izdanje na brzo se razpača, tako, da već g. 1507 Grgur Senjanin tiskar po naputku mnogih svećenikah, odtisnu po drugikrat „misal hrvatski.“ Nu ni ta izdanja nisu mogla zadovoljiti, s toga nadje se prinukanim fratar Pavao Modrušanin i njegovim trudom g. 1528 ugleda svjetlo treće

*) Brčić, Chrestomathia p. XXI.

**) Idem p. XXII.

Digitized by Google

izdanje slovjenskoga službenika, pod naslovom „Misali po zakon rimskoga dvora, novo štampuni po zakon kopie i misala hrvackoga. Akorežen po Pavlu Modrušaninu, ot reda Serafika sv. Franciska konventovali“; iz tiskarne Franje Bindonija i Mafije Pasini u Mletcih.

Buduć da su te slovjenske bogoslužne knjige pojedini ljudi izdavali, te se je svaka posebice što to razlikovala u jeziku, s toga bjaše od potrebe, da se u bogoslužnih knjigah uvede jedinstvo; zato modruški biskup Šimun Kozičić, komu „grustno biše trpiti, da se tajenstvenije službi naše vieri tujimi ili lažnimi (pokvarenimi) slovesi (besjedami) obviešćujut, i da bi v knjigah onih eže (koje) noćnoju i dnevnoju rukoju prevraćajut Erei (svećenici) mnoga ostala neiscielena (nepopravljena)“, premda mu biskupija nosila slabe dohodke, (pošto njezin iztočni diel bjaše što u turskoj vlasti, što od Turčina poharan i opustošen, a vinodolske dohodke bjahu mu uzkratili vinodolski činovnici) neglededć na to sve, podje u Mletke, pokupi sve što je za glagoljsku tiskarnu trebalo, pozovè na Rieku tiskare Dominika i Bartola iz Breše, i urediv u svojoj kući tiskarnu, izdà god. 1531. na svjetlo „misal hrvatski od slova kužan popravlen i prepisan častnim va Isukrstje otcem gospodinom Šimunom Kožičićem, Zadraninom, biskupom modruškim, štampan u Rici v hižah ego prebivanija.“ Nakon toga izdanja slovjenskoga misala, trideset godinah kašnje, na molbu mnogih glagoljašah, dade u Mletcih god. 1561. Njikola Brozić župnik u Omišlju, na otoku Krku, na svoje troškove tiskati glagoljski misal, breviar i ritual. — Sva ova dosadanja izdavanja misala bjahu posebna poduzeća, buduć da su bez dozvole rimske stolice učinjena.

Pošto bi pako na sveobćem crkovnom tridentinskom saboru zaključeno, da se rimski misali imaju pregledati i popraviti, i pošto bi odbor komu to povjereno bjaše popravio stari rimski misal, to papa Pio V. posebnim pismom naloži, da se tim popravljenim misalom sve crkve služe, osim onih, koje uzmegnu dokazati, da je njihov misal umah s početka po rimskoj stolici potvrdjen, i da ga rabe dvie sto godinah. Premda se u toj iznimci nalažahu popi glagoljaši nu oni voliše svoj misal izručiti u popravak apostolskoj stolici, buduć pako, da već dugo nebjaše tiskan, istu stolicu i umoliti, da takov njihov izpravljeni misal na svoj trošak izda. A da im to prije podje za rukom, umole cara Ferdinanda II., da svojim carskim ugledom u rimske stolice za tu se stvar zauzme dajim se naime slovjenski misal izda, oznanujuć mu „jerbo je narod, kada od svojih svećenikah radi nedostatka slovjenskih misalah, službu božju slušati nije mogao, po-

Digitized by Google

čeo polaziti razkolničke (t. j. pravoslavne ili vlaške) crkve, u kojih se grčkim obredom, nu slovjenskim jezikom službuje. Odtud se veliko zlo u buduće nanieti može spasenju dušah, poštó su katolici s razkolnici ne zamo zajedno službu božju slušali, nego što više, mnogi i u bludnju razkolničku prešli.“

U to doba sjedio je na stolici sv. Petra Urban VIII., koj „dragini (nestašici) tej i potrebi misalscej na čast i slavu imene božjiego, i na spasenie vernih Hristjan iže stran onih (Dalmacije i Hrvatske) zateći hotjajući“ da se naime izda slovjenski misal, koj bi se u svemu skladao s rimskim misalom, odobrenim po Piu V. i Klementu VIII., naloži stožernikom, koji predstojahu zavodu Propagande „da koli veće misalov Slovenscem jezikom napisanih, iz Dalmacije v Rim . . . donesti“ te pregledanje i izpravak na temelju misala odobrenoga po dvajuh višerečenih papah, izruči Rafaelu Levakoviću i inim njekim slovjenskomu jeziku vještim. Ali žalibože, Levaković radi neznanja staroslovjenštine toj radnji nije dorasao, i toga radi niti čtenja, niti evangjelija nesudarahu se s izpravljenim sv. pismom (Vulgatom), dapače iztriebiv mnogo staroslovjenskih riečih, upotrebi mjesto njih u bogoslužnih knjigah pučke besjede. *) Sasvim tim bude Levakovićevo djelo odobreno za tisak, te godine 1631. izadje izpod tiska troškom Propagandinim „Misal rimski va jezik slovenskij sazdan poveleniem p. g. n. pape Urbana osmago“; izadje indi već jednom službenik, koj „okolja sto let nest bil vitlačen.“ A papa svim svećenikom i redovnikom, koji slovjenskim jezikom službuju, svojim otvorenim pismom od 29. travnja (1631) prepovje svojom apostolskom vlašću svaku porabu slovjenskih misalah osim ovoga, bili oni u rukopisu ili tiskani. Ovaj isti misal izadje god. 1688 po drugi put troškom Propagande u Rimu, nu ni najmanje izpravljen.

Buduć da su usljed papine zapoviedi slovjenski svećenici odstranit morali sve slovjenske misale, osim Levakovićevoga izdanja, to se ta izdanja tako brzo razpačala, da je bio senjsko-modruški biskup Brajković (g. 1700) prisiljen pisati papi Klementu XI., moleći ga, da dade tiskati iznovice slovjenske misale, jer „sav kler treba za čitanje službe božje i služenje sv. misah slovjenske knjige,

*) Asseman. Kal. IV. 433.

Digitized by Google

a neima ih, i ako tomu tiskarna od propagande na skoro neprovidi, morat će od službe božje odustati, jer latinštine nerazumije nitko. A one knjige, što su sada u porabi, imadu pogriešakah, i lišavaju se službe novih svetacah, pa ako neima u Rimu niti jednòga vještaka, koj bi mogao ove pogrieške izpraviti, te nova štenja sastaviti, to bi mogli iz moje biskupije prizvati Nikolu Maričića, svećenika vješta latinskomu i staroslavjanskomu jeziku". Brajkovićevo pismo probudi ne malu važnost u Rimu, da mu se indi zadovolji naloži papa dalmatinskomu svećeniku Josipu Pastriću, da nastoji oko izdavanja novoga misala, i u istinu g. 1706. izadje Pastrićevim trudom za porabu hrvatskih svećenikah „misal rimski va jezik slovenskij sazdan." Ali Pastrić bio je još slabiji poznavalac staroslovjenštine *), njegov bo misal nadkriljuje Levakovićev u pogrieškah proti jezičnim oblikom glede crkovnoga slovjenskoga jezika.

O tiskanju slovjenskih bogoslužnih knjigah veliku si je takodjer slavu stekao Vinko Zmajević, nadbiskup zadarski. Zmajeviću nebjaše samo dosta, što je utemeljio slovjensko sjemenište u Zadru, u kom bi njegovi klerici učili se staroslovjenštinu, koja je žalibože dugo zanemarena bila, već mu je bilo i do toga, da dobije što vrstnijih za njega učiteljah; s toga u porazumljenju s rimskom Propagandom odašalje god. 1732. Matiju Karamana spljetskoga svećenika u Rusku, da stari slovjenski jezik korjenito prouči. Svršiv Karaman u Moskvi obučavanje, primu ga u Urbanov kolegij u Rim, gdje je uz pripomoć Matije Sovića arcidjakona dan i noć nastojao o popravljanju slovjenskoga misala, da mu povrati staroslovjenski tekst. Kada je djelo dogotovio bio, izručio ga četvorici ruskih pregledačah, glavnomu naime oskrbniku monakah ruskih reda svet. Vasilja, Maksimilianu Zwodsku, Cesariju Stebnovskiju i dvojici monakah Inočencu Piehoviću i Silvestru Rudizkiju; a pošto bi ovi to njegovo djelo odobrili, ugleda ono svjetlo god. 1741. pod naslovom „Missale Romanum Slavonico idiomate editum etc. Misal rimski slavenskim jezikom izdan i t. d." Ali i taj misal, premda bjaše velikim slavljem od Rusah i Dalmatininah primljen, ipak što se jezika tiče, bjaše jedan od najnevaljaljih, jer ona mjesta, koja je Levaković u svom misalu, izpustiv staroslovjenske rieči, popunio novijimi, hoteć im Karaman povratiti prvanji oblik, podmetnuo je ruske, dapače i isto glagoljsko pismo htio je na njeki način slično učiniti ruskim slovam.**)

*) Asseman Kal. IV. 414.

**) Kopitar Glagol. Kloc. p, XVI.

Digitized by Google

Karamanu za nagradu njegovih trudovah bjaše po Zmajevićevoj smrti podieljena nadbiskupska stolica u Zadru.

Taj Karamanov misal bjaše zadnji tiskom izdani; jer nakon njega do dan danas nije ugledao svjetla niti jedan više, premda u rimskoj Propagandi badava glagoljska slova u prahu leže, dočim bi tiskanjem novoga misala veliku uslugu učiniti mogla i Bogu i narodu slovjenskomu!

Osim službenika (misala) još se medju bogoslužne knjige broji časoslov (breviar) i obrednik (ritual). Časoslov, koj u sebi sadržaje psalme, ulomke sv. pisma, žića svetih i molitve, prelazio je u slovjenskom prievodu, učinjenom po sv. braći, a pisan glagoljicom medju slovjenskim svećenstvom iz rukuh u ruke. Najviše časoslovah nalazi se u rukopisih iz XIV. i XV. stoleća.*) Buduć da je časoslov takova knjiga, koju svećenici svaki dan u sedam opredieljenih dobah rabiti moraju: to je tegoba pisanja prisilila pope glagoljaše, da im se i on poput misala odtisne; i doisto, trudom Nikole Brozića, omišaljskoga župnika, izadje god. 1561. u Mletcih izpod tiska prvi „Časoslov hrvatski“, koga rimska Propaganda g. 1621. i 1629., kao drugo i treće izdanje odtisnù.

Pošto bi rimski breviar usljed zaključka tridentinskoga sabora**) bio pregledan i popravljen, to naloži Pio V. posebnim listom, da taj izpravljeni časoslov svi rabiti moraju, van onih, koji su od apostolske stolice jur potvrdjeni i u životu prieko 200 godinah. Nu slovjenski svećenici, premda se u toj iznimci nalažahu, to oni ipak kao što svoj misal, tako i svoj slovjenski časoslov, izruče rimskoj stolici na popravak, a ona mu tada, počem bi Levaković gotov bio (1631) sa slovjenskim misalom, izruči pregledanje i popravak slovjenskoga časoslova. To sebi povjereno djelo svrši Levaković g. 1635, i dva ga ruska monaka, Josafat Isaković i Filip Borovilja, kojim bjaše na razsudu dan, odobre. Medjutim se zatezalo s tiskom, jer se je pronašlo, da se psaltir toga časoslova nesudara sa Vulgatom (izpravljenim sv. pismom). Zato naloži papa, da se izmedju onih četirih za porabu uzetih slovjenskih časoslovah izpravi onaj, koj bi se najbolje slagao sa Vulgatom. Po tom predstojnici Propagande umole g. 1643. dne 1. rujna posebnim pismom Rusa Metoda Terleckoga, humskoga i bielečkoga biskupa, (koj se se u poslu sjedinjenja sa rimskom

*) Brčić Chrestom. p. XXI.

**) Sess. XXV. decret. de indice et breviario.

Digitized by Google

crkvom bavio u Rimu) da bi s Levakovićem taj časoslov pregledao; i već 16. rujna, izvieśti ih on, da je po njemu pregledani psaltir već izpravljen, i da se sasvime s Vulgatom slaže; zatim da je od pučkih besjedah očišćen, i da mu je prava staroslovjenština povraćena. — Ali žalibože uz Terleckovu pripomoć postaviše na mjesto pučkih hrvatskih riečih, ruske: jer i isti Terlecki bjaše staroslovjenštini tako malo vješt kao i Levaković. Na Terleckovu indi svjedočbu bude slovjenski časoslov potvrdjen, za tisak izručen i već god. 1648. ugleda ga sviet, pod imenom „Časoslov rimski, slavenskim jezikom poveleniem sv. g. p. Innokentija papi vidan.“ Levakovič za svoj trud bude nagradjen tim, što ga povise na ochridsku nadbiskupsku stolicu.

Nije dugo izza toga izdanja postojalo vrieme, što nastane velika nestašica glede slovjenskoga časoslova, te toga radi dalmatinski biskupi umole Propagandu, da toj nestašici kakvim novim izdanjem časoslova u pomoć priskoči. Propaganda se ni taj par neogluši molbi dalmatinskih biskupah; jer umah izruči taj posao spljetskomu svećeniku Josipu Pastriću, i njegovom pomnjom izadje opet troškom Propagande g. 1688. „Časoslov rimski slavenskim jazikom povelenijem Innokentija papi XI. vidan.“ Ali i u ovom časoslovu, što se tiče crkovnoga staroslovjenskoga jezika, ni najmanje nije zadovoljeno; jer je Pastrić, kao i predšastnici mu, mnogo ruskih riečih umiešao u njega; mnjaše bo, da se je staroslovjenština najčišće suzdržala u ruskih bogoslužnih knjigah. — Zadnje izdanje časoslova ugleda svjetlo god. 1791.

Što se pako tiče slovjenskoga obrednika (rituala), koj sadržaje način, kako se ima postupati kod podielivanja svetotajstvah, posvetbah i blagoslovah, izvan svake je dvojbe, da su i tu neobhodno potriebitu knjigu sveslovjenski apoštoli poslovjenili i svojim ju učenikom za porabu predali; ali žalibože ni do dana današnjega nitko nije bio tako obrietan, da bi ju obreo u rukopisu. Prvi slovjenski obrednik, za koga se znade, bjaše onaj, koga god. 1561. u Mletcih izdà omišaljski župnik Nikola Brozić; koj bude god. 1621 i 1629. po drugi i treći put u Rimu za porabu slovjenskih svećenikah pečatan. Nu radi neznanja staroslovjenskoga crkovnoga jezika, bude naloženo sedamdesetogodišnjemu starcu Isusovcu Bartolu Kašiću, da rimski obrednik pohrvati. Pobožna starina, napisav ga već g. 1636, podnese ga poglavici Ježuitah, otcu Vitellesciu i kanoniku sborne crkve sv. Jerolima u Rimu, Manollu na razsudbu, koji ga tek god. 1640. latinskimi pismeni pečatati dadoše.

Ovaj je obrednik i uzprkos odluci Benedikta XIV. (da se nai-

Digitized by Google

me popi glagoljaši drugimi knjigami služiti nepodstupe, koje nebi bile pisane staroslovjenštinom i glagoljskim pismom) još i dan danas u porabi, jer se rimska stolica ustručava izdati takovoga glagoljskim pismom.

I tako sprovodismo slovjensko bogoslužje od onoga vremena, odkako ga učenici sv. Cirilla i Methoda donesoše medju Hrvate, pa sve do dana današnjega. Vidimo, da je i ono, kao i njegovi početnici pretrpjeti moralo mnoga progonstva, i to od ljudih, koji ga pod izlikom, da žele jedinstvo u crkvi, nemilice proganjahu, tražeći tim jedino samo svoju korist. Ali o žalosti! kap koja pada na kamen, ako ga nesatare, a ona ga bar ošteti: isto tako i ovi progonitelji slovjenštine tako ju oslabiše, „da joj propast dan današnje daleko“, i tim onaj put, kojim bi bludeće pravo slavne ovce prispjeti mogle u pravovjernu ovčarnicu, i razoriše onaj most, koj bi spajao iztok sa zapadom. Zato najsvetija dužnost predstoji svim Slovjenom, da još one svete preostatke slovjenskoga bogoslužja, koje zub neprijateljski do sada smrviti nije mogao, brižno čuvaju i njeguju, te da jih od propasti svimi silami izbaviti nastoje. Za to imali bi se brinuti svi, a ponajbolje oni, koji pasu čredo božje, da se naime već sto godinah netisnute glagoljske knjige odtisnu, te da se sva pomnja stavi na nauk staroslovjenštine, i toga radi, da se u Rimu ili Dalmaciji slovjenska sjemeništa, koja njekoć obstojahu, obnove, i da se bar u onih biskupijah hrvatskih, u kojih se jur do dva stoleća nečuje u bogoslužju poslanica i evangjelje slovjensko, to od sada u buduće dozvoli; jer jedino tim načinom postići se može, da i Hrvatom braća i po krvi i po materi Slavi, zapjevaju: **И къ духа святаго господа животворящаго одъ отца и сина исходящаго . . . . . .**

Digitized by Google

DODATAK.

Digitized by Google

Digitized by Google

I.

MUČENIČTVO ČETVORICE KRUNJENIKAH.

(Passio ss. Quatuor Coronatorum.)

Digitized by Google

[illegible] (622) [illegible]

[illegible] (ŋjega). [illegible] (izsječenoga) [illegible]

[illegible] (sada) [illegible] (nežrtvuju) [illegible]

Digitized by Google

[illegible] (ih) [illegible]

[illegible] (hramom) [illegible] (zapovjedi ih) [illegible] [illegible]

Ovu legendu udešenu za časoslov, te s toga pokraćenu, objelodani latinskimi pismeni Dr. Franjo Rački, u Katoličkom listu godine 1857. broj 31. uzevši ju iz časoslova XV. vieka.

II.

Pismo modruškoga biskupa Mikule, kojim brani porabu slovjenskoga jezika u službi božjoj, god. 1461—1470.

[illegible]

Digitized by Google

[illegible] (okrutan) [illegible] (narodnoga) [illegible]

[illegible]

Iz Povjestnih spomenikah južnih Slavenah st. 107. br. LXXXIX.

Digitized by Google

III.

Pismo pape Urbana VIII., kojim po Rafaelu Levakoviću izpravljen slovjenski misal, za porabu u bogoslužju, dozvoljava.

[illegible]

[illegible] (tako) [illegible] (briga), [illegible] (svećenici) [illegible] (pomanjkanju) [illegible] (po cieloj zemlji), [illegible]

[illegible] (inimi) [illegible] (usljed) [illegible] (gdje) [illegible] (sada) [illegible] (prije) [illegible] (svećenikom), [illegible] (svjetovnim), [illegible]

IV.

Bilježka popa Šimuna Stanića u glagolskom misalu od god. 1631.

U sjemeništnoj knjižnici nadbiskupije zagrebačke.

Digitized by Google

Glagoljska azbuka,

obretena po svet. Cirillu slovjenskom apostolu godine 863.

Lik	*Ime*	Značenje	Vriedn. broja	*Lik*	*Ime*	Značenje	Vriedn. broja
ⰰ ⰱ	az	a	1	ⰻ ⰼ	uk	u	400
ⰱ ⰲ	buki	b	2	ⰼ ⰽ	fert	f ph	500
ⰲ ⰳ	vjedi	v	3	ⰽ ⰾ			
ⰳ ⰴ	glagolj	g	4	ⰾ ⰿ	hjer	h	600
ⰴ ⰵ	dobro	d	5	ⰿ ⱀ	ó	o	700
ⰵ ⰶ	est	e	6	ⱀ ⱁ	šta	š, šć	800
ⰶ ⰷ	živjete	ž	7	ⱁ ⱂ	ci	c	900
ⰷ ⰸ	zielo	z	8	ⱂ ⱃ	červ	č	1000
ⰸ ⰹ	zemlja	z	9	ⱃ ⱄ	ša	š	
ⰹ ⰺ	iže	i	10	ⱄ ⱅ	jer	o/e	
ⰺ ⰻ	i	i	20	ⱅ ⱆ	jeri	y	
ⰻ ⰼ	djerv jot	dj j	30	ⱆ ⱇ	jerek	e/i	
ⰼ ⰽ	kako	k	40	ⱇ ⱈ			
ⰽ ⰾ	ljudi	l	50	ⱈ ⱉ	jest	je, ja	
ⰾ ⰿ	mislite	m	60	ⱉ ⱊ	ju	ju	
ⰿ ⱀ	naš	n	70	ⱋ ⱌ	ęs	ę	
ⱀ ⱁ	on	o	80	ⱍ ⱎ	ąs	ą	
ⱁ ⱂ	pokoj	p	90	ⱏ ⱐ	jęs	ję	
ⱂ ⱃ	r'ci	r	100	ⱑ ⱒ	jąs	ją	
ⱃ ⱄ	slovo	s	200	ⱓ ⱔ	thita	th	
ⱄ ⱅ	tvrdo	t	300	ⱕ ⱖ	ižica	y	

Digitized by Google

Poveće tiskarske

pogreške			ovako	izpravi:
Str. 5.	red.	26.	nagrade	nagrde .
„ 8.	pod *) r.	2.	obretena 916 godine po sv. Klementu	obretena po sv. Klementu († 916 godine)
„ u zadnjem redku:			velički biskup godine 916.	velički biskup, koj umrije godine 916.
„ 22.	red.	26.	posavskoga	pasovskoga
„ 30.	„	6.	pridieli	pritieli
„ 65.	„	39.	U to doba Mojmir	U to doba valjalo je i Mojmiru
„ „	„	40.	jedinoga sredstva	još jedno sredstvo
„ 75.	„	28.	da	dan
„ 76.	„	20.	Raša	Raše
„ 78.	„	31.	slabiji	slabijega
„ 97.	„	3.	čitaj; naloži to dvojici	
„ 98.	pod *)		nam	naime
„ 106.	red	9.	1068	1064
„ 111.	„	15.	opet	opat

Ostale manje grieške, gdje naime **c** stoji miesto **e**, ili je slovo izvrnuto, ili mjesto velikoga zauzelo miesto manje, kao što i gdje je **o** izmjenio **v**, ili pako pridan znak , ili „ gdje mu nejma mjesta, čitatelj neka sam izpravi.

Digitized by Google

ŽITJE

SV.

CYRILLA I METHODA.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google